

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО
КОМПЛЕКСУ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
Інститут бібліотекознавства

**Підвищення ефективності діяльності
бібліотечно-інформаційного комплексу
в умовах цифровізації**

Київ 2022

УДК 021:023:024]:004](082)

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет Вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 7 від 24 листопада 2022 р.)

Рецензенти:

Т. В. Новальська (доктор іст. наук, професор),
Л. В. Коновал (канд. наук із соціальн. комунікацій)

Редакційна колегія:

Василенко О. М., канд. іст. наук (відп. ред);
Добровольська В. В., доктор наук із соціальн. комунікацій;
Коваль Т. М., канд. іст. наук;
Клименко О. З., канд. іст. наук;
Сокур О. Л., канд. наук із соціальн. комунікацій;
Яковенко О. Г., канд. іст. наук (наук. ред).

Підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації: науково-методичний збірник / наук. ред. : О. Г. Яковенко ; відп. ред. О. М. Василенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2022. 191 с.

У науково-методичному збірнику висвітлено окремі аспекти діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах розвитку цифровізації суспільства. Розглянуто питання формування та використання бібліотечних ресурсів, бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів, соціокультурної, науково-методичної, видавничої, освітньої діяльності, організації бібліотечної статистики, інтелектуальної власності, кадрового забезпечення.

Видання містить наукові статті, методичні рекомендації, науково-методичні матеріали. Адресоване спеціалістам бібліотечно-інформаційної сфери, студентам фахових спеціальностей.

УДК 021:023:024]:004](082)

ЗМІСТ

Вступ	5
РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННІ РОБОТОЮ БІБЛІОТЕК	
Василенко О. Сучасні підходи до визначення показників соціальної ефективності основних напрямів діяльності бібліотек	7
Гранчак Т. Підвищення ефективності фахового журналу через реалізацію статейно-орієнтованої моделі періодичного видання ahead-of-print	17
Дем'янюк Л. Методологічний інструментарій у сучасних дослідженнях бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран.....	24
Добровольська В. Підготовка фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського	32
Іванова М. Порядок державної реєстрації бібліотечно-інформаційних ресурсів як об'єктів авторського права в умовах цифровізації	39
Клименко О., Сокур О. Розвиток системи підвищення кваліфікації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в сучасних умовах	50
Погрібна О. Ключові аспекти в освітній діяльності національних бібліотек світу.....	58
Соколова І. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на бібліотечну статистику.....	68
РОЗДІЛ ІІ. ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	
Білінець Н., Яковенко О. Науково-інформаційні заходи в системі інформування бібліотечних фахівців	74
Масловська С. Інформаційне забезпечення бібліотечних фахівців	86
Посметна О., Пестрецова Л., Клочок Т. Актуальні питання щодо вилучення документів з бібліотечного фонду наукових установ НАН України	93
Рудицька Л. Сервіси для створення віртуальних виставок як засіб популяризації бібліотек	99
Середа Т. Актуальні аспекти соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	107
Яковенко О., Сарнавська С. Фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: сучасний стан і перспективи	115

Ятченко А., Андрійчук З., Леонова О., Степанова М. Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами зарубіжних країн у сучасних умовах	122
РОЗДІЛІІІ. ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ	
Організація та популяризація електронних бібліотечних книжкових виставок в інтернет-просторі <i>Коваль Т., Туровська Л., Яковенко О., Смоляр І.</i>	129
Оцінювання ефективності науково-методичної діяльності національного бібліотечно-інформаційного комплексу: специфіка, критерії, показники, досвід <i>Солоїденко Г., Кулаковська Т.</i>	175

ВСТУП

Визначальним чинником прогресивного розвитку людства на сучасному етапі є цифровізація технологічних процесів усіх сфер життєдіяльності суспільства. З рівнем розвитку цифровізації пов'язують підвищення ефективності, обсягів, конкурентоспроможності національних продуктів і послуг країни, добробуту населення. У контексті «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту; формуванні потреб споживачів щодо використання цифрових технологій, продуктів і послуг серед українських секторів промисловості, усіх сфер життєдіяльності, що також стосується бібліотечної, інформаційної та архівної справи.

Реалізація державної політики України щодо цифрового розвитку ґрунтується на принципах, дотримання яких є визначальним для створення, реалізації та користування перевагами, які надають цифрові технології. Серед них такі: цифровізація повинна забезпечувати кожному громадянину рівноправний доступ до послуг, інформації та знань, які надаються на основі інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій; створення цифрових інфраструктур як основного чинника розширення доступу громадян до глобального інформаційного середовища й знань; сприяння розвитку інформаційного суспільства, засобів масової інформації; орієнтація на міжнародне, європейське, регіональне співробітництво з метою інтеграції України в ЄС; підвищення рівня довіри громадян та інформаційної безпеки.

Інноваційне навантаження, що несе собі цифровізація, спонукає вітчизняні бібліотеки до поглиблення трансформаційних процесів бібліотечно-інформаційної діяльності, формування суспільного сприйняття бібліотеки як провідного соціального інституту в галузі науки, освіти й культури. Бібліотека як суб'єкт еволюційного розвитку має постійно змінюватися, пристосовуючись до цифрових реалій соціально-економічного середовища. Її функціонування в умовах цифровізації суспільства потребує вибудови нових підходів до розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, зміни моделі функціонування бібліотеки як фізичного простору, організації доступу до електронних сервісів, орієнтованих на надання інформації віддаленим користувачам; упровадження інновацій та сучасних технологічних алгоритмів в організацію роботи персоналу; адаптації зарубіжного досвіду й поглиблення взаємодії на галузевому рівні; формування цифрової культури користувачів. Цифровізація бібліотечних процесів не повинна пригнічувати чи послабляти

традиційні напрями роботи бібліотеки, вона має розвивати основні її функції в техніко-технологічному й інформаційно-комунікаційному контексті, що в цілому сприятиме зміцненню ролі бібліотеки як потужного науково-просвітницького, інформаційно-аналітичного, культурного осередку суспільства. Водночас бібліотечні трансформації, пов'язані цифровізацією практично на всіх напрямках діяльності бібліотеки, зумовлюють необхідність науково-методичного забезпечення в контексті оновлення конкретних технологічних процесів, оптимізації традицій та інновацій бібліотечної практики.

У науково-методичному збірнику, підготовленому в межах науково-дослідної теми Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» висвітлено теоретичні й прикладні аспекти з питань організаційного та методичного забезпечення бібліотечної діяльності. Матеріал у виданні згруповано в трьох розділах.

Перший розділ містить матеріали, в яких розглядаються такі актуальні питання в організаційно-бібліотечному управлінні: методичні підходи щодо визначення показників соціальної ефективності основних напрямів діяльності бібліотеки в умовах розвитку електронної комунікації; модернізаційні складники бібліотечно-статистичної звітності; порядок державної реєстрації бібліотечно-інформаційних ресурсів як об'єкта інтелектуальної власності; підвищення ефективності фахового журналу; використання методологічного інструментарію в сучасних дослідженнях; освітня діяльність національних бібліотек світу; підготовка сучасних кадрів і розвиток системи підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців.

У другому розділі представлено матеріали з питань оптимізації формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів в умовах цифровізації. Автори публікацій розділу багатогранно висвітлюють досвід роботи наукової бібліотеки у таких важливих напрямках як формування та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, роботи з бібліотечним фондом, міжнародний документообмін, соціокультурна, виставкова діяльність, інформаційне забезпечення та інформування бібліотечних фахівців.

Третій розділ містить науково-методичні рекомендації щодо організації та популяризації електронних бібліотечних книжкових виставок, розкрито форми й методи їхньої популяризації в інтернет-просторі. У методичних матеріалах висвітлено досвід, специфіку, критерії, показники щодо оцінювання ефективності науково-методичної діяльності національного бібліотечно-інформаційного комплексу.

Видання адресоване бібліотечним спеціалістам, науковцям, викладачам, студентам, аспірантам, які досліджують діяльність наукових бібліотек.

РОЗДІЛ I

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННІ РОБОТОЮ БІБЛІОТЕК

Ольга Василенко,

кандидат історичних наук,

директор Інституту бібліотекознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Розглянуто питання визначення, нормативного забезпечення та розроблення показників соціальної ефективності діяльності бібліотек в умовах цифровізації суспільства й розвитку електронних комунікацій. Акцентовано увагу на важливості використання інтегральних показників у контексті визначення індикаторів соціальної ефективності у сфері бібліотечної діяльності.

Ключові слова: бібліотечна діяльність; соціальна ефективність бібліотек; бібліотечна статистика; стандарти з бібліотечної статистики; інтегральні показники; електронні бібліотечні послуги.

Трансформаційний поступ бібліотек в умовах поглиблення процесу цифровізації всіх сфер соціально-економічної діяльності суспільства характеризується активним упровадженням інновацій задля розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів і послуг, які відповідають суспільним очікуванням у контексті задоволення інформаційно-знанневих потреб користувачів. Забезпечення відповідного технологічного рівня надання доступу до бібліотечних ресурсів і послуг поглиблює суспільне сприйняття бібліотеки як соціально значущої установи. Водночас в умовах конкуренції з боку інформаційних комерційних структур зміцнення статусу бібліотеки як важливої соціальної інституції у сфері науки, освіти, культури й активного суб'єкта інформаційно-комунікаційної діяльності стає важливим завданням в організації роботи на всіх напрямках бібліотечної діяльності. У цьому зв'язку необхідним складником інформаційного забезпечення бібліотечного управління буде визначення соціальної ефективності роботи бібліотеки, що набуває особливої актуальності з огляду на розширення сфери діяльності бібліотеки в електронно-комунікаційному середовищі.

Вітчизняні науковці з початку 2000-х років у своїх публікаціях періодично зверталися до питань щодо визначення ефективності й оцінки бібліотечної діяльності (О. Василенко, О. Мацей, Р. Миколенко, Г. Солоіденко та ін.). Значною мірою на це вплинуло розроблення й прийняття у зарубіжних країнах міжнародних стандартів ISO з бібліотечної статистики та визначення ефективності бібліотечної діяльності, а також вихід популярного на той час видання Р. Полла, П. Бокхорста «Вимірювання якості роботи. Міжнародний посібник з вимірювання роботи університетських та інших наукових бібліотек. Measuring Quality» (у російськомовному перекладі опублікований 2002 р.). Також питання оцінки діяльності бібліотек як проблема бібліотечного управління, розроблення критеріїв і показників ефективності розглядалися зарубіжними фахівцями у сфері бібліотекознавства та бібліотечної справи, такими як: П. Бокхорст, Р. Брофі, Дж. Дейвіс, Р. Мотульський, Т. Чілдерс та ін. Останні п'ять років питання соціальної ефективності висвітлювалися в працях українських спеціалістів як в узагальненому контексті щодо оцінювання роботи бібліотек (А. Венідиктова, Г. Слотюк), так і в окремих аспектах, зокрема визначення ефективності бібліотечних сторінок у соціальних мережах (Н. Тарасенко, В. Струнгар). Проте необхідно зауважити, що в окремих працях українські автори часто ототожнювали показники ефективності та якості, розглядаючи ці категорії в узагальненому контексті, а також як показники соціальної ефективності розглядали значну частину кількісних показників бібліотечної статистики без відповідних характеристик.

Після прийняття національних стандартів ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» та ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» було опубліковано низку статей бібліотечних спеціалістів щодо застосування положень цих нормативних документів, зокрема і в аспекті визначення окремих показників ефективності бібліотечних електронних послуг. Водночас необхідно зауважити, що питання визначення соціальної ефективності бібліотечної діяльності в умовах цифровізації не знайшли комплексного розгляду й однозначного трактування в працях дослідників.

Мета цієї публікації – розглянути концептуальні підходи до визначення показників соціальної ефективності основних напрямів діяльності бібліотек в умовах цифровізації суспільства.

Незважаючи на наявність відповідних національних стандартів та можливість ширше використовувати положення нормативних документів як інструментарій управління та популяризації роботи бібліотек, вироблення нових підходів щодо визначення показників соціальної ефективності діяльності бібліотек, зокрема й наукових, у контексті трансформаційних перетворень в умовах цифровізації суспільства в Україні ще не набуло належного розвитку й подальшого застосування.

Зазначимо, що питання ефективності розроблялося Інститутом бібліотекознавства НБУВ у межах науково-дослідної роботи «Підвищення ефективності інформаційної діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013). Одне з комплексу завдань стосувалося розробки збалансованої системи показників ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, що передбачало визначення переліку взаємопов'язаних даних у межах груп кількісних показників і визначення на їхній основі показників соціальної та економічної ефективності діяльності бібліотеки.

Наразі в умовах поглиблення процесів цифровізації розвиток такої системи показників, яка дає змогу отримувати управлінську інформацію, що характеризує кінцевий результат як «ефект управління» щодо різних аспектів бібліотечної діяльності, залишається актуальним. *Ефект управління* – це результат здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення діяльності бібліотеки як організаційної структури загалом відповідно до її місії та цілей. У системі сучасного менеджменту ефект управління розглядають у трьох складниках: *економічний ефект* (має безпосередню вартісну форму й вимірюється в грошах), *соціально-економічний ефект* (має комплексну природу поєднання економічної вигоди й соціальної спрямованості), *соціальний ефект* (принципово не може бути перерахований на економічний, виражається суспільно значущими характеристиками). Бібліотечному менеджменту притаманні всі три складники, але важливішою з точки зору соціального призначення та некомерційної природи функціонування бібліотеки є її діяльність, яка спрямована на досягнення соціального ефекту та характеризується показниками соціальної ефективності.

У науці соціальна ефективність визначається як відповідність результатів діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства [3, с. 219]. Відомий український економіст С. В. Мочерний, розрізняючи соціальну й економічну ефективність, визначив її сутність як «здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат». Науковець зазначає, що ефективність розкриває характер причинно-

наслідкових зв'язків у суспільному виробництві, є найважливішим показником суспільного виробництва. Ефективність показує не сам результат, а те, у який спосіб він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується *відносними показниками*, які розраховуються на основі двох груп характеристик (параметрів), хоча науковець не виключає в окремих випадках характеристики соціально-економічних процесів і явищ використання та абсолютних значень вихідних параметрів [7, с. 214].

Виходячи з цього, у блоці показників соціальної ефективності бібліотечної діяльності мають бути відображені: показники виробництва бібліотечно-інформаційної продукції, бібліотечно-інформаційних послуг, їхнє споживання, ступінь задоволення користувачів. Отже, як уже зазначалося автором, *соціальна ефективність бібліотечно-інформаційної діяльності відображає ступінь задоволення потреб суспільства в бібліотечно-інформаційних ресурсах, продуктах і послугах, показує, наскільки діяльність бібліотеки спрямована на забезпечення запитів користувачів* [2].

Соціальна ефективність бібліотечної діяльності має враховувати сучасні вимоги й очікування суспільства від соціокультурної та бібліотечно-інформаційної сфери, розкривати динамічний стан наслідків організаційних, технічних, технологічних, кадрових чи будь-яких інших змін. Показники соціальної ефективності спрямовані на характеристику різних аспектів бібліотечної діяльності в контексті їх соціальної потреби, соціальної користності й соціальної привабливості, визначених відповідно до теоретично обґрунтованих методик вимірювання.

Значущим чинником розвитку сучасного соціуму є діджиталізація, що зумовило подальше поглиблення трансформаційних процесів у бібліотечно-інформаційній сфері. У контексті цифровізації наукові бібліотеки розглядаються як фундатори розвитку баз знань і комунікаційні установи, які надають доступ до інтелектуальних інформаційних ресурсів (світових і власної генерації), забезпечують інформаційно-знаннєві потреби користувачів, використовуючи різні форми електронної комунікації у зовнішньому та внутрішньому професійно-бібліотечному середовищі. Наразі всі ці складники мають враховуватися в контексті визначення соціальної ефективності діяльності наукової бібліотеки. Тим більше, що сучасна нормативно-методична база бібліотечної та інформаційної справи України, результати бібліотекознавчих досліджень і творчий потенціал науковців дають змогу застосовувати апробовані й розробляти відповідні методики щодо визначення показників соціальної ефективності різних аспектів бібліотечної роботи.

Важливим складником цієї нормативно-методичної бази є національні

стандарти. Чільне місце в контексті розвитку терміносистеми, методології бібліотечної статистики й бібліотекознавчих досліджень, зокрема й визначення соціальної ефективності бібліотечної діяльності, мають прийняті 2016 року методом гармонізації міжнародних стандартів ISO національні стандарти ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT) «Information and documentation – International library statistics Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика» [5]; ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» [6]; ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) «Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» [8].

У межах науково-прикладних досліджень Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підготовлено низку видань нормативно-методичного характеру, які містять методичні рекомендації та можуть слугувати посібником щодо функціонального застосування положень цих стандартів, інших нормативних документів у практичній діяльності бібліотек і бібліотечному управлінні. Так, для визначення показників соціальної ефективності в системі комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування бібліотечним спеціалістам адресовано науково-методичний посібник «Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність (автори-укладачі: О. Яковенко, А. Венідиктова; відп. ред. О. Василенко; 2019). У виданні охарактеризовано основні види традиційних та інноваційних послуг, які надають бібліотеки, розглянуто питання організації статистики, визначено показники ефективності, методи оцінювання якості бібліотечно-інформаційних послуг згідно з положеннями вищезазначених національних стандартів [1]. Окремий розділ присвячено розкриттю номенклатури індикаторів ефективності, які характеризують бібліотечні послуги, ресурси, їх доступність, інфраструктуру, методики визначення індикаторів, встановлені стандартами вимоги до показників, варіанти вимірювання, доступні методи й підходи щодо вимірювання їхньої ефективності, рекомендації щодо використання індикаторів ефективності та вибору методик бібліотеками різних типів тощо.

Як уже зазначено вище, згідно з положеннями нормативних документів *показники ефективності*, зокрема й соціальної, у економіко-статистичному аналізі – це відносні показники, які виражають співвідношення порівнюваних абсолютних (кількісних) показників. Тобто об'єктивність індикатора ефективності цілком залежить від правильного визначення базових кількісних показників.

У цьому зв'язку вищеназвані стандарти значною мірою сприяють подальшому реформуванню бібліотечної статистики, дають змогу вибудувати систему показників згідно із сучасними тенденціями розвитку бібліотечної справи, методологічними принципами, а саме: відповідність реальному становищу; підпорядкованість усієї системи статистичних показників цілям і завданням, визначеним на конкретний період бібліотечною політикою та стратегічними планами бібліотеки; цілісність системи статистичних показників, методологічна, інформаційна й організаційна єдність її побудови; структуризація системи статистичних показників відповідно до основних напрямів бібліотечної діяльності, забезпечення зв'язку між ними; відображення в переліку показників найважливіших складників із результатів діяльності бібліотек, ресурсної бази й потреб у бібліотечних послугах. Дотримання цих принципів дає змогу вітчизняній бібліотечній статистиці бути актуальною, незалежною, розкривати значення бібліотек для суспільства, стати затребуванішою та значно розширити коло реальних і потенційних споживачів бібліотечної статистичної інформації. І в цілому відповідати міжнародним нормам, зокрема зазначеним у «Маніфесті ІФЛА про бібліотечну статистику» [10].

Крім того, наявність національних стандартів надає змогу застосовувати комплексний, збалансований та інтегральний підходи до формування оновленої системи статистичних показників бібліотечно-інформаційної діяльності; упроваджувати міжнародний досвід у систему бібліотечного управління в Україні на основі гармонізації показників традиційних та інноваційних аспектів роботи бібліотек. У контексті визначення показників соціальної ефективності досить важливим є використання інтегральних показників щодо статистико-аналітичної характеристики основних напрямів діяльності сучасної наукової бібліотеки. *Інтегральні показники* в статистичній науці розглядаються як *узагальнені, зведені, комплексні показники* [3, с. 241].

З поглибленням трансформаційних процесів у бібліотечній діяльності, пов'язаних з упровадженням інформатизації, ще на початку 2000-х років бібліотекознавцями було запропоновано застосування інтегрального підходу до показників бібліотечної статистики. Тоді йшлося про формування показника з обсягу інформаційно-бібліотечних ресурсів (фондів) та його використання. Позицію аргументували тим, що принциповим для оцінки інформаційних ресурсів бібліотеки є наявність у сховищах тих чи інших видань, документів або даних, а вид носія та технологія доступу до цих інформаційних ресурсів є вторинними. Однак до прийняття міжнародних стандартів ISO з бібліотечної статистики як національних у системі бібліотечного управління такий підхід не застосовувався навіть на низовому чи відомчому рівні.

Незважаючи на набрання чинності національних стандартів у сфері бібліотечної статистики, інтегральні показники ще не набули значного поширення в бібліотечній справі України, зокрема і в контексті визначення показників соціальної ефективності, хоча вони широко використовуються в різних сферах соціально-економічної статистики. Застосування інтегральних показників буде правильним як з точки зору характеристики конкретного (однотипного) явища бібліотечної дійсності, так і відповідно до положень вищезазначених чинних національних і міжнародних стандартів серії «Інформація та документація».

Відповідно до національного стандарту ДСТУ ISO 2789:2016 та визначеної системи обліку можемо використовувати як інтегральні низку показників з бібліотечно-інформаційної діяльності, наприклад: до кількості користувачів бібліотеки враховуються зареєстровані в базі даних читачі, колективні й індивідуальні абоненти МБА, дистанційні користувачі; до кількості відвідувань – зареєстровані відвідування бібліотеки фізичними особами, відвідування (звернення) користувачів на вебсайт тощо.

На основі інтегрального підходу бібліотечний фонд у цілому розглядається як організаційно й функціонально взаємопов'язана сукупність документів, які має та надає у користування членам суспільства книгозбірня.

Інструктивно-методичним документом з обліку фонду бібліотеки, розробленим відповідно до чинних нормативних документів, корисним для бібліотечних працівників у процесі розроблення чи модернізації подібного документа є «Інструкція з обліку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У цьому виданні відображено організацію роботи бібліотеки у межах багатоструктурованої системи обліку фонду, до якої належать: фонд основного зберігання, архівний фонд видань України, архівний фонд видань НАН України, депозитарій дисертацій України, депозитарій публікацій ООН та її спеціалізованих установ, фонди спеціалізованих структурних підрозділів НБУВ, обмінно-резервний фонд. Інструкція розкриває методичні, організаційні, технологічні аспекти обліку документів фонду, регламентує процеси централізованого й внутрішньоструктурного обліку різних видів і примірників документів; внутрішню документацію з обліку документів; відображення мережевих електронних документів у загальнобібліотечній системі обліку фонду; вилучення та списання з обліку бібліотечних документів; визначає взаємозв'язок бібліотечного й бухгалтерського обліку документів фонду бібліотеки [4]. Інструкція має комплекс додатків, у яких представлено зразки обліково-реєстраційної та супровідної документації, котрі відображають особливості її оформлення в контексті

послідовності операцій з обліку документів фонду: від надходження до вибуття. Оскільки від чітко впорядкованої системи обліку залежить низка абсолютних показників з організації бібліотечних фондів, які впливають на номенклатурні показники соціальної ефективності, то цей нормативний документ має бути актуалізованим, особливо в умовах цифровізації.

З точки зору інтегрального підходу у визначенні соціальної ефективності раціонально розглядати весь комплекс бібліотечно-інформаційних послуг (як традиційних, так і інноваційних, які функціонують на основі електронної комунікації). Це стосується і досліджень задоволення інформаційно-знаннєвих і соціокультурних потреб користувачів бібліотек. Однак, ці питання потребують глибшого розгляду в окремій публікації.

Вивчаючи питання соціальної ефективності у межах попередніх наукових досліджень [2], пропонуємо як доцільні в умовах розвитку інформатизації в групі показників «бібліотечно-інформаційні послуги» та «користувачі бібліотеки» використовувати відносні показники, які можуть бути корисними в об'єктивній оцінці соціальної значущості бібліотек різного підпорядкування, їх впливу, доступності, затребуваності їхніх послуг для дистанційних користувачів, зокрема:

- відсоток виконання інформаційних запитів засобами електронних комунікацій;
- відсоток незадоволених е-запитів;
- відсоток дистанційних користувачів;
- відсоток виконання інформаційних запитів зарубіжних користувачів;
- коефіцієнт звернення користувачів до електронних та традиційних книжкових виставок.

Завдання ж бібліотечної науки й практики в найближчій перспективі – розвинути номенклатуру послуг на основі електронної комунікації. Це актуально і в контексті реалізації цілей державної політики в напрямі розвитку цифровізації та електронної комунікації в країні. Законодавчим підґрунтям для розвитку електронних комунікаційних послуг у сфері бібліотечної діяльності є Закон України «Про електронні комунікації» (2020), дія якого поширюється на відносини у сферах електронних комунікацій щодо надання та отримання електронних комунікаційних послуг, постачання та доступу до електронних комунікаційних мереж. У цьому правовому документі визначено терміни «електронна комунікація», «електронна комунікаційна послуга», акцентовано увагу на таких видах послуг, як «голосова електронна комунікація», «доступ до мережі Інтернет», «міжособистісна електронна комунікація», що дає змогу здійснювати прямий міжособистісний та

інтерактивний обмін інформацією через електронні комунікаційні мережі. Бібліотеці притаманні зазначені електронні комунікаційні послуги, однак розроблення, узгодження та адаптація показників у контексті соціальної ефективності бібліотечної діяльності ще не повністю розроблено. Насамперед – це пов'язано з розвитком, адаптацією низки нових бібліотечно-інформаційних послуг на основі електронної та телекомунікації, термінологічним опрацюванням, розробленням та апробацією статистичних показників (абсолютних і відносних), вирішенням інших організаційно-управлінських техніко-технологічних питань.

Висновки. В умовах активного розвитку цифровізації соціально-економічних процесів у суспільстві визначення та популяризація соціальної ефективності й привабливості бібліотек є важливими й актуальними. Задля цього потрібно завершити реформування бібліотечної статистики на державному рівні, що сприятиме впровадженню сучасних наукових підходів у практику бібліотек, а також подальшому розвитку теоретико-методологічних і практичних засад бібліотечної статистики. Водночас перед вітчизняною бібліотечною статистикою як галуззю науково-практичної діяльності постає комплекс завдань, необхідних для її подальшого розвитку, зокрема:

- поширення сучасних підходів і методів щодо дослідження соціальної ефективності роботи бібліотек як суб'єктів інформаційно-комунікаційної діяльності;

- узгодження положень національних стандартів, гармонізованих з міжнародними стандартами ДСТУ ISO 2789:2016 та ДСТУ ISO 11620:2016 з нормативними документами щодо визначення соціальної ефективності діяльності бібліотек;

- перегляд номенклатури показників та уніфікація форм постійного державного статистичного спостереження для наукових бібліотек;

- організація подальших наукових розробок з вивчення соціальної ефективності основних напрямів бібліотечної діяльності на основі електронної та телекомунікації, методичне забезпечення аналітико-статистичних досліджень у бібліотеках.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність : науково-методичний посібник / уклад. : О. Яковенко, А. Венідиктова ; відп. ред. О. Василенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. 132 с.

2. Василенко О. М. Вопросы социальной эффективности библиотечно-информационной деятельности: проблемы формирования сбалансированной системы показателей библиотечной статистики. *Библиотеки национальных академий наук*:

проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / НАН Украины, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, МААН, Совет директоров науч. б-ки и информ. центров; редкол. : А. С. Онищенко (пред.) и др. Киев, 2012. Вып. 10. С. 116–129.

3. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 : А – Н / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Усенко, С. І. Юрій ; ред. С. В. Мочерний. Львів : Світ, 2005. 616 с.

4. Інструкція з обліку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / [авт.-уклад. : О. М. Василенко та ін. ; відп. ред. О. М. Василенко ; наук. ред. О. З. Клименко] ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. 91 с.

5. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика. Information and documentation – International library statistics: ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013, IDT). Чинний від 2016-09-01. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 71 с.

6. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек. Інформація та документація. Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Information and documentation. (ISO 16439:2014, IDT) ДСТУ ISO 16439:2016. Чинний від 2016-09-01. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 82 с.

7. Мочерний С. В. Основи економічних знань. Київ: Академія, 2000. 303 с.

8. Показники функціонування бібліотек. Інформація та документація. Library performance indicators. Information and documentation. (ISO 11620:2014, IDT) ДСТУ ISO 11620:2016. Чинний від 2016-09-01. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 100 с.

9. Про електронні комунікації : Закон України (від 16.12.2020 : станом на 16.08.2022 № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.

10. Library statistics manifesto. URL: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-en.pdf>.

Тетяна Гранчак,

доктор наук із соціальних комунікацій,
провідний науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної
справи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ СТАТЕЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ МОДЕЛІ ПЕРІОДИЧНОГО ВИДАННЯ AHEAD-OF-PRINT

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності впровадження в практику видавничої діяльності вітчизняних фахових наукових журналів статейно-орієнтованої моделі періодичного видання ahead-of-print. Реалізація статейно-орієнтованої моделі ahead-of-print створює умови для дотримання принципу ASAP (As Soon As Publishable), відповідно до якого стаття публікується онлайн і готова до використання одразу після технічного редагування, форматування та погодження остаточного варіанту автором.

Ключові слова: наукове фахове видання, науковий журнал, наукова стаття, публікаційна модель, відкритий доступ.

Вступ

Зважаючи на підвищення ролі наукової інформації у вирішенні широкого спектра актуальних питань суспільного розвитку в умовах інформаційного суспільства, закономірно посилюється увага до пошуку ефективних шляхів представлення наукової інформації, забезпечення оперативного відкритого доступу до неї.

На державному й громадському рівнях тривають дискусії стосовно оптимальних моделей відкритого доступу, балансу інтересів авторів, видавців і користувачів, аналізуються та реалізуються відповідні ініціативи, як-от Plan U чи Plan S.

Виклики останніх років – пандемія COVID-19, а нині – військова агресія РФ проти України – актуалізували пошуки ефективної моделі забезпечення оперативного доступу до наукової інформації, яка стає стратегічним ресурсом для їх подолання.

Метою наукової розвідки є обґрунтування ефективності доповнення журнально-орієнтованої моделі періодичного видання статейно-орієнтованою моделлю ahead-of-print за принципом ASAP (As Soon As Publishable).

Теоретичне підґрунтя

Питання оптимізації процесу оприлюднення та поширення наукових результатів, підвищення ефективності наукових журналів перманентно

перебувають у фокусі наукової уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників. Системним вивченням стану і перспектив наукової періодики в Україні займаються Я. Яцків [11–13] і Т. Яцків [10], якими, зокрема розглянуто питання ефективності наукового журналу в контексті підвищення якості наукових досліджень і зроблено наголос на трансформаціях, пов'язаних з упровадженням у публікаційний процес електронних технологій. С. Фіялкою [6] було запропоновано модель фахової комунікації за посередництва наукового журналу. У фаховому бібліотечному середовищі еволюція наукових журналів та їхня роль у забезпеченні відкритого доступу предметно розглядалася Т. Ярошенко [7–9], яка підкреслила тенденцію переходу наукової періодики до статейно-орієнтованої моделі. Л. Лупаренко [3] приділила увагу аналізу технологічних аспектів видання фахової наукової періодики з акцентом на специфіці використання електронних відкритих журнальних систем, зокрема Open Journal Systems (OJS). Рекомендації для здійснення науково-видавничої діяльності на засадах відкритого доступу на рівні НАН України були розроблені Ю. Діденко [1]. Розгляду наукової періодики бібліотекознавчої проблематики присвячені дослідження Н. Самохіної, Л. Кудименко й О. Мартинюка [4; 5], якими було акцентовано значення цифрового ідентифікатора DOI як унікального гіперпосилання для прямого зв'язку з публікацією.

За кордоном еволюцію моделей наукового публікаційного процесу розглядали S. Shuttleworth & B. Charnley [15], Roger Watson [16; 17], D. Besancenot & R. Vranceanu [14], праці яких розкривають специфіку різних моделей наукових журналів у забезпеченні доступу до наукової інформації.

Водночас у науковому середовищі наразі відсутні публікації, які мали б на меті обґрунтування доцільності впровадження у практику наукових журналів статейно-орієнтованої моделі ahead-of-print за принципом ASAP (As Soon As Publishable), що підтверджує актуальність поставленого завдання.

Методи й матеріали

Представлені висновки й результати були отримані шляхом застосування методу включеного спостереження, який дав змогу врахувати публікаційний та редакційний досвід автора, оглядово-аналітичного методу – для опрацювання фахової літератури з питань дослідження. Джерелами для аналізу стали фахові видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), офіційні вебпортали провідних видавців наукового контенту, зокрема платформи Emerald Publishing.

Результати й обговорення

Наукова стаття проходить тривалий шлях від моменту завершення її написання до першого прочитання користувачем. Адже перед тим, як стаття схвалюється до друку, з нею працюють рецензенти, а після їхнього позитивного висновку – редактори. Утім, навіть після редагування тексту часто вже готові статті залишаються поза доступом користувачів, оскільки їх оприлюднення пов'язане зі станом підготовки кожного конкретного журнального випуску й періодичності друку.

До прикладу, аналіз періодичності підготовки фахових видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського засвідчив, що нові підготовлені випуски журналів з'являються з періодичністю від трьох місяців до року:

«Бібліотечний вісник» – чотири рази на рік (щоквартально);

«Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» – три – чотири рази на рік;

«Рукописна та книжкова спадщина України» – один – два рази на рік;

«Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» – один – два рази на рік.

У підсумку, типовою є ситуація, коли готова авторська стаття має чекати від двох – трьох місяців до пів року і року, поки стане доступною для ознайомлення користувачів. У разі, коли журнал є впливовим авторитетним виданням, публікація в якому престижна, його портфель наповнений і для опублікування статті в такому виданні автору потрібно чекати – стати в «чергу». За таких умов час між завершенням роботи над статтею, її прийняттям до друку і публікацією може становити півтора – два роки. Упродовж усього цього періоду стаття залишається «невидимою» для користувачів, представлені в ній результати не використовуються широким загалом, на результати складно посилатися.

При цьому для підготовки цієї публікації вже були затрачені зусилля, робочий час і кошти з боку автора, членів редакційної колегії, рецензентів, держави. Відтак «очікування» публікації в черзі не сприяє умовному «поверненню» цих коштів у вигляді економічного ефекту від практичного впровадження результатів статті.

У доцифрову епоху описаному вище алгоритму не було альтернативи. Проте активне впровадження в публікаційні практики електронних технологій, автоматизація процесів видавничої діяльності, зміни в науковій комунікації дають змогу прискорити процес оприлюднення наукових результатів із збереженням усіх притаманних якісному виданню процедур. Ідеться про доповнення журнально-орієнтованої моделі видання статейно-орієнтованою.

Відповідну тенденцію відзначає Т. Ярошенко [7, с. 18; 8, с. 29]. Частково цей підхід уже реалізується через представлення на сайті видання окремою сторінкою кожної оприлюдненої статті, а не лише електронної версії – наприклад, файлу pdf – усього випуску. Проте така часткова реалізація статейно-орієнтованої моделі жодним чином не впливає на прискорення публікації, лише на зручність доступу до неї.

Зміни стали можливі завдяки формалізації на рівні Міністерства освіти і науки України вимоги до періодичних видань фахового рівня стосовно присвоєння опублікованим у них матеріалам цифрового ідентифікатора DOI, на що звертають увагу К. І. Ільканич, С. В. Різничок, В. Ю. Майхер [2, с. 46]. На значенні цифрового ідентифікатора DOI як унікального інструменту для прямого зв'язку з публікацією наголошують також Н. Самохіна, Л. Кудименко й О. Мартинюк [5].

DOI дає змогу чітко ідентифікувати матеріал незалежно від місця його розміщення – репозитарій, журнал, авторський сайт тощо. Останнє дає змогу звільнити статтю від прив'язки до певного номера журналу і конкретних сторінок, додаючи останні відомості з часом їх визначення, і публікувати її як *ahead-of-print*, реалізуючи принцип ASAP (*As Soon As Publishable*), відповідно до якого стаття публікується онлайн і готова до використання одразу після технічного редагування, форматування та погодження остаточного варіанту автором.

Наприклад, саме в такий спосіб – без зазначення конкретного випуску журналу й сторінок – було оприлюднено авторську статтю періодичним виданням «*Global Knowledge, Memory and Communication*» на платформі Emerald (*Emerald Insight*):

Hranchak, T., Dease, N. and Lopatovska, I. (2022). Mobile phone use among Ukrainian and US students: a library perspective. *Global Knowledge, Memory and Communication*, Vol. **ahead-of-print** No. **ahead-of-print**. <https://doi.org/10.1108/GKMC-12-2021-0213>. (Виділення авт.).

Більшість журналів Emerald працюють із публікацією на рівні статей, що передбачає публікацію ASAP – одразу після завершення підготовки й опрацювання статті редактором. Пізніше такі статті збираються в наступний доступний номер журналу на основі дати передання авторських прав.

Датою публікації в такому разі вважається дата її розміщення на сайті. У такий спосіб користувач отримує остаточну версію наукової статті, яку можна цитувати, завантажувати й поширювати, незважаючи на відсутність зазначених номера журналу й сторінок публікації, – вони додаються пізніше, а відповідні зміни вносяться до опису публікації.

Вітчизняна програмна платформа Open Journal Systems також надає технологічні можливості для реалізації статейно-орієнтованої моделі за принципом ASAP.

При цьому до переваг реалізації принципу ASAP і статейно-орієнтованої моделі періодичного видання ahead-of-print належать:

- ✓ швидша публікація останніх наукових результатів;
- ✓ швидше ознайомлення наукової спільноти й громадськості з отриманими результатами досліджень;
- ✓ скорочення часу між публікацією результатів, їхнім практичним упровадженням (що особливо актуально, якщо йдеться про людські життя);
- ✓ можливість використання опублікованих результатів для подальших досліджень автора;
- ✓ ширші можливості для цитування роботи й посилення впливовості автора;
- ✓ мінімізація ризику застарівання результатів і вплив на напрями досліджень (доступ до останніх дослідницьких розробок потенційно може змінити напрям досліджень інших науковців);
- ✓ підвищення ефективності використання бюджетних коштів через фінансування саме актуальних досліджень.

На жаль, як засвідчив моніторинг фахових видань за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», жодним із них, зокрема й тими, що видаються НБУВ, наразі принцип ASAP (As Soon As Publishable) не реалізується.

У практичній площині реалізація принципу ASAP (As Soon As Publishable) і статейно-орієнтованої моделі періодичного видання ahead-of-print вимагатиме організації спеціального віртуального простору – окремого розділу ahead-of-print на вебсайті журналу, напрацювання алгоритмів отримання DOI для окремих публікацій, активізації комунікації з авторами.

Висновки

Електронні технології спричинили тектонічні зсуви в науковій комунікації, даючи змогу прискорити підготовку й підвищити ефективність наукових видань, зокрема наукової періодики. Одночасно специфіка публікаційного процесу, який з метою забезпечення належної якості матеріалів, що оприлюднюються, має передбачати обов'язкове рецензування, дотримання заявленої періодичності випусків, призводить до відтермінування відкриття повного тексту підготовленої статті. Останнє знижує ефективність наукового журналу, оскільки затрачені на його підготовку зусилля та кошти починають давати економічний ефект лише після перших прочитань користувачами.

Підвищенню оперативності надання доступу до повних текстів наукових публікацій, а відтак і ефективності журналу сприятиме впровадження в практику видавничої діяльності періодичних видань статейно-орієнтованої моделі ahead-of-print на основі принципу ASAP (As Soon As Publishable), відповідно до якого стаття публікується онлайн і готова до використання одразу після технічного редагування, форматування та погодження остаточного варіанту автором. У контексті загальної тенденції до прискорення надання доступу до наукової інформації, поширення ідей відкритої науки такий підхід вирішуватиме питання забезпечення належної якості публікацій в умовах прискорення відкриття їх повних текстів. Звільненню статті від прив'язки до певного номера журналу й конкретних сторінок та її публікації як ahead-of-print сприяє використання цифрового ідентифікатора DOI. Технологічна основа реалізації статейно-орієнтованої моделі забезпечується використанням електронних відкритих журнальних систем, зокрема Open Journal Systems (OJS).

Список бібліографічних посилань

1. Діденко Ю. В. Ініціатива Євросоюзу щодо відкритого доступу до наукових публікацій і доцільність її підтримки в НАН України. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 16. Київ: Академперіодика, 2019. С. 20–25. URL: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.391.020>.
2. Ільканич К. І., Різничок С. В., Майхер В. Ю. Особливості реалізації веб-ресурсу фахового медичного періодичного видання. *Актуальні проблеми автоматизації та інформаційних технологій*. 2019. Т. 23. С. 44–51.
3. Лупаренко Л. А. Електронні відкриті журнальні системи в науково-педагогічних дослідженнях: навчально-методичний посібник / за наук. ред. проф. О. М. Спіріна. Київ: Компринт, 2019. 311 с.
4. Самохіна Н., Кудименко Л., Мартинюк О. Бібліотечна фахова періодика України в цифрових наукових комунікаціях. *Бібліотечний вісник*. 2020. № 1. С. 33–39. URL: <https://doi.org/10.15407/bv2020.01.033>.
5. Самохіна Н., Кудименко Л., Мартинюк О. Бібліотечні наукові видання в системі унікальних цифрових ідентифікаторів. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 56. С. 317–331. URL: <https://doi.org/10.15407/pr.56.317>.
6. Фіялка С. Б. Модель фахової комунікації за посередництвом наукового журналу. *Обрії друкарства*. 2021. № 1 (9). С. 87–105. URL: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1\(9\).240613](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2021.1(9).240613).
7. Ярошенко Т. Відкритий доступ, відкрита наука, відкриті дані: як це було і куди йдемо: (до 20-ліття Будапештської ініціативи Відкритого доступу). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2021. № 8. С. 10–26. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247582>.

8. Ярошенко Т. О. Еволюція журналу як засобу наукової комунікації: від друкованих видань до оригінальних електронних журналів. *Вісник Книжкової палати*. 2005. № 10. С. 29–34.
9. Ярошенко Т., Ярошенко О. Хто і як цитує молоді українські журнали (на прикладі двох журналів НАУКМА за даними Dimensions). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2021. № 7. С. 84–99. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.7.2021.233303>.
10. Яцків Т. М. Наукова періодика в Україні: перспективи і проблеми розповсюдження. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 5. Київ: Академперіодика, 2011. С. 62–68.
11. Яцків Я. С., Радченко А. І. Про ефективність видання наукових журналів в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2012. № 6. С. 62–67.
12. Яцків Я. С. Сучасний стан та проблеми української академічної наукової періодики. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. Вип. 8. Київ: Академперіодика, 2013. С. 5–14.
13. Яцків Я. С. Наукова періодика як складова науково-технічного та гуманітарного розвитку держави. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 5. С. 45–47.
14. Besancenot, D., Vranceanu, R. A model of scholarly publishing with hybrid academic journals. *Theory Decis.* 2017. № 82. P. 131–150. URL: <https://doi.org/10.1007/s11238-016-9553-0>.
15. Shuttleworth, S., Charnley, B. Science Periodicals in the Nineteenth and Twenty-First Centuries. *Notes and records of the Royal Society of London*, 2016. Vol. 70, Iss. 4. P. 297–304. URL: <https://doi.org/10.1098/rsnr.2016.0026>.
16. Watson R. Towards a new model of academic publishing. *Research Outreach*. 27 Nov. 2019. URL: <https://researchoutreach.org/outreach-leaders/article/towards-a-new-model-of-academic-publishing/>.
17. Watson R. Writing for publication: the journal article. *Science Editor and Publisher*. 2019. Vol. 4. Iss. 1–2. P. 100–108. URL: <https://doi.org/10.24069/2542-0267-2019-1-2-100-108>.

Людмила Дем'янюк,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

У статті розглянуто методологічний інструментарій у забезпеченні бібліотечнознавчих досліджень сучасного стану та тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу зарубіжних країн в умовах трансформації наукових комунікацій. Основну увагу акцентовано на наукових методах пізнання, якими керуються науковці в процесі вивчення бібліотечної галузі Ісламської Республіки Іран. Систематизовано сукупність підходів, процедур і операцій для досягнення практичного результату дослідження.

Ключові слова: Ісламська Республіка Іран, бібліотечно-інформаційний комплекс, методологічний інструментарій, наукові методи дослідження, системний підхід, трансформація наукових комунікацій.

Сьогодні бібліотечна наука оперує цілим комплексом методологічних підходів і методів досліджень, необхідних для вирішення конкретних дослідницьких завдань. Науково-дослідна робота (далі – НДР) зумовлює широкий спектр методологічного інструментарію, який використовується науковцями для дослідження різних аспектів розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу та взаємодії його елементів у період трансформації наукових комунікацій. У цьому контексті набувають актуальності дослідницькі напрацювання на згадану тематику та важливим є осмислення сутності методологічних підходів, які застосовуються в наукових дослідженнях бібліотечної галузі зарубіжних країн.

Мета статті полягає у проведенні аналізу методологічного інструментарію в ході наукових досліджень розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу зарубіжних країн, зокрема Ісламської Республіки Іран, у межах НДР «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій».

Трансформація наукових комунікацій, перехід на нові форми взаємодії між учасниками комунікаційного процесу ставить перед бібліотечно-інформаційним комплексом нові завдання у сприянні дослідникам на кожному

етапі діяльності та поширенні наукового знання. Бібліотекознавчі дослідження формують важливий сегмент бібліотечної науки, а з огляду на глобалізаційні процеси й трансформацію наукових комунікацій, у яких важливим комунікаційним елементом є бібліотечно-інформаційний комплекс, особливої актуальності набуває потреба у дослідженні методологічного інструментарію комплексного й системного вивчення зарубіжного бібліотечного досвіду, і на цьому підґрунті – вироблення рекомендацій з удосконалення науково-організаційних, науково-методологічних і науково-методичних засад у царині вітчизняного бібліотекознавства. Методологія сучасного бібліотекознавства, її стан, напрями розвитку є досить досліджуваною темою в публікаціях українських науковців, зокрема в працях «Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи» О. В. Воскобойникової-Гузєвої [2], «Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань» О. М. Василенко [5], «Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту» Т. Ю. Гранчак [4], «Методологічні засади використання методів інформатики при дослідженні бібліотек» Н. Е. Кунанець [7], «Методологія сучасного бібліотекознавства: стан та напрями розвитку» О. М. Кобелева [6], «Регіональні бібліотекознавчі дослідження: стан, проблеми, тенденції» М. В. Апшай [1] та інших, у яких автори наголошують на важливості наукових бібліотекознавчих досліджень і методологічних підходах до їхнього проведення.

Наукова діяльність є невід’ємним складником бібліотечного процесу й здійснюється з метою ефективної наукової комунікації, навчальної та виробничої діяльності у бібліотечній галузі. Сучасний бібліотекознавець повинен мати не лише фахову підготовку, а й певний обсяг знань і навичок в організації наукових досліджень, що передбачає засвоєння методологічних засад наукової діяльності. Фундаментальною основою розроблення та реалізації кожного наукового дослідження є методологія. У вітчизняній науковій традиції методологію трактують по-різному, але в загальній складності розглядають як вчення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір сукупності пізнавальних методів, підходів (принципів) та їх певна послідовність використання задля отримання максимально об’єктивної та достовірної інформації про об’єкт дослідження. У найбільш загальному розумінні метод – це спосіб пізнання, досягнення поставленої мети й завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати.

У межах НДР «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» було зосереджено увагу на вивченні

інноваційних проєктів, методів і підходів у діяльності зарубіжних бібліотечно-інформаційних установ, тобто на інноваційному розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран в умовах трансформації наукових комунікацій під впливом стратегічних державних орієнтирів, а також глобальних цивілізаційних процесів. Окреслена тематика НДР зумовила застосування цілого комплексу традиційних і новітніх підходів, наукових методів, зокрема й міждисциплінарних. Варто наголосити, що для кожного із застосовуваних методів характерні власні пізнавальні можливості відповідно до поставлених у дослідженні завдань. У бібліотекознавчих дослідженнях зазвичай використовують широкий методологічний інструментарій, оскільки не існує єдиного універсального методу, застосування якого дало б змогу отримати всю об'єктивну й достовірну інформацію.

Як слушно зазначає доктор наук із соціальних комунікацій О. В. Воскобойнікова-Гузєва: «методологія бібліотекознавства перебуває в активній фазі свого розвитку та збагачується теоретико-методологічними здобутками суміжних галузей знання, використовує різноманітний арсенал дослідницьких методик і методів, які дають змогу всебічно представити специфіку функціонування бібліотечного соціального інституту як рівноправного партнера у розбудові суспільства знань» [3, с. 30].

Методологічний інструментарій НДР ґрунтувався на системному й структурному підходах, методах логічного й структурно-функціонального аналізу, наукової об'єктивності, описовому методі, моніторингу вебсайтів та інших. На різних етапах НДР використовувалися відповідні методи: джерелознавчого пошуку й аналізу основних публікацій з теми дослідження – для визначення стану розробленості певної наукової проблеми; структурно-функціонального аналізу – для з'ясування відмінностей у структурі та змісті напрямів бібліотекознавчих досліджень; бібліометричний та вебаналіз документації – для вивчення масиву публікацій в Ірані; статистичний – для встановлення кількісних характеристик і динаміки розвитку конкретних об'єктів, зокрема обсягу наукових публікацій; метод аналізу бібліотечної документації – для оперативного отримання фактографічних або релевантних запитів відомостей. До методологічного інструментарію належать також наукові методи, які застосовуються в арсеналі сучасного бібліотекознавства: аналіз і синтез змісту джерел, вебаналіз документації, бібліометричний, відомості й новини про роботу бібліотек, що представлені на вебсайтах та офіційних сторінках соціальних мереж. Проаналізовані публікації у фахових періодичних виданнях, монографіях, матеріалах конференцій становили основну групу джерел, на яких ґрунтувалися дослідження з використанням

методологічної бази системного підходу, методики контент-аналізу наукових публікацій та ресурсів відкритого доступу.

Слід зазначити, що ракурсом кожного дослідження або відправною точкою, з якої починається вивчення та яка визначає подальшу його спрямованість, є формулювання мети й окреслення завдань НДР, визначення ефективних методів дослідження. Ведучи мову про бібліотекознавче дослідження, що передбачає вивчення зарубіжного досвіду на основі публікацій іноземними мовами, відмітимо, що запорукою його успішного виконання є розроблення джерельної бази дослідження, що передбачає застосування знань теорії перекладу. Мова йде про розуміння перекладу як евристичного процесу, в ході якого дослідник вирішує низку творчих завдань, використовуючи певну сукупність технічних прийомів. У цьому контексті важливим постає залучення об'єктивно-наукового методу, який передає логічно-фактуальну інформацію. Варто підкреслити значущість у такого типу дослідженнях методу сегментації тексту, який застосовується при письмовому перекладі та полягає у поділі вихідного тексту на сегменти, виокремленні домінантної інформації з кожного сегменту, кодуванні інформації, яка оформлює опорні смислові пункти для перекладу. Відповідно до жанрово-стилістичної класифікації – це, здебільшого, інформативний переклад, основна функція якого полягає у повідомленні якоїсь інформації, і сюди відносять усі матеріали наукового характеру. Серед основних прийомів перекладу термінів, що застосовувались автором, слід відмітити такі: описовий переклад, калькування або дослівний переклад, транскрибування, транслітерація.

Особливою складністю вирізняється робота з перекладом бібліотечної термінології та пошуком еквівалентів у мові перекладу, оскільки терміни належать до лексики, яка розвивається швидкими темпами та їх переклад потребує виняткової уваги. Переклад термінів вимагає знань у тій галузі, до якої належить текст, що перекладається, а також розуміння термінів мови оригіналу (у нашому випадку – це англійська та перська мова), і знань термінології мови перекладу. У процесі НДР необхідно відзначити значущість і роль методу термінологічного аналізу, який дає змогу розкрити сутність і смислове значення сучасних термінів шляхом дослідження історії їх виникнення, розвитку, розкрити взаємодію термінів, встановити місце кожного з них в понятійному апараті бібліотечно-бібліографічних наукових дисциплін.

У процесі досліджень на окреслену тематику особливе місце посідає метод моніторингу офіційних порталів, вебсайтів бібліотечно-інформаційних установ і організацій, зокрема здійснення інформаційного пошуку в пропоно-

ваних ними пошукових системах. Інформаційний пошук здійснювався через вебсайти таких бібліотечно-інформаційних установ як Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (www.ifla.org), Національна бібліотека та архів Ісламської Республіки Іран (www.nlai.ir), Віце-президентство з питань науки і технологій, на вебсайті Libtech, інформаційних сайтах бібліотечних агентств і асоціацій IRNA (www.irna.ir), IBNA (www.ibna.ir) та на офіційних сторінках зазначених установ у соціальних мережах, зокрема Instagram. Щодо Національної бібліотеки та архіву Ісламської Республіки Іран, то у книгозбірні функціонує розгалужена система довідково-бібліографічного апарату, кожна частина якого виконує конкретну функцію, але є складником єдиного інформаційного потенціалу та забезпечує оперативне надання інформації, як результат, – найповніше використання користувачами бібліотечних фондів.

Як уже зазначалося, розроблення джерельної бази НДР здійснювалось у бібліотечних онлайн-каталогах та базах даних через пошукові системи бібліотечно-інформаційних установ і включало пошук за ключовими словами, тематичний пошук за предметними заголовками або ж, як інколи їх називають, – дескрипторами. Завдяки такому пошуку дослідник отримує перелік бібліографічних описів документів певної тематики, які зазвичай систематизує за найновішою датою, оскільки що новіше джерело, то сучаснішими є посилання та цитати. У вивченні наукових джерел завжди доцільно звернути увагу й ознайомитися з посиланнями, виносками, цитатами тощо, де важливими є два критерії – релевантність і надійність.

Значущу роль у проведенні сучасних бібліотекознавчих досліджень відіграє метод аналізу бібліотечної документації за темою дослідження, насамперед – це стосується фахової літератури, звітів бібліотек, читацьких формулярів і замовлень на документи. У ході НДР вивчалися звіти про бібліотечну й наукову діяльність, представлені як на вебсайтах іранських бібліотечно-інформаційних установ, так і подані до міжнародних бібліотечних організацій.

Використання системного підходу в процесі виконання НДР дало змогу розглянути аналізовані предмети як сукупність взаємопов'язаних у цілісну систему з узгодженим функціонуванням усіх її елементів і частин, що сприяло визначенню напрямів бібліотекознавчих досліджень в Ірані; комплексно проаналізувати сучасний стан і основні тенденції розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран, оперативно отримати фактографічні дані. За допомогою системного підходу здійснювався аналіз структури бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран, способи реалізації наукової комунікації з визнанням істотного

впливу інформаційних технологій та її зворотний вплив на бібліотечні процеси. Застосування принципів системного підходу сприяло розгляду поняття «інноваційна бібліотечна діяльність», «трансформація наукових комунікацій» та інших.

Близьким до системного є структурно-функціональний метод, який дозволяє розглянути функціональну направленість кожного структурного елемента, явища, процесу, які задіяні в бібліотечній системі. Використання цього методу сприяло виявленню та аналізуванню профільної спрямованості бібліотечно-інформаційних установ відповідно до їхнього місця в класифікації бібліотечної системи; дало змогу розглянути їхню роль як комунікаційного посередника в ланцюгу наукової комунікації; виокремити й охарактеризувати інноваційні підходи у бібліотечній діяльності.

Варто зазначити й про вагомість у процесі виконання НДР інформаційного підходу, який належить до новітніх методів дослідження. Наразі цей метод набуває все більшого поширення та зумовлений інформатизацією процесів; розвитком інформаційних технологій; становленням інформаційного суспільства, основним інтелектуальним продуктом якого є інформація та знання. Пізнавальний потенціал інформаційного підходу полягає в тому, що бібліотечно-інформаційний комплекс Ісламської Республіки Іран вивчався у контексті інформації, а всі об'єкти, бібліотечні процеси, явища за своєю сутністю – інформаційні, оскільки пов'язані зі створенням, накопиченням, обміном або використанням інформації для здійснення соціальної та наукової комунікації. Бібліотечно-інформаційні установи є проміжною ланкою або ж комунікаційними посередниками між джерелом інформації та його споживачами. Пізнавальні можливості інформаційного підходу полягали у вивченні специфіки інформаційних потоків, зокрема масивів, ресурсів, продуктів і послуг іранських книгозбірень та інформаційних потреб досліджуваної предметної галузі.

Серед основних методів збору емпіричних даних, до яких належать різні форми опитування (анкетування, інтерв'ю, експертне опитування), аналізування бібліотечної документації, спостереження, метод соціометрії тощо, варто виокремити й аналіз інформаційних запитів. Так, у межах НДР з метою вивчення якості функціонування довідково-бібліографічного апарату Національної бібліотеки і архіву Ісламської Республіки Іран (далі – НБА ІРІ), надаваних послуг, надсилалися письмові інформаційні запити стосовно певних напрямів дослідження, зокрема щодо ефективності впровадження інноваційного проєкту «Кайдзен» і новітніх управлінських рішень у Національній бібліотеці Ірану. Слід відзначити, що такий інформаційний запит

експериментального характеру засвідчив про оперативність НБА ІРІ у наданні інформації дослідникам відповідно до умов, зазначених на вебсайті книгозбірні та підготовленість до здійснення наукової комунікації.

Головними засобами конкретизації загальних підходів у дослідженні є принципи дослідження. Всебічне пізнання сучасного стану бібліотечно-інформаційного комплексу Ісламської Республіки Іран передбачало дослідження його у розвитку, різноманітних взаємозв'язках із зовнішніми чинниками впливу. Усе це вимагало дотримання таких методологічних принципів: історизму, об'єктивності, системності, комплексності.

Висновки та практичне значення. Результати аналізу методологічного інструментарію засвідчують, що для ефективного виконання НДР доцільним є застосування як традиційних, так і новітніх наукових методів і підходів. Дослідження зарубіжного бібліотечного досвіду зумовлює широке використання теоретико-методологічних здобутків суміжних галузей знання та міждисциплінарних наукових методів, які дають змогу всебічно представити специфіку функціонування бібліотечно-інформаційного комплексу та сприяють детермінуванню його актуальних напрямів розвитку в контексті сучасних досліджень.

Визначено, що ефективність виконання бібліотечно-інформаційних досліджень безпосередньо залежить від застосування відповідного методологічного інструментарію, що дає змогу продукувати наукові ідеї; здійснювати моніторинг наукової проблематики, інтерпретувати й систематизувати наукову інформацію; презентувати результати наукових досліджень. Синергія методів пізнання різних галузей наук забезпечує комплексне бачення проблем, пов'язаних з особливостями й тенденціями розвитку бібліотечно-інформаційних установ в умовах трансформації наукових комунікацій.

З'ясовано, що вивчення специфіки й особливостей застосування наукових методів, їх класифікація за пізнавальними можливостями перебувають між собою в діалектичному взаємозв'язку. Дослідницькі напрацювання в цьому напрямі сприяють удосконаленню методологічного інструментарію, розкривають взаємозв'язок методів, уточнюють місце традиційних і новітніх методів у системі наукової методології, поглиблюючи знання стосовно їх пізнавальних можливостей та певною мірою створюючи нові методи. Водночас висвітлення методологічно-організаційних засад науково-дослідної діяльності сприятиме орієнтації у процесі наукового дослідження сучасного стану й основних тенденцій розвитку бібліотечної галузі зарубіжних країн.

Список бібліографічних посилань

1. Апшай М. В. Регіональні бібліотекознавчі дослідження: стан, проблеми, тенденції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій. Спец. 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Мін-во культури України. КНУКіМ. Київ, 2018. 19 с.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 7–21.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Розвиток методології бібліотекознавчих досліджень: традиції та новації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 3. С. 26–31.
4. Гранчак Т. Ю. Сучасні підходи до вивчення бібліотеки як соціального інституту. *Бібліотечний вісник*. 2012. № 5. С. 20–26.
5. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань : монографія / Василенко О. М., Добко Т. В., Зайченко Н. Я., Каліберда Н. Ю., Кириленко О. Г., Клименко О. З., Коваль Т. М., Литвинова Л. А., Лобузїна К. В., Самохіна Н. Ф. ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2017. 410 с.
6. Кобелев О. М. Методологія сучасного бібліотекознавства: стан та напрями розвитку. *Вісник Харківської державної академії культури*. Серія : Соціальні комунікації. 2017. Вип. 50. С. 88–100.
7. Кунанець Н. Е. Методологічні засади використання методів інформатики при дослідженні бібліотек. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. № 2. С. 44–50.
8. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновація чи відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 11–18.

Вікторія Добровольська,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
в. о. завідувача кафедри арт-менеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
провідний науковий співробітник відділу теорії та історії
бібліотечної справи Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА
ТА АРХІВНА СПРАВА» У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ
УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Висвітлено цілі, зміст освітньо-наукової програми «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» третього (освітньо-наукового) рівня доктор філософії у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Акцентовано увагу на формуванні академічної культури, дотриманні академічної доброчесності здобувачами освітньо-наукового ступеня доктора філософії та доктора наук.

Ключові слова: фахівці, освітньо-наукова програма, інформаційна, бібліотечна, архівна справа, академічна культура, доброчесність, доктор філософії, доктор наук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Науково-дослідна робота – це головний шлях набуття, примноження, оновлення знань, який передбачає вміння ставити наукові завдання, планувати їхнє виконання, організувати збір і опрацювання інформації, а також умови для генерування нових ідей та їхньої практичної реалізації. На сучасному етапі розвитку нашої держави незворотнім є приєднання до євроінтеграційних процесів, прагнення до гідної репрезентації української науки у світовому науковому просторі. Україна традиційно вважається державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвиненою системою підготовки наукових кадрів.

Мета статті. Висвітлити цілі, зміст, унікальність освітньо-наукової програми «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» третього (освітньо-наукового) рівня доктор філософії у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Аспірантура НБУВ здійснює підготовку наукових кадрів за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». До аспірантури з відривом від виробництва на конкурсній основі приймають осіб, які мають повну вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра або спеціаліста.

Підготовка в аспірантурі НБУВ здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України – за державним замовленням.

Згідно зі Статутом НБУВ організація системи безперервної освіти бібліотечних і науково-інформаційних фахівців, підготовка кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру й докторантуру є одним із ключових завдань. Освітньо-наукову програму (далі – ОНП) докторів філософії «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» розроблено відповідно до основних завдань, зазначених у Статуті НБУВ, який визначає забезпечення високої якості наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, систематичне накопичення, узагальнення наукових результатів, оперативне та якісне забезпечення науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів НБУВ; упровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну діяльність.

ОНП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» НБУВ була ліцензована у 2018 р., після прийняття Постанови КМУ № 261 від 23.03.2016 р. «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» [1]. ОНП розроблялася з урахуванням нових потреб у дослідженні історії, сучасного стану, перспектив розвитку соціальних комунікацій, інформаційно-комунікаційних, бібліотечних і архівних процесів загалом, фундаментальних і прикладних проблем книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства й інформаційної науки в організаціях і установах, які здійснюють бібліотечну, архівну й інформаційну діяльність зокрема.

Цілями ОНП є підготовка фахівців з інформаційної, бібліотечної, архівної справи здатних: генерувати наукові знання та ідеї в професійній галузі; розв'язувати комплексні проблеми в інформаційній бібліотечній та архівній справі; розробляти й реалізовувати дослідницько-інноваційні проекти, не порушуючи етики досліджень і принципів академічної доброчесності; здійснювати власні наукові дослідження у сфері розвитку інформатизації, бібліотечній та архівній справі, що передбачає створення нових цілісних знань, інноваційних технологій у практиці розвитку інформаційного суспільства; впроваджувати результати власних наукових пошуків у практичній, організаційній, педагогічній діяльності.

Характерною рисою ОНП є її зміст: націленість на підготовку фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, здатних розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності в інформаційній сфері, що передбачає глибоке переосмислення

наявних і створення нових цілісних знань та / або професійної практики; спрямованість на оволодіння аспірантами загальнонаукових компетентностей та універсальних навичок дослідника, необхідних для розв'язання завдань і практичних проблем у процесі їхньої професійної діяльності або навчання.

Програма базується на новітніх досягненнях науки й техніки, враховує особливості підготовки фахівців з питань інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Зокрема, ОНП дає змогу здобувачам вищої освіти набути наукових, дослідницьких, інноваційних компетентностей, поглибити освітньо-науковий складник професійної діяльності. Дисципліни, які передбачають набуття універсальних навичок дослідників, спрямовані на якісне виконання наукового дослідження. Унікальність ОНП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» полягає у здатності здобувачів вирішувати складні задачі з пошуку, опрацювання, упорядкування та надання інформації, організації та управління знаннями в пошукових системах різних документно-інформаційних інституцій.

ОНП дає змогу досягти результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти України для третього (освітньо-наукового) рівня у галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Це зумовлено тим, що під час опанування ОНП у здобувачів формуються необхідні інтегральні (здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та / або дослідницько-інноваційної діяльності в інформаційній, бібліотечній та архівній справі, застосовувати методологію наукової та педагогічної діяльності, а також проводити власне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне й практичне значення), загальні й спеціальні (фахові, предметні) компетентності. ОНП побудована на компетентнісному підході, який забезпечує спрямованість навчального процесу на досягнення відповідних компетенцій.

Зміст обов'язкових освітніх компонентів ОНП формувався відповідно до розуміння предметної сфери спеціальності академічним середовищем, зокрема й членами проектної групи. Як правило, здобувачі вищої освіти, які вступають на ОНП, уже мають суттєву теоретичну підготовку у відповідній галузі, знайомі з основними методами й методиками пізнання, що використовуються в інформаційній, бібліотечній та архівній справі, знайомі з основами фахових дисциплін (вступники це демонструють як наявністю диплома за спеціальністю попереднього рівня вищої освіти, так і шляхом складання додаткового й фахового іспитів під час вступу). Зміст ОНП відповідає предметній галузі заявленої для неї спеціальності через забезпечення програмних результатів навчання відповідними освітніми

компонентами ОНП і містить: актуальні напрями досліджень, досягнень у сучасній теоретичній та експериментальній науці, у професійній сфері; теорії, форми й методи наукового пізнання; методи й принципи наукового дослідження та застосування їх на практиці; освітні інноваційні процеси; основи сучасної наукової комунікації; інформаційні технології в науці й освіті.

Відповідно до навчального плану, на третьому році навчання здобувачі проходять педагогічну (асистентську) практику (обов'язковий компонент ОНП), мета якої – забезпечення компетентностей, передбачених ОНП, а саме: здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність до ефективної комунікації, до представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно й письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та відповідні фахові терміни; комплексність у педагогічній діяльності щодо організації та здійснення освітнього процесу, навчання, виховання, розвитку й професійної підготовки аспірантів до певного виду професійно-орієнтованої діяльності; здатність ініціювати, розробляти, реалізовувати комплексні інноваційні проєкти в інформаційній, бібліотечній та архівній справі й дотичні до неї міждисциплінарні проєкти, проявляти лідерство під час їхньої реалізації; здатність здійснювати науково-педагогічну й освітню інноваційну діяльність у закладах вищої освіти в інформаційній, бібліотечній та архівній справі; здатність планувати, визначати практичне значення науково-дослідницької роботи, дотримання етики й академічної доброчесності. Метою практики є закріплення та розвиток знань, умінь і навичок, набутих аспірантами під час навчання, формування компетентностей майбутнього фахівця.

Підготовка в аспірантурі НБУВ передбачає обов'язкове проходження ОНП і формування в аспірантів відповідно до Національної рамки кваліфікацій *таких компетентностей*:

- опанування знань зі спеціальності, за якою аспірант проводить дослідження, зокрема засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку, сучасного стану наукових знань за обраною спеціальністю, оволодіння термінологією із досліджуваного наукового напрямку;

- оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями, які спрямовані на формування системного наукового світогляду, професійної етики й загального культурного кругозору;

- набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій роботі, організації та проведенні навчальних занять, управління науковими проєктами й

розроблення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності;

- розвиток мовних компетентностей, достатніх для представлення й обговорення результатів власної наукової роботи іноземною мовою (англійською або іншою відповідно до специфіки спеціальності) в усній та письмовій формі, а також для повного розуміння іншомовних наукових текстів з відповідної спеціальності.

Науковий складник ОНП презентується у вигляді індивідуального плану наукової роботи аспіранта, передбачає проведення ним власного наукового дослідження під керівництвом одного або двох наукових керівників і оформлення результатів наукової розвідки як дисертації.

Наукова робота аспіранта над дисертацією організовується за певними правилами, дотримання яких є гарантією успішного виконання ним свого індивідуального плану. Багато хто вважає, що науково-творчий процес можливий тільки в періоди «натхнення». Це глибока помилка. Звісно, добре, коли наукові дослідження настільки захоплюють, що з'являється творчий порив, але задля досягнення кінцевої мети важливий не так порив, як копітка й добре організована праця. Історія науки свідчить, що наукові здобутки є наслідком колосальної праці, величезного терпіння, впертості й наполегливості.

Підготовка й захист дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії є головним завданням навчання в аспірантурі, а її захист – завершальний етап підготовки. Дисертація виконується здобувачем особисто, вона повинна містити нові науково обгрунтовані положення, представлені особисто дисертантом і підготовлені для прилюдного захисту теоретичних та / або експериментальних результатів проведених досліджень, що мають істотне значення для певної галузі знань і підтверджуються документами, які засвідчують проведення таких досліджень, а також свідчать про особистий внесок здобувача в науку й характеризуються єдністю змісту.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук, на відміну від дисертації доктора філософії, повинна містити раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обгрунтовані результати в певній галузі знань, які в сукупності вирішують важливу наукову або науково-прикладну проблему. Як наукова праця вона має мати внутрішньо цілісна і свідчити про власний внесок її автора в науку. Нові рішення, запропоновані здобувачем, потрібно добре аргументувати й критично оцінити, порівнюючи з уже відомими.

Досягнуті нові наукові результати й положення, сформульовані здобувачем, необхідно гідно презентувати шляхом виступів із тезами й доповідями на

наукових конференціях, публікацією наукових статей з викладом положень дисертації у наукових фахових періодичних виданнях, наукових збірниках та монографіях.

Особлива увага також приділяється проблемі академічного плагіату «Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 [3]. У ньому, зокрема, йдеться, що використання в докторській дисертації, наукових публікаціях, у котрих висвітлено основні наукові результати докторської дисертації, наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів, супроводжується обов'язковим посиланням на автора та / або джерело публікації. Порушення цієї норми є підставою для відмови в присудженні наукового ступеня доктора наук або скасування рішення докторської ради про присудження наукового ступеня доктора наук.

Вимоги Закону України «Про вищу освіту» щодо проблеми академічного плагіату отримали більш деталізований розвиток у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 [2]. «Порядок...» покладає на заклад вищої освіти (наукову установу) забезпечення створення необхідних умов для проведення разовою радою перевірки дотримання здобувачем академічної доброчесності. У разі виявлення членами ради академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та / або наукових публікаціях здобувача рецензент (офіційний опонент) зазначає про це у своїй рецензії (відгуку).

Важливою новаторською нормою, запровадженою «Порядком...» є те, що не вважається самоплагіатом використання здобувачем своїх наукових праць у тексті дисертації без посилання на ці праці, якщо вони попередньо опубліковані з метою висвітлення у них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації.

«Порядок...» зобов'язує здобувача у своїй заяві при утворенні разової ради засвідчувати, що дисертація виконана ним самостійно з дотриманням академічної доброчесності. Члени разової ради під час атестації здобувача повинні оцінити науковий рівень його дисертації та наукових публікацій з урахуванням дотримання ним академічної доброчесності та мають право, за необхідністю, викласти письмово щодо цього окрему думку.

Висновки. Упродовж навчання за ОНП «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» здобувачі вищої освіти НБУВ отримують затребувані ринком праці професійні навички до розв'язання комплексних проблем в

інформаційній сфері під час професійної або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних і створення нових цілісних знань, професійної практики створення якісних інформаційних ресурсів. Цілі й програмні результати ОНП добре корелюють із завданнями бібліотек, архівів, інформаційних центрів як основних державних замовників випускників ОНП. Цифровізація суспільства підсилює необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців інформаційної сфери.

Головним іспитом здобувача є презентація наукових результатів дослідження під час публічного захисту дисертації. Захист дисертації є завершальним етапом дослідницького проєкту, головною презентацією здобувачем власних наукових здобутків і надскладним випробовуванням на гідність присвоєння наукового ступеня доктора філософії або доктора наук.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) : постанова Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-n#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

2. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-i120122-44> (дата звернення: 17.09.2021).

3. Про затвердження Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук : постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197. *Верховна РРррРада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-n#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

Майя Іванова,

науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної справи
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПОРЯДОК ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯК ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Акцентовано увагу, що авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення; авторське особисте немайнове право на твір належить автору, а майнове, залежно від обставин створення, – як автору, так і роботодавцю-бібліотеці (під час створення службових творів). Визначено перелік необхідних документів для державної реєстрації авторського права на твір. Обґрунтовано, що державна реєстрація авторського права надає можливість суб'єктам майнових прав забезпечити докази належності прав у разі виникнення спірних ситуацій.

Ключові слова: бібліотека, право інтелектуальної власності, авторське право, державна реєстрація авторського права на твір.

Згідно із Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» бібліотеки України є складником інформаційної системи держави. З метою забезпечення раціонального використання бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотеки взаємодіють з підприємствами, установами, організаціями, які мають бази даних і діяльність яких пов'язана зі створенням, збиранням, опрацюванням, збереженням інформації. Бібліотечна система України функціонує на основі скооперованого комплектування та опрацювання фондів, довідково-пошукового апарату, взаємовикористання бібліотечних ресурсів, а також організації науково-дослідної, науково-інформаційної та науково-методичної роботи.

У процесі виконання своїх функцій окремі працівники бібліотек створюють наукові статті, монографії, посібники, комп'ютерні програми, бази даних та інші бібліотечні ресурси, які є об'єктами авторського права. Бібліотеки, відповідно до частини другої статті 20 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», як і інші учасники суспільних правовідносин, мають право на захист створених об'єктів інтелектуальної власності [1].

Мета статті – проаналізувати порядок державної реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності, зазначити перелік документів, необхідних для отримання охоронного свідоцтва, механізм подання таких документів до органів державної реєстрації.

У статті 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2] закріплюється, що первинним суб'єктом, якому належить авторське право, є автор твору; за відсутності доказів іншого, автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення та здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей.

Водночас, суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи не оприлюднений твір, факту й дати опублікування твору, у будь-який час упродовж строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах. Ця, на перший погляд, зайва та необов'язкова процедура реєстрації, у подальшому дає змогу автору або особі, яка має майнові права на об'єкт авторського права, забезпечити докази належності прав на випадок виникнення спірних ситуацій. Наявність свідоцтва про реєстрацію об'єктів авторського права є документом, який засвідчує право власності на твір і дає можливість: підтвердити це право у разі його неправомірного використання; ввести об'єкт авторських прав у статутний капітал підприємства, установи, організації; вирішувати дозволяти чи забороняти використання твору, отримувати відповідну винагороду; укласти договори про передачу авторських прав, про розпорядження авторських прав тощо.

Кількість охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності та укладених угод на використання об'єктів інтелектуальної власності, обсяги надходження від комерціалізації інтелектуальної власності є обов'язковими інформаційними матеріалами для проведення державної атестації наукової установи, за якими визначається ефективність її наукової діяльності [3]. Проведення державної атестації науково-дослідної, науково-технологічної, науково-технічної, науково-практичної установи, на яку поширюється дія Порядку проведення державної атестації наукових установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540 здійснюється відповідно до «Методики оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи» (далі – Методика) [4]. Згідно з Методикою, для проведення оцінювання ефективності діяльності наукової установи подається інформація щодо: «Показників діяльності наукової установи», зокрема про кількість охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, виданих в Україні, які поставлено на бухгалтерський облік; кількість охоронних документів

на об'єкти права інтелектуальної власності, виданих у інших країнах, які поставлено на бухгалтерський облік; кількість свідоцтв на об'єкти авторського права; обсяг коштів, отриманих від укладених договорів про передавання прав на об'єкти права інтелектуальної власності; кількість договорів про передавання прав на об'єкти права інтелектуальної власності або їх використання, а також надаються «Відомості щодо результатів створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності», зокрема про кількість: поданих заявок на реєстрацію в Україні комп'ютерних програм, баз даних, наукових творів; одержаних рішень про реєстрацію в Україні комп'ютерних програм, баз даних, наукових творів; авторських договорів на використання комп'ютерних програм, баз даних, наукових творів, інших об'єктів авторського права як в Україні, так і за кордоном; кількість авторів комп'ютерних програм, баз даних, наукових творів; використаних під час проведення науково-дослідних робіт науковою установою власних комп'ютерних програм, баз даних; кількість об'єктів права інтелектуальної власності, які впроваджені науковою установою за звітний період; кількість комп'ютерних програм, баз даних, наукових творів, інших об'єктів авторського права, використаних підприємствами або організаціями, яким надано право на використання зазначеними об'єктами авторського права, а також використаних у власній науковій діяльності [4]. Оцінювання ефективності діяльності підрозділів Національної академії наук України здійснюється за показниками створення та комерційної реалізації об'єктів права інтелектуальної власності, при цьому враховуються авторські договори на використання комп'ютерних програм, баз даних, та інших об'єктів авторського права в Україні та в інших країнах [5].

Питання державної реєстрації авторських прав на твори у галузі науки, літератури і мистецтва регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [6], Законом України «Про авторське право і суміжні права» [2] та Порядком державної реєстрації авторського права й договорів, які стосуються права автора на твір, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756 [7].

Порядок подання заявок на реєстрацію авторського права й договорів, які стосуються права автора на твір, їх розгляду, державної реєстрації, публікації відомостей про цю реєстрацію, видачі свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, а також ведення Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір і Державного реєстру договорів, які стосуються права автора на твір, здійснюється Національним органом інтелектуальної власності (далі – Орган).

Для державної реєстрації авторського права на твір необхідно подати такі документи:

1) заяву, викладену українською мовою, що складається за формою, затвердженою Мінекономіки. Заява підписується автором або особою, яка має авторське право. Заява від імені юридичної особи підписується особою, яка має на це повноваження. Підпис складається з повного найменування посади особи, яка підписує заяву, особистого підпису, ініціалів, прізвища, дати й скріплюється печаткою. У разі, коли твір створено у співавторстві, у заяві зазначається прізвище, ім'я та по батькові кожного автора. Відносини співавторів визначаються в укладеній між ними угоді. Право на підписання документів, що подаються до Національного органу інтелектуальної власності, може бути надано одному зі співавторів за наявності відповідної довіреності від інших співавторів;

2) примірник твору (оприлюднений чи неоприлюднений) у матеріальній формі. Примірник твору подається у матеріальній формі, яка залежить від того, щодо якого об'єкта авторського права подано заявку на реєстрацію. Так: літературні письмові твори (оприлюднені чи неоприлюднені) подаються в друкованому вигляді мовою оригіналу на паперовому або електронному носії; комп'ютерні програми – у вигляді вихідного тексту (фрагментів вихідного тексту) програми в обсязі, необхідному для її ідентифікації. Заявник самостійно вирішує, які фрагменти вихідного тексту комп'ютерної програми передати на зберігання, та має право вилучати з поданих фрагментів вихідного тексту місця, які, на його думку, не слід висвітлювати; тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами українських та іноземних аудіовізуальних творів – у друкованому вигляді мовою оригіналу на паперовому чи електронному носії, або у вигляді звукозапису; похідні твори, збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторського права на твори, які входять до них як складники вищезазначених форм; бази даних – у формі, визначеній для подання відповідного об'єкта авторського права, що є складником бази даних;

3) примірник авторського договору, що засвідчує передачу (відчуження) майнового права або передачу права на використання твору. Якщо передачу (відчуження) майнових прав або права на використання твору здійснює особа, яка має виключне майнове право на твір, але не є автором, до заявки додається документ, що підтверджує її виключне майнове право на цей твір;

4) документ про сплату збору за підготовку до реєстрації авторського права на твір або копія документа, що підтверджує право на звільнення від сплати збору;

5) довіреність, оформлену в установленому порядку, якщо заявка від імені автора подається довіреною особою, або копію довіреності, засвідченої відповідно до законодавства;

6) інші документи. Такими додатковими документами є: настанова щодо використання програми – додається до заяви на реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму; настанова щодо використання бази даних і опис структури бази даних – додається до заяви на реєстрацію авторського права на базу даних.

Правова охорона комп'ютерних програм та баз даних (збірок даних або інших матеріалів) передбачена Договором Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) про авторське право, прийнятим Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. [8]. Україна приєдналася до Договору відповідно до Закону України «Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право» від 20 вересня 2001 р. № 2733-III [9]. Згідно з Договором ВОІВ про авторське право, охорона авторських прав поширюється на компіляції даних або іншу інформацію в будь-якій формі, яка за підбором і розміщенням змісту є результатом інтелектуальної творчості, охороняється як така. Своєю чергою, така охорона не розповсюджується на самі дані або інформацію та не обмежує будь-яке авторське право, яке стосується даних або інформації, що містяться в компіляції. Автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти розповсюдження серед широкого загалу оригіналів і примірників власних творів шляхом продажу або іншого передання права власності.

У Директиві 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 р. під базою даних розуміють зібрання незалежних творів, даних чи інших матеріалів, які систематично чи методично упорядковані й доступні індивідуально за допомогою електронних та інших засобів [10]. Поняття «база даних» охоплює літературні, художні, музичні чи інші зібрання творів або зібрання інших матеріалів, таких як тексти, звуки, образи, цифри, факти, дані; враховуючи, що воно повинно охоплювати зібрання незалежних робіт, даних чи інших матеріалів, які систематично або методично впорядковані й до яких може бути отримано окремий доступ; враховуючи, що це означає, що записи або аудіовізуальні, кінематографічні чи музичні твори як такі не належать до сфери дії цієї

Директиви (п. 17 Директиви 96/9/ЄС). Для визначення того, чи підпадає база даних під захист авторського права, не повинен використовуватися жодний інший критерій, окрім оригінальності в сенсі інтелектуального творіння автора і, зокрема, не повинні застосовуватися ніякі естетичні чи якісні критерії (п. 16 Директиви 96/9/ЄС).

Національне законодавство також розкриває категорію «база даних». У Законі України «Про авторське право і суміжні права» в редакції від 11 липня 2001 р. [2] та Законі України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23 березня 2000 р. № 1587–III [11] зазначається, що база даних (компіляція даних) – це сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, зокрема – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально й можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

Створення сучасних бібліотечних ресурсів пов'язано з низкою питань, вирішення яких не завжди однозначно тлумачиться. Значна кількість об'єктів права інтелектуальної власності створюються в порядку виконання трудових обов'язків бібліотечними працівниками, як наслідок, такі об'єкти отримують статус «службових творів». Наявність чітких критеріїв у визначенні службового твору дозволить уникнути непорозумінь між адміністрацією та працівниками бібліотек. Виходячи із законодавчого визначення, службовим твором вважається твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. Підтвердженням обов'язку працівника створити службовий твір можуть бути посадова інструкція, накази, розпорядження, службові завдання, службові записки тощо, а також включення творів до плану (якщо створення твору передбачалося затвердженим планом роботи або було зараховано у виконання цього плану) [12]. Стаття 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору. Виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. За створення та використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір і порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і

роботодавцем. Частиною другою статті 429 ЦК України «Права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору» закріплюється, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. У частині третій статті 429 ЦК України визначено, що особливості здійснення майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, можуть бути встановлені законом. З метою усунення правових колізій та можливих суперечок щодо права власності на об'єкт інтелектуальної власності, у разі реєстрації авторського права на службовий твір необхідно надати документ, що підтверджує створення твору в порядку виконання службових обов'язків і належність авторських майнових прав на службовий твір (договір про розподіл майнових прав на службовий твір).

Заявка про реєстрацію авторського права або договору, який стосується права автора на твір, приймається до розгляду після одержання Національним органом інтелектуальної власності всіх вищезазначених документів, необхідних для здійснення реєстрації. Розгляд заявки й прийняття рішення про реєстрацію авторського права на твір та реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, здійснюється впродовж місяця від дати надходження до Національного органу інтелектуальної власності правильно оформлених документів заявки.

Під час розгляду заявки Національний орган інтелектуальної власності не проводить експертизу твору та не встановлює факт виникнення авторства. Національний орган інтелектуальної власності може надсилати заявнику запити про надання додаткових документів, потрібних для прийняття відповідного рішення у разі виникнення сумніву щодо вірогідності інформації, яку містять подані документи. У цьому разі відповідне рішення приймається в двотижневий термін від дати надходження додаткових документів, але не пізніше двох місяців від дати одержання заявником запиту.

Якщо заявка відповідає вимогам Порядку, заявнику надсилається відповідне рішення про реєстрацію. В іншому випадку заявнику надсилається обґрунтоване рішення про відмову в реєстрації. При цьому документи, подані заявником на реєстрацію, йому не повертаються. Форма й зміст зазначених рішень визначаються Мінекономіки.

Заявник має право у тримісячний термін від дати одержання рішення про реєстрацію авторського права на твір подати до Національного органу інтелектуальної власності документ, що підтверджує сплату державного

мита за видачу свідоцтва або копію документа, яка підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва. Якщо впродовж трьох місяців від дати одержання заявником рішення про реєстрацію авторського права на твір Національний орган інтелектуальної власності не одержав документ про сплату державного мита за видачу свідоцтва у розмірі та порядку, визначених законодавством, або копію документа, що підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва, заявка вважається відхиленою та реєстрація авторського права й публікація відомостей про реєстрацію авторського права Національним органом інтелектуальної власності не проводяться.

Якщо заявка відповідає встановленим вимогам, приймається рішення про реєстрацію авторського права на твір. В іншому випадку заявнику надсилається обґрунтоване рішення про відмову в реєстрації. На підставі рішення про реєстрацію авторського права на твір та наявності документа про сплату збору за оформлення і видачу свідоцтва, відомості про реєстрацію авторського права на твір вносяться до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір. За підготовку до державної реєстрації авторського права на твір передбачена плата для фізичних осіб – 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (255 грн); для юридичних осіб – 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (510 грн); за підготовку до державної реєстрації договорів, які стосуються права автора на твір для фізичних осіб – 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (510 грн); для юридичних осіб – 60 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1020 грн).

На підставі рішення про реєстрацію авторського права на твір та наявності документа про сплату державного мита за видачу свідоцтва або копії документа, що підтверджує право на звільнення від сплати державного мита за видачу свідоцтва, відомості про реєстрацію авторського права на твір вносяться до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір. Порядок ведення зазначеного реєстру визначається Мінекономіки. На підставі рішення про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір, відомості про його реєстрацію заносяться до Державного реєстру договорів, які стосуються права автора на твір. Порядок ведення зазначеного реєстру визначається Мінекономіки.

Після здійснення реєстрації Національний орган інтелектуальної власності публікує у своєму офіційному бюлетені визначені в установленому порядку відомості про реєстрацію авторського права на твір та про реєстрацію договору, який стосується права автора на твір.

Запис про реєстрацію авторського права на твір, що вноситься до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір, містить такі відомості: номер заявки на реєстрацію авторського права на твір; дату подання заявки на реєстрацію авторського права на твір; номер реєстрації авторського права, який є номером свідоцтва; дату реєстрації авторського права на твір; дату публікації відомостей про видачу свідоцтва та номер офіційного бюлетеня; відомості про сферу творчої діяльності, до якої належить твір; об'єкт авторського права, до якого належить твір; вид і повну назву твору (скорочену, якщо така є); альтернативну назву твору (за наявності); дані про походження твору (похідний, не похідний); дані про створення твору (за службовим завданням, за договором, з власної ініціативи); прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів) твору, дату його (їх) народження, повну поштову адресу; дані про те, як автор буде згадуватися в офіційних публікаціях Національного органу інтелектуальної власності (під власним ім'ям, анонімно чи під псевдонімом); вихідні дані оприлюдненого твору (за наявності).

Автор твору має право заборонити згадувати своє ім'я в офіційному бюлетені Національного органу інтелектуальної власності та каталозі державних реєстрацій авторського права, якщо він як автор твору бажає залишитися анонімом. Автор твору має право вимагати зазначення в офіційному бюлетені Національного органу інтелектуальної власності та каталозі державних реєстрацій авторського права псевдоніма замість справжнього імені.

Національним органом інтелектуальної власності в місячний строк від дати реєстрації здійснюється видача свідоцтва. Свідоцтво видається автору або особі, яка має авторське право, безпосередньо або надсилається на адресу, зазначену в заяві. У разі наявності декількох авторів свідоцтво може бути видане кожному з них за умови пред'явлення документа про сплату державного мита за видачу кожного свідоцтва.

Висновки. За результатами дослідження визначено, що працівниками бібліотек при виконанні своїх трудових обов'язків створюються твори (наукові статті, монографії, посібники тощо), комп'ютерні програми, бази даних та інші бібліотечно-інформаційні ресурси, які можуть бути об'єктами авторського права.

Моніторинг вивчення нормативно-правових актів дає змогу зробити висновок, що первинним суб'єктом, якому належить право інтелектуальної власності на твір, є автор твору. Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Значна кількість об'єктів права інтелектуальної

власності створюється в порядку виконання трудових обов'язків бібліотечними працівниками, і, як наслідок, такі об'єкти отримують статус «службових творів».

Аналізування норм права інтелектуальної власності засвідчує, що авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору, майнові права – працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працював, спільно, якщо інше не встановлено договором. Для виникнення та здійснення авторського права не вимагається реєстрації твору чи іншого спеціального його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Особа, яка створила твір, для засвідчення свого авторського права на цей твір, а також факту й дати його опублікування, у будь-який час упродовж строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

Свідоцтво про реєстрацію об'єктів авторського права в подальшому дає змогу автору або особі, яка має майнові права на об'єкт авторського права, забезпечити докази належності прав на випадок виникнення спірних ситуацій. Свідоцтва є переконливим засобом підтвердження свого авторства на твір у разі його неправомірного використання іншими особами, стають доказами в судових спорах, можуть бути складниками статутного капіталу, є необхідними елементами при укладанні угод на отримання винагороди за використання твору тощо. Крім того, відповідно до Порядку проведення державної атестації наукових установ, при проведенні державної атестації наукових установ, ураховується інформація щодо кількості охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, кількість свідоцтв на об'єкти авторського права, кількість договорів про передання прав на об'єкти права інтелектуальної власності або їх використання.

Підсумовуючи, необхідно звернути увагу, що наявність сучасної системи охорони інтелектуальної власності є необхідним елементом для подальшого розвитку держави. У широкому масиві інформаційних потоків отримання авторського свідоцтва на твір сприяє створенню надійної системи охорони права інтелектуальної власності в діяльності бібліотек, що спонукає до подальшого розвитку наукового творчого потенціалу її працівників, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-95> (дата звернення: 24.06.2022).
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ; в редакції Закону України від 11 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 24.06.2022).
3. Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-2017-%D0%BF> (дата звернення: 24.06.2022).
4. Деякі питання державної атестації наукових установ: Наказ Міністерства освіти і науки України 17 вересня 2018 р. № 1008 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 грудня 2018 р. за № 1504/32956). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1504-18> (дата звернення: 24.06.2022).
5. Національна академія наук України. Методика оцінювання ефективності діяльності наукових установ Національної академії наук України: Постанова Президії НАН України від 15.03.2017 р. № 75, зі змінами, внесеними постановою Президії НАН України від 11.07.2018 р. № 241. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-180711-241-1.pdf> (дата звернення: 24.06.2022).
6. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 р. № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 24.06.2022).
7. Про державну реєстрацію авторського права та договорів, які стосуються права автора на твір: постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF> (дата звернення: 24.06.2022).
8. Про авторське право: Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770?lang=uk (дата звернення 24.06.2022).
9. Про приєднання України до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право: Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2733-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2733-14> (дата звернення: 24.06.2022).
10. Директива 96/9/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про правовий захист баз даних» від 11 березня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_241 (дата звернення: 24.06.2022).
11. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1587-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1587-14> (дата звернення: 24.06.2022).
12. Іванова М., Іванов Ю. Авторське право на службовий твір в умовах розвитку документно-інформаційних ресурсів бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 12. С. 22–25. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001282> (дата звернення: 24.06.2022).

Оксана Клименко,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач відділу наукових видань

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Олена Сокур,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

завідувач відділу науково-методичної роботи

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Репрезентовано досвід розбудови системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників на базі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, зокрема переорієнтації її на новий формат – дистанційний, який започатковує практичні кроки до формування нових інформаційно-комунікаційних компетентностей. Виокремлено переваги й недоліки організації підвищення кваліфікації у дистанційному форматі. Визначено, що новий тип бібліотекаря – це інформаційний фахівець, який у майбутньому матиме високий попит як на вітчизняному, так і європейському ринку праці, буде затребуваним упродовж усього свого професійного життя.

Ключові слова: бібліотеки наукових установ, заходи, інформаційно-комунікаційні технології, карантин, компетентності, Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, цифровізація.

Упродовж столітньої історії функціонування Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) накопичено значний досвід розбудови системи підвищення кваліфікації бібліотекарів, якій притаманна не лише своєчасна відповідь на виклики часу, а й скрупульозна організація роботи на випередження запитів суспільства.

Усі заходи з підвищення кваліфікації бібліотекарів мережі бібліотек Національної академії наук України (далі – НАН України), яку від 2014 р. репрезентують Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника та 95 бібліотек і бібліотечно-інформаційних підрозділів, варто структурувати у три групи:

1) *за основними напрямками* – це інформаційно-комунікаційні технології в діяльності наукової бібліотеки, бібліотечно-інформаційне обслуговування користувачів, міжвіддільська та міжбібліотечна взаємодія, професійна комунікація;

2) *цільову аудиторію* становлять співробітники НБУВ, фахівці бібліотек наукових установ НАН України, провідних вітчизняних книгозбірень;

3) *за формою проведення* виокремлено загальнобібліотечні заходи (науково-практичні конференції, постійнодіючі семінари), функціонально-прикладне навчання у структурних підрозділах і самоосвіта (тематичні огляди фахових видань, перегляд нових надходжень тощо) [3].

Базовими чинниками, які сьогодні, у період реформування всіх сфер українського соціуму, зокрема місії та соціальних функцій головної наукової книгозбірні держави, *мають визначальний вплив на ефективність багаторівневої структури системи підвищення кваліфікації бібліотекарів НБУВ* є, насамперед, поступове входження України у європейський та світовий простір, як повноцінного суб'єкта правовідносин; глобалізаційні процеси, що найяскравіше виявляється в стиранні кордонів, фактично миттєвому поширенні ідей та взаємопроникненні культур загалом [3].

Карантин, який було запроваджено в Україні з березня 2020 р. для запобігання поширенню інфекційного захворювання, викликаного коронавірусною інфекцією COVID-19, змусив переорієнтувати систему підвищення кваліфікації бібліотекарів наукових установ НАН України на новий формат – дистанційний, тим самим започаткувавши практичні кроки до формування нових інформаційно-комунікаційних компетентностей фахівців мережі.

Усі заходи з підвищення кваліфікації бібліотекарів наукових установ НАН України з 2020 р. проводяться у режимі онлайн і змішаному форматі: консультації, інформування, анкетування, конференції, семінари, лекції тощо.

Від самого початку карантинних обмежень було налагоджено індивідуальні консультації фахівців бібліотек наукових установ НАН України, які відбувалися як у телефонному режимі, за допомогою е-пошти, створеної групи у популярному месенджері Viber. Регулярно здійснювалося колективне інформування, зокрема щодо актуальних нормативно-правових актів, оновленого режиму роботи, функціонування безкоштовних платформ із підвищення фахових компетенцій, конкурсу серед бібліотек із наповнення україномовного розділу Вікіпедії матеріалами про об'єкти культурної спадщини українських етнічних територій тощо [2].

Для з'ясування стану функціонування бібліотек наукових установ НАН України у складний для країни і світу рік було проведено анкетування, яке дало об'єктивне уявлення про роботу мережі, допомогло спланувати заходи з підвищення кваліфікації на 2021 р. і засвідчило, з одного боку, мобільність координат методичної роботи діяльністю мережі НБУВ, а з іншого – це

сприяло оперативній адаптації функціонування мережі у віддаленому режимі.

13 лютого 2020 р. у НБУВ відбувся семінар «Профіль установи у Web of Science: функції, можливості, створення, корегування» для співробітників наукових установ НАН України та фахівців НБУВ, відповідальних за створення та підтримку профілів науковців. 3 грудня 2020 р. відбувся традиційний щорічний семінар для працівників бібліотек наукових установ НАН України «Бібліотека наукової установи: підсумки, завдання та пріоритети діяльності», який вперше пройшов у форматі онлайн-зустрічі на платформі Zoom. У заході взяли участь понад 30 учасників, зокрема представники НБУВ, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника та фахівці шістнадцяти бібліотек наукових установ НАН України. Позитивом є те, що за багато років уперше зустрілися бібліотекарі наукових установ НАН України міст Києва, Харкова і Львова [5].

23 червня 2021 р. у НБУВ відбулися заходи у межах X Міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал». У зв'язку з карантинними обмеженнями, які були застосовані в країні задля запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції, організатори фестивалю запропонували учасникам створити власні платформи й майданчики Книжкового Арсеналу, приєднатися до них у режимі онлайн за допомогою сучасних цифрових технологій. Зустріч у НБУВ відбулася завдяки спільному проєкту Книжкового Арсеналу та Української бібліотечної асоціації. До учасників локації в онлайн-форматі на платформі Zoom приєдналися фахівці й користувачі НБУВ, колеги з інших бібліотек та культурних закладів. Авторами й творчими колективами було репрезентовано нові книжкові видання НБУВ і представлено книжкові й мистецькі виставки.

5–7 жовтня 2021 р. працювала щорічна Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями». Формат участі у конференції мав змішану форму, багато фахівців брали участь особисто у стінах книгозбірні, інші приєдналися на цифровій платформі Zoom. 7 жовтня у межах цієї конференції за ініціативи Інституту бібліотекознавства у змішаному форматі відбувся круглий стіл «Книга на перехрестях спілкування», присвячений комплексному обговоренню феномена книги та її перспектив в умовах всеосяжної цифровізації. Головною темою фахової розмови стало явище книги як пам'ятки матеріальної культури, мистецтва, духовної спадщини, суб'єкта спілкування у взаємозв'язку «читач–книга» як актуального каналу комунікації.

21 грудня 2021 р. в онлайн-форматі на платформі Google Meet відбулися Сьомі бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, – «Розвиток бібліотечно-інформаційного

комплексу в контексті сучасних досліджень». Метою щорічних бібліотекознавчих студій стало об'єднання зусиль науковців і практиків бібліотечної сфери щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті сучасних досліджень, а також вшанування пам'яті, висвітлення наукового доробку доктора історичних наук, професора, члена Академії наук вищої освіти України, члена-кореспондента Міжнародної академії інформатизації М. С. Слободяника.

У 2021 р. Інститутом бібліотекознавства НБУВ у межах заходів із підвищення професійної компетенції бібліотекарів проведено п'ять науково-комунікативних заходів у змішаному форматі й онлайн-зустрічей. Слід зазначити, що сьогодні у центрі уваги фахівців галузі є орієнтація на цифровізацію, створення та представлення баз даних власної генерації, розкриття та популяризація фондів бібліотек за допомогою дистанційних сервісів.

Цілеспрямована самоосвіта є невід'ємним складником і амбасадором успіху в будь-якій сфері діяльності. Дієвим інструментом інтегративної самоосвіти бібліотечних працівників є активна участь у заходах підвищення кваліфікації як гарантії перманентного переходу від нижнього рівня професійного зростання до вищого.

Упровадження в бібліотеках наукових установ НАН України новітніх інформаційних технологій суттєво вплинуло на функціонально-змістовний діапазон їхньої бібліотечно-інформаційної діяльності. З появою електронних видань, активним використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій змінилася внутрішня модель бібліотеки й бібліотечної практики. Широкомасштабне виробництво цифрової інформації та величезна кількість джерел, які існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, в якому бібліотеки не лише успішно опановують та використовують інформаційні та технологічні ресурси Інтернету, а насамперед заявляють про себе, надаючи суспільству інформацію про власні фонди, послуги й сервіси у мережевому просторі [2].

Онлайн-навчання все більше набуває популярності, знайти курс у мережі можна майже на будь-яку тематику, у трендах – невеликі практичні курси з опанування тих чи інших навичок, які допомагають швидко зорієнтуватися в питанні, яке цікавить. Також така форма навчання дає змогу систематизувати раніше набуті знання, удосконалити свої навички, є внутрішнім мотиватором для розуміння важливості знань, відчуття приналежності до професійної спільноти. Зазначимо, що онлайн-платформи, які надають працівникам бібліотек ефективні інструменти для покращення фахових компетенцій, здобуття нових знань і корисних навичок, зручні у користуванні, доступні у будь-який час, безкоштовні, доповняють актуальною інформацією

професійні знання бібліотекарів, оптимізують виконання професійних обов'язків і завдань. Серед вітчизняних платформ вирізняються Prometheus (<https://prometheus.org.ua/>), EdEra (EducationEra) (<https://www.ed-era.com/>), «Дія. Цифрова освіта» (<https://osvita.diiia.gov.ua/>), «Європейський Простір» (<https://euprostor.org.ua/>), ВУМ (<https://vumonline.ua/>), Дистанційні курси для бібліотекарів, створені викладачами Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (<http://e-osvita.org.ua/new/course/index.php>)[5].

Сучасному бібліотечному працівнику академічної бібліотеки є де вчитися, підвищуючи загальний рівень обізнаності, удосконалюючи раніше набуті навички, опановуючи нові фахові компетенції. Важливими для підвищення професійної кваліфікації є галузеві вебінари, які проводять практики бібліотечної справи як національних, так і обласних бібліотек. Українська бібліотечна асоціація пропонує на своєму сайті записи найцікавіших вебінарів з актуальних питань бібліотечної справи. На теренах Інтернету регулярно з'являються нові проекти для саморозвитку й професійного вдосконалення, функціонують вітчизняні онлайн-платформи, які надають бібліотечним працівникам ефективні інструменти для покращення фахових компетенцій, здобуття нових знань та інноваційних корисних навичок.

Нами виокремлено такі **переваги організації підвищення кваліфікації у дистанційному форматі**:

- ◎ *зручність* – можливість приєднання до заходу з будь-якого гаджету (телефон, планшет, комп'ютер, ноутбук), підключеного до мережі Інтернет;
- ◎ *актуальність* – отримання професійно-значущої інформації;
- ◎ *оперативність* – можливість негайного впровадження нових методичних розробок;
- ◎ *модульність* – подання матеріалу окремими функціонально завершеними темами;
- ◎ *продуктивність* – можливість перегляду інформації у зручний час;
- ◎ *ефективність* – одночасне приєднання до заходу всієї мережі бібліотек наукових установ НАН України, зокрема книгозбірень Львова, Харкова, Дніпра, Одеси та інших міст;
- ◎ *інтерактивність* – активне спілкування між бібліотекарями (дискусія, чат), що значно посилює мотивацію до навчання, покращує розуміння та засвоєння матеріалу;
- ◎ *проактивність* – набуття нових компетенцій, навичок і знань.

Серед **недоліків організації дистанційного навчання** у межах підвищення кваліфікації виокремимо такі:

- ◎ *відсутність практичного досвіду та навичок* у бібліотекарів

щодо застосування цифрових технологій для дистанційного навчання;

- ◎ *психологічні бар'єри* – переважна більшість бібліотекарів – особи пенсійного й передпенсійного віку;

- ◎ *цифрова нерівність* – різний ступінь володіння інформаційно-комунікаційними технологіями;

- ◎ *відсутність відповідного технічного обладнання* для зв'язку [1].

Сьогодні до професійної компетентності бібліотекарів висуваються найвищі вимоги, адже у нових умовах фахівці все частіше стикаються з вирішенням складних завдань: опрацювання різних видів інформації, постійне впровадження новітніх технологій з її збереження, зростання потреб користувачів у якісному обслуговуванні тощо. Тобто, новий тип бібліотекаря – це інформаційний фахівець, який у майбутньому матиме високий попит не тільки на вітчизняному ринку праці, а і європейському, буде затребуваним упродовж усього свого професійного життя.

Фахівці визначають такі *компетентності*, які є запорукою *конкурентоспроможності* сучасного спеціаліста, зокрема: навчатися самостійно й упродовж життя, мати навички віддаленої роботи й керування великими цифровими колекціями, бути крос-функціональним, регулярно вдосконалюватися в ІТ-технологіях, бути фахівцем у big data (аналіз і розподіл великих обсягів інформації), володіти іноземними мовами.

Кваліфіковані бібліотекарі НАН України у межах фахових компетенцій повинні бути обізнаними також у вузькогалузевих питаннях діяльності інститутів та наукових інтересів провідних науковців. Важливими є знання щодо автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, які сьогодні застосовуються; володіння інформаційними технологіями для забезпечення якісного обслуговування; особиста здатність аналізувати, оцінювати, порівнювати, структурувати інформацію, логічно мислити, працювати в команді, розв'язувати проблеми різного ступеня складності, проявляти ініціативу й бути готовим систематично навчатися та підвищувати рівень своєї кваліфікації.

Концептуальними засадами організації системи підвищення кваліфікації бібліотекарів у НБУВ, на наше переконання, є:

- ⊕ трансформація організації у системі наукових комунікацій;

- ⊕ використання сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій, запровадження на цій основі новітніх способів обслуговування користувачів;

- ⊕ модифікація професійних цінностей та свідомості бібліотечного співтовариства;

- ⊕ еволюція місії, соціальних функцій та внутрішньої моделі бібліотеки;

✦ багатоаспектне розширення функціонально-змістовного діапазону бібліотечної діяльності [3].

Сьогодні невідворотним є процес інтеграції нашої країни до Європейського Союзу, тому актуалізується знання іноземних мов. Адже чим складніші завдання може вирішувати фахівець, тим вищою компетентністю він володіє, а отже є затребуваним у ланцюжку забезпечення наукового процесу. Війна, складні суспільно-політичні процеси, які сьогодні відбуваються на її тлі, спонукають бібліотекарів академічних установ проявляти компетентність і у популяризації національно-патріотичної літератури через оформлення тематичних виставок, організацію презентацій, зустрічей тощо. Ми погоджуємося з думкою О. Онищенка, що стратегічним орієнтиром конкурентоздатності бібліотек виступатиме досконала модель цифрової бібліотеки та компетентного бібліотекаря [4].

Висновки. Карантинні обмеження 2020–2021 рр. засвідчили мобільність та здатність фахівців НБУВ швидко адаптуватися до роботи в нових умовах та якісно опановувати дистанційні форми науково-методичної роботи, спрямовані на підвищення професійної майстерності кожного бібліотечного працівника, його мотивування до постійного особистісного самовдосконалення. Моніторинг стану функціонування бібліотек наукових установ НАН України засвідчив активну онлайн-участь працівників у наукових (семінари, конференції, круглі столи тощо) та освітніх (лекції, навчальні курси на різних освітніх платформах) заходах. Характерними рисами системи підвищення кваліфікації стали: апробація різних форм та методів навчання у неформальних умовах, у зручний час, застосування гаджетів і девайсів різного гатунку, – а це, своєю чергою, позитивно впливає на координацію науково-методичної роботи, її оптимізацію та інтенсифікацію.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко О. З., Сокур О. Л. Організація підвищення кваліфікації бібліотекарів наукових установ Національної академії наук України в умовах карантину: здобутки і перспективи. *Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій* : матеріали III наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовтня 2021 р.) / редкол. : М. М. Медведь, В. В. Воробець, Л. О. Мельник та ін. ; ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2021. С. 48–52. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38018/1/%d0%d0%af.pdf>.

2. Клименко О. З., Сокур О. Л. Підвищення кваліфікації бібліотекарів мережі наукових установ Національної академії наук України в умовах карантинних обмежень COVID-19. *Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: метаморфози навчального дизайну* : зб. матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. конф. / ВГО Укр. бібл. асоц. ;

редкол. : В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська, Я. О. Хіміч. Київ : УБА, 2021. С. 58–62. URL: https://issuu.com/ukrainian_library_association/docs/zbirnyk_ula_slavske_2021.

3. Клименко О. З., Сокур О. Л. Підвищення кваліфікації у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: адвокація & промоція. *Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: орієнтири співтворення* : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф. / ВГО Укр. бібл. асоц. ; Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв ; редкол. : В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. В. Загуменна, І. О. Шевченко, Я. Є. Сошинська. Київ : УБА, 2020. С. 43–46. URL: https://ula.org.ua/images/uba_document/news/2020/Zbirnyk_ULA_Slavske_2020_compressed.pdf.

4. Онищенко О. Цифровізація – стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 4. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2021_4_3.

5. Сокур О. Л. Бібліотечна онлайн-освіта. *Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України у 2020 році* : інформ.-аналіт. огляд. 2021. Вип. 26. С. 142–148.

Оксана Погрібна,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної справи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК СВІТУ

У статті на основі аналізу пріоритетних цілей стратегічних планів національних бібліотек світу розглянуто основні завдання та їх виконання, визначені провідними бібліотеками Великобританії, Шотландії, Нідерландів, Німеччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Нової Зеландії, США у напрямі освітньої діяльності. Охарактеризовано ключові аспекти реалізації освітньої функції національних бібліотек, які відображають нове бачення освітніх потреб користувачів.

Ключові слова: освітня функція бібліотеки, освітня діяльність бібліотеки, національна бібліотека.

В умовах глобалізованого процесу формування нової культурно-освітньої парадигми, зумовленої техногенним розвитком суспільства, бібліотеки активно переосмислюють феноменологію своєї діяльності. Зокрема це стосується освітньої діяльності, яка дедалі більше розширюється, набуваючи нового змісту й форм реалізації. Подібні процеси супроводжуються зміною концепції бібліотечного середовища. В освітній діяльності національні бібліотеки скеровані на задоволення інформаційно-знансєвих потреб суспільства на загальнодержавному рівні, забезпечення доступу до національних і глобальних ресурсів. У межах державної політики вони орієнтовані на розвиток загальної парадигми освіти й забезпечують національні інтереси щодо навчання, розвитку, культурного виховання громадян своєї країни.

Освітня діяльність національних бібліотек, зафіксована у стратегічних планах, є показовою з точки зору відображення загальних тенденцій та напрямів освітньої політики таких закладів. Документи довгострокового планування нині є невід'ємним складником бібліотечного керування всіх національних бібліотек світу. Їхня цінність виявляється в уточненні ролі й місця бібліотеки в суспільстві на сучасному етапі його розвитку, визначенні цілей, завдань, пріоритетів і напрямів сталого розвитку відповідно до потреб, очікувань суспільства.

Мета статті – розглянути основні аспекти реалізації освітньої функції національних бібліотек світу в контексті визначених стратегій розвитку.

Значний інтерес до освітньої функції бібліотек зумовлений трансформаційними процесами, які нині відбуваються в цих установах. Із суттєвим посиленням значення знань їхня місія змінилася від «призначення, пов'язаного зі зберіганням суспільно корисних текстів, ... забезпечення доступності зосереджених у бібліотеці скарбів усьому населенню», до «забезпечення... доступу до зафіксованих знань, встановлення комунікацій із зовнішнім світом» [1]. Під дією зростання суспільної потреби створення та використання знань із підтримкою розвинутих цифрових технологій бібліотечні інституції продовжують трансформуватися, інтегруватися в інформаційний простір сучасного суспільства, поширюючи свою місію на забезпечення різноманітного виду знань, актуальних для суспільства [Там само].

Поряд із традиційними формами реалізації бібліотеками освітньої функції (надання доступу до інформаційних ресурсів для освіти й самоосвіти, інформаційне просвітництво), з'являється нова її форма, яка виявляється в реалізації цілеспрямованого інформаційного навчання користувачів в умовах бібліотеки. Роль сучасних бібліотек не обмежується лише інформаційною грамотністю, а охоплює ще й такі складники, як культура читання, бібліотечно-бібліографічна, комп'ютерна, цифрова грамотність.

У розширенні освітньої функції бібліотека набуває ролі «структурного елемента освіти й самоосвіти» [1]. І в цьому контексті її освітня діяльність успішно доповнює діяльність інших освітніх інституцій. Завдяки таким перевагам, як орієнтованість на загальноосвітню програму, самоосвіту, вікову й часову недетермінованість навчання, комфортні інформаційні послуги, необмежені можливості застосування новітніх інформаційних технологій для навчання, доступ до впорядкованої інформації, інклюзивність, забезпечення навичок інформаційної та медіаграмотності тощо бібліотеки дедалі більше укорінюються в навчальному середовищі шкіл та університетів.

Розвиток освітньої функції бібліотеки як соціального інституту є свідченням подальшої інтеграції бібліотечної сфери в освітню. Ключовим аспектом у цьому динамічному процесі є інформаційно-бібліотечне забезпечення, спрямоване на формування інформаційно-освітнього простору, побудованого на принципах концентрації та інтеграції знань і освітніх технологій.

У англomовному бібліотекознавстві вивчення освітньої діяльності бібліотек пов'язане з концепцією «Освітніх товариств» («Learning commons»), яка з 90-х років ХХ століття почала поширюватися академічними, шкільними й публічними бібліотеками США та інших країн як нова модель освітніх послуг [2]. В основі концепції – цілеспрямоване перетворення бібліотечного

обслуговування, повністю скерованого на потреби користувача. Воно ґрунтується на ідеях інноваційного моделювання простору бібліотеки, що ставить за мету створення багатомодульного, інтелектуально багатого, технологічно оснащеного, зручного для забезпечення умов дистанційної або онлайн-освіти, репетиторства, сумісної наукової роботи, зустрічей, спілкування, ігор і безпосередньо навчання школярів і студентів.

У моделюванні освітнього бібліотечного середовища «Освітніх товариств» вивчення взаємовпливу простору й навчання є одним із ключових питань. Д. Бігл наголошує на важливості взаємодії трьох площин в освітньому просторі бібліотеки: фізичної (комп'ютерне устаткування, меблі, приміщення, традиційні колекції бібліотеки), віртуальної (колекції електронних бібліотек, онлайн-інструменти, електронні засоби навчання та вебприсутність (вебпортал, вебсайт тощо) бібліотеки), культурної (проведення семінарів, програм наставництва, наукового співробітництва тощо), які в поєднанні сприяють освітньому процесу користувача [3]. Усі три площини утворюють інклюзивну версію бібліотечного обслуговування, в основі якої парадигма діяльності, орієнтована на навчання та користувача.

В аспекті створення ефективного для навчання середовища С. Беннетт указує на зв'язок мотивованості студентів з освітньо-комунікаційним простором бібліотеки [4]. Продуктивний бібліотечний простір більше не визначається збереженням і демонстрацією ресурсів або столами видачі й обслуговування. На першому місці – створення привабливих функціональних просторів для співробітництва, дискусій та консультацій. Особливо актуальним постає питання функціонування приміщень для групової роботи в академічних бібліотеках, що стимулює спільне навчання, співпрацю та, як результат, сприяє рівноправним стосункам студентів, їхньому співробітництву, гарантує неформальне навчання, надає можливість студентам самостійно керувати навчанням [11].

Вивчаються також способи посилення потенціалу фізичного простору віртуальним за допомогою набору онлайн-ових послуг [7].

На відміну від шкільних, академічних і публічних бібліотечних інституцій, національні бібліотеки не вбудовані безпосередньо в систему закладів освіти, підпорядковані іншій меті й реалізують освітню функцію в особливий спосіб, що визначає їхню діяльність у контексті національного розвитку суспільства й глобалізованого поширення культурної спадщини. Однак загальні тенденції перетворення освітнього бібліотечного простору знаходять відображення і в їхньому плануванні освітньої діяльності.

Освітня діяльність національних бібліотек, відповідно до їхнього особливого статусу, безпосередньо не інтегрована в діяльність освітніх закладів, а

спрямована на те, щоб зробити доступним знання для всіх без винятку верств населення, поширюючи його як національне надбання країни. Доступ до великого інформаційного ресурсу національного значення, упорядкована й структурована інформація, вихід до розширених ресурсів партнерських інституцій, активне залучення фахівців різних галузей знань у плануванні освітньо-навчального простору тощо дозволяє їм формулювати власну стратегію підтримки освітнього процесу, позиціонуючи себе як впливові освітні інституції.

На фоні сучасного переосмислення взаємовпливу простору й навчання національні бібліотеки перебувають у пошуку нових способів поширення знань. Зі стрімким зростанням віртуальних послуг менеджмент провідних національних бібліотек нині скерований на розбудову двох протилежних напрямів: з одного боку – якнайширше використання мережевих можливостей для створення комфортних умов доступу до інформації офлайн, а з іншого – проведення політики залучення користувачів безпосередньо до бібліотеки. Останній напрям відображає прагнення створити привабливе навчально-комунікаційне середовище задля формування навичок безпосередньої роботи з оригінальними матеріалами; розвинути вміння до самонавчання; прищепити любов до пошуку й пізнання нової інформації; створити добру традицію обміну знаннями; підтримати імідж бібліотеки як закладу набуття та поширення знань.

Способи інноваційного перетворення бібліотечного простору активно розглядаються у плануванні освітньої діяльності національних бібліотек. Яскравим прикладом уже реалізованих інновацій є Національна бібліотека Великобританії, яка облаштувала центр передового досвіду колекціонування та управління знаннями у вигляді двох модерних павільйонів «Бостон Спа» у Західному Йоркширі, щов Бостоні. Модернізація фізичного простору цього центру відобразилася у створенні гнучкого багатомодульного простору для навчання, з рухомими стільцями, столами, книжковими полицями. Проектування кімнат передбачає можливість їх трансформації від затишних місць для індивідуального навчання до залів для групового навчання. Модернізований дизайн приміщень також підпорядкований навчальному процесу. Фізичний простір раціонально доповнюється та поширюється віртуальним. Тут присутня максимальна продуманість комфорту, умов користування всім, що пов'язане з навчальною діяльністю. Широкі можливості презентації та поширення знань у такому освітньому просторі робить бібліотечне середовище унікальним, привабливим, особливо перспективним.

Сучасні бібліотеки активно реагують на суспільну потребу безперервного навчання та самоосвіти, а відкрите цифрове середовище обслугову-

вання створює необхідні передумови для перебудови своєї діяльності у сфері науки, навчання та викладання. Тому сучасна стратегія національних бібліотек зосереджена на розробленні більш демократичних шляхів отримання знань і навичок через форми неформальної освіти: відкриті цифрові навчальні матеріали у вигляді віртуальних курсів, онлайн-методики, навчальні кабінети, розраховані на різні вікові категорії та освітні рівні (від базового шкільного до освіти дорослих) і адаптовані до вже наявного рівня знань відвідувачів. Такі сервіси організовані відповідно до принципів FAIR для кращого задоволення потреб користувачів.

Освітня місія світових національних бібліотек поширена одночасно в двох напрямках діяльності: міжінституційному (зовнішньому) та інституційному.

Міжінституційна діяльність у підтримці освітнього процесу стосується, насамперед, інтегрування власної «мережі знань» (knowledge network) з бібліотеками інших країн, освітніми, культурними, дослідними інститутами. До прикладу, «Мережа знань» Національної бібліотеки Шотландії забезпечує онлайн-доступ до електронної бібліотеки, вебпорталів, вебсайтів, рубрик тощо, які стосуються навчальної інформації різної тематики, – від охорони здоров'я до соціального забезпечення, включаючи й освітні програми. Вона об'єднана з подібними мережами національних бібліотек Великої Британії та Уельсу.

Прикладом популярної глобальної міжінституційної мережі знань є «Живі знання» («Living knowledge») Національної бібліотеки Великої Британії. Вона об'єднує понад 20 публічних бібліотек і наукові організації, які активно залучають громадськість до науково-дослідної та інноваційної діяльності, а також тих, хто підтримує цю діяльність. Мережа має науково-освітнє спрямування, передбачає поширення, обговорення, обмін знаннями між громадськістю та науковцями щодо питань науки й техніки, сприяння співробітництву між науковцями, посилення інтересів у розвитку спільної науково-дослідної діяльності, стимулювання та сприяння розвитку вищої освіти тощо. Підтримання освіти забезпечується мережею через постачання, архівування, опрацювання, поширення наукової інформації у відкритому доступі, через сприяння відкритій участі громадян (урахування їхніх думок, побажань, пропозицій) у створенні навчальних програм усіх освітніх рівнів, надання консультацій та рекомендацій [9].

Завдяки глобалізованому об'єднанню подібних мереж створюються бібліотечні партнерські платформи для спілкування, обміну, поширення знань. Обмін знаннями у цьому процесі визнано «запорукою створення нових знань, ідей, які потенційно вестимуть до інновацій та економічного

зростання» [10]. Так, Національна бібліотека Франції своєю міжінституційну діяльність поширює на Європу, а також охоплює франкомовні країни, забезпечуючи через електронну бібліотеку Gallica безкоштовний доступ до понад п'яти мільйонів документів через понад 300 партнерських бібліотек. До освітніх порталів вона надає доступ через власний вебсайт разом із порталом освітніх ресурсів Національної освіти Eduthique [5].

Інституційна діяльність національних бібліотек пов'язана із загальною тенденцією становлення їх як самодостатніх інформаційних експертно кваліфікованих інституцій. Завдяки активному залученню фахівців науково-освітньої сфери національні бібліотеки, з одного боку, підтримують освітній процес через консультації, поширення власного досвіду, кураторство, менторство тощо, а з іншого – формують власний досвід організації навчального процесу (розробляють нові види освітніх програм, методичних матеріалів для вчителів, збирають інформацію зі шкіл, думки експертів-практиків у сфері освіти, бібліотечної справи й цифрового розвитку тощо) [10].

Важливим складником у плануванні освітньої діяльності провідних бібліотек є безпосередня підтримка шкільної освіти, що у стратегіях бібліотек визначено пріоритетом національного рівня. Національні бібліотеки підтримують навчання за допомогою розширеного доступу до якісних шкільних ресурсів, які стосуються практики читання, навичок користування цифровим контентом; допомагають педагогам залучати учнів до бібліотек тощо. Для підвищення ефективності такої діяльності бібліотеки використовують експертну допомогу фахівців освітньої сфери, бібліотечної справи й цифрового розвитку, збирають інформацію зі шкіл, ураховують думки провідних національних лідерів тощо.

На партнерських засадах здійснюється також допомога державним і приватним школам, закладам вищої освіти, шкільним бібліотекам. Останні гнучко поєднані з вимогами школи й найтісніше пов'язані з національним освітнім процесом, тому шкільні бібліотеки стають першим за значенням місцем упровадження інноваційних освітніх технологій. Національна бібліотека Нової Зеландії у стратегічному плані своєї діяльності наголошує на «підтримці школи з метою зробити її центральною, невід'ємною та вбудованою в поточне викладання, навчання та орієнтацію школи, при якій вона функціонує [10].

Діяльність національних бібліотек в освітній сфері скерована, насамперед, на сприяння грамотності населення як базового рівня освіти. До прикладу, Національна бібліотека Нідерландів пріоритетним напрямом діяльності визначила підвищення грамотності своїх громадян аж до того, щоб до

2030 р. уся молодь і значна частина дорослого населення країни набула загальних навичок читання та письма. У межах діяльності, скерованої на розвиток грамотності населення, особливе значення надається залученню до читання та стимулюванню цього виду діяльності. Дослідження, проведене у 2017 р. Нідерландським інститутом соціальних досліджень довело, що з 50-х років ХХ ст. люди виділяють на читання дедалі менше часу, особливо це стосується молоді [12]. Наразі така ситуація стала, з одного боку, справжнім викликом для сучасних бібліотек, з іншого – надала широкі можливості для стимулювання цього процесу.

Відтак для ширшого залучення відвідувачів до читання національні бібліотеки співпрацюють у межах партнерських коаліцій, розробляючи національні навчальні програми з розвитку читання, які створюються саме з метою запобігання та подолання низької грамотності. Проєкти «BookStart» та «Бібліотека в школі» (у перекладі з нідерландської), розроблені бібліотекою, запроваджено у понад 40% усіх початкових шкіл Нідерландів [Там само].

У програмах з розвитку читання національні бібліотеки приділяють неабияке значення прищепленню відвідувачам таких емоцій, як цікавість, подив, які стимулюють натхнення до читання та задоволення від нього, а це, своєю чергою, суттєво впливає на їхні здібності, формує в майбутньому постійного користувача. З цією метою бібліотеки розширюють свій профіль у школах, книжкових клубах, на фестивалях.

Інклюзивність також є важливим складником стратегії освітньої діяльності сучасних національних бібліотек. Концепція інклюзивного суспільства, яка нині широко впроваджена у розвинутих країнах, спрямована на розширення участі, інтеграцію всіх груп населення у соціальне, економічне, громадське життя з метою їхнього благополуччя та повноцінної соціалізації. Для осіб з фізичними обмеженнями, вадами зору, мігрантів, переселенців, територіально віддалених груп, малозабезпечених тощо доступ до інформації, знань, технологій у цьому контексті є визначальними факторами включення в активне соціальне життя. За висновками канадських соціологів, у сучасному суспільстві ризики соціального відчуження пов'язані саме з проблемою інформаційного доступу [6], тому роль бібліотек, поряд з іншими провайдером інформаційних послуг, у вирішенні проблем соціальної ізоляції є значною.

Особливо широко інклюзивну програму для відвідувачів розгорнуто бібліотекою Конгресу США. У її фондах накопичено аудіокнижки й журнали, створені за системою Брайля, для понад 470 тис. користувачів із вадами зору [8].

Національна бібліотека Нідерландів також підходить комплексно до вирішення питання доступу людей з вадами зору й обмеженими фізичними можливостями. А саме – бере участь у програмі «Onbeperkt meedoen» («Необмежена участь»), яка реалізує Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю (2016). У її межах розроблено модифікований доступ (через модифіковані формати видання – аудіоформат та систему Брайля) до книг, газет і періодичних видань. У стратегії на наступні роки – розширення частини бібліотечної колекції, спрямованої саме на молодих і літніх людей із вадами зору, заохочення їх досліджувати й використовувати модифіковані засоби читання; поширення модифікованого читання у місцевих публічних бібліотеках, національній цифровій публічній бібліотеці.

Бібліотеки активно реагують на нові вимоги суспільства знань, у якому зростає потреба постійного підвищення кваліфікації, поновлення знань, освоєння нових видів діяльності. Як інформаційно-знаннєві інституції, бібліотеки поряд з освітніми організаціями сприяють розвитку інформаційної грамотності, культури громадян. Курс на забезпечення інформаційної грамотності взяли всі провідні національні бібліотеки Європи. Необхідність його подальшого розвитку зумовлена зростанням потреби сучасного суспільства здобувати навички користуванні інформацією, що передбачає пошук, критичне осмислення, синтез, використання та її представлення в новій формі для вирішення реальних життєвих завдань.

Особливу увагу в діяльності бібліотек зосереджено на формуванні основ медіаграмотності користувачів: починаючи від навичок користування інформаційно-комунікативною технікою, спілкування за допомогою медіазасобів, до уміння свідомо й критично сприймати отриману інформацію, розуміти мету, способи її донесення в контексті медійних методів впливу на суспільство, виражати власне ставлення до інформації тощо. У стратегії національної бібліотеки Нідерландів підкреслюється важливе на сьогодні розуміння необхідності формування у користувачів засад критичного мислення, яке стає дедалі актуальнішим питанням у бурхливому вирі відкритої інформації. «У нинішньому медіаландшафті важливо, щоб люди усвідомлювали й критично ставилися до засобів масової інформації чи то в оцінці достовірності інформації, чи просто при користуванні соціальними медіа» [12]. Національні бібліотеки як інформаційно-знаннєві хаби усвідомлюють покладену на них відповідальність за виховання медіаграмотних громадян, здатних декодувати, оцінювати, аналізувати, навіть створювати засоби масової інформації.

На необхідності розвитку цифрової грамотності відвідувачів дедалі більшу увагу акцентують усі бібліотечні інституції світу, оскільки використання

інноваційних послуг, розроблених згідно з сучасним розвитком цифрових технологій, вимагає відповідного рівня ІТ-підготовки. Поняття цифрової грамотності передбачає володіння інформаційними технологіями, мережевою комп'ютерною, інтернет-грамотністю. Щоб допомогти громадянам засвоїти відповідні навички цифрової грамотності, бібліотеки залучають місцевих партнерів-фахівців до кураторства цим процесом – надавати консультації, здійснювати нагляд за розвитком цієї сфери послуг. До прикладу, Національна бібліотека Нідерландів визначила стратегічною метою за допомогою створених програм підтримки й розвитку цифрової та медіа-грамотності до 2030 р. вивести близько мільйона відвідувачів на рівень володіння первинними цифровими навичками [12].

Висновки. В умовах формування інформаційного суспільства освітня функція світових національних бібліотек розширюється, поглиблюється, активно інтегрується у сферу освіти. Пріоритетним освітнім напрямом діяльності в цьому процесі стає безпосередня підтримка закладів середньої та вищої освіти. Поряд із підтримкою та розвитком традиційних складників освітньої парадигми – навчання грамоти й читання, – діяльність сучасних національних бібліотек значною мірою скерована на розвиток навичок інформаційної, цифрової та медіаграмотності. Як впливові самодостатні інституції, які керуються стратегічними планами розвитку, національні бібліотеки не лише підтримують освітній національний процес, але й активно продукують нові знання та сприяють їхньому глобалізованому поширенню. У цьому їм сприяють передусім великі можливості щодо використання сучасних технологій, доступ до широкої бази знань, тісне партнерство з фаховими інституціями тощо. У розвитку національного освітнього процесу вони відіграють вирішальну роль, пропонуючи різні форми неформального навчання. Цим самим бібліотеки вигідно доповнюють традиційну форму навчання, забезпечують право на доступ до освіти для всіх, сприяють її активному розвитку в контексті ідеї безперервного навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 2. С. 155–160. URL: <https://bit.ly/3Hezxbz> (дата звернення: 10.01.2022).
2. Beagle, Donald (March 1999). Conceptualizing an information commons. *The Journal of Academic Librarianship*. 25 (2). P. 82–89. URL: doi:10.1016/s0099-1333(99)80003-2 (дата звернення: 10.01.2022).

3. Beagle, Donald Robert with Donald Russell and Bailey Barbara Tierney. *The Information Commons Handbook*. New York: Neal Schuman, 2006.
4. Bennett, S. (2009). Libraries and learning: A History of paradigm change. *Portal: Libraries and the Academy*. 9 (2). P. 181–197. URL: <https://bit.ly/3ucHMkO> (дата звернення: 10.01.2022);
5. *Bibliothèque nationale de France*. URL: <https://bit.ly/2QFTF0E> (дата звернення: 10.01.2022).
6. Caidi N., Allard D. Social inclusion of newcomers to Canada: An information problem? *Library & Information Science Research*. 27 (2005). Pp. 302–324. URL: <https://bit.ly/3o9qe4U> (дата звернення: 10.01.2022).
7. Сронґй, Johannes (2013). Real learning in virtual environments. *Digital Literacies for Learning, Facet*. P. 34–41. URL: doi:10.29085/9781856049870.005 (дата звернення: 10.01.2022).
8. *The FY2019–2023. Strategic Plan of the Library of Congress*. URL: <https://bit.ly/39oXi1C> (дата звернення: 10.01.2022).
9. *Living Knowledge – Basic Conception*. URL: <https://bit.ly/3prHO1T> (дата звернення: 10.01.2022).
10. *National Library of New Zealand. Strategic directions to 2030*. URL: <https://bit.ly/3u7j8lr> (дата звернення: 10.01.2022).
11. What is a Learning Commons and how it gives libraries a new meaning? URL: <https://bit.ly/3s1ASvN> (дата звернення: 10.01.2022).
12. *Working with WORDS. Strategic plan of the Koninklijke Bibliotheek, National Library of the Netherlands 2019–2022*. URL: <https://bit.ly/39s0WYG> (дата звернення: 10.01.2022).

Ірина Соколова,

науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної справи
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА БІБЛІОТЕЧНУ СТАТИСТИКУ

У статті висвітлено вплив інформаційно-комунікаційних технологій на організацію та формування показників бібліотечної статистики. Розкрито досвід звітування та налагодження роботи щодо опрацювання даних статистичної звітності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: бібліотечна статистика, статистичні показники бібліотечної роботи, облік бібліотечної роботи, статистична бібліотечна звітність, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

З початку XXI ст. поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) відбулося в усіх сферах людської діяльності, особливо воно позначилося на галузях, пов'язаних зі створенням, пошуком, забезпеченням інформацією, рухом інформаційних потоків, бібліотечною діяльністю. Усі ці зміни позначилися і на бібліотечній статистиці (далі – БС).

Мета статті – розглянути, як активне використання інформаційно-комунікаційних технологій у науковій бібліотеці позначилося на організації роботи й формі статистичного звіту під впливом упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Тематика обліку процесів, пов'язаних з електронними технологіями, зокрема, створенням електронних джерел інформації, новими формами бібліотечного обслуговування, обліком користувачів електронної мережі є актуальною в бібліотечному середовищі, обговорюється у соціальних мережах. У НБУВ використовується статистична форма, розроблена для підготовки щорічних «Звітів бібліотечно-інформаційної діяльності НБУВ» і «Планів бібліотечно-інформаційної роботи НБУВ» на наступний рік.

Визначення та формування системи статистичних показників роботи бібліотек в Україні здійснюється відповідно до чинних стандартів, а саме: ГОСТа 7.20–2000 «Бібліотечна статистика», ДСТУ ISO 2789:2016 «Міжнародна бібліотечна статистика» [6; 7]. Стандарти встановлюють єдині правила й вимоги щодо термінології, збирання та надання статистичних даних, одиниць обліку документів фонду, обслуговування користувачів, усіх

процесів бібліотечної діяльності. Інформація про облік і використання статистичних даних також розміщена в науково-методичному посібнику «Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність», у роботі над яким з ініціативи НБУВ було консолідовано зусилля фахівців бібліотечно-інформаційної сфери різних установ [1]. Це видання було підготовлене з метою уникнення різного трактування термінів, розуміння методик і подальшого ефективного використання в бібліотечній роботі положень нововведених національних стандартів, які були прийняті на основі нормативних документів, розроблених Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO). У виданні подано робочий переклад англomовного стандарту ДСТУ ISO 2789:2016 «Міжнародна бібліотечна статистика».

Статистичні дані лежать в основі вивчення ефективності роботи бібліотеки, якості використання нею власних інформаційних ресурсів. Ведення БС дозволяє систематично відстежувати й тримати під контролем усі технологічні процеси, рух ресурсів, які відбуваються у бібліотеці. Статистика знижує рівень невизначеності в управлінських діях, надає матеріал для прогнозування та упередження кризової ситуації. Згідно з визначенням, яке надає у своєму дослідженні О. М. Василенко, «бібліотечна статистика – галузь науково-практичної діяльності, спрямована на вивчення явищ і процесів бібліотечної дійсності методами статистичного дослідження у межах певного хронологічного періоду та прогнозування розвитку бібліотечної справи в системі соціальних комунікацій» [2]. БС вивчає кількісний складник бібліотечної роботи (склад користувачів, комплектування фонду, бібліотечне обслуговування, довідково-інформаційну роботу, соціокультурну діяльність тощо) у тісному взаємозв'язку з їхнім якісним змістом у конкретних умовах місця та часу. Будь-яка бібліотека зацікавлена у повноті даних, їхній достовірності, точності, уніфікації, оскільки ця інформація допомагає зладжено розподіляти зусилля структурних підрозділів щодо реалізації цілей бібліотеки, здійснювати об'єктивну оцінку результатів роботи, організувати оптимальну систему контролю.

Усі цифрові показники БС взаємопов'язані та взаємозалежні. Наприклад, кількість записів у каталозі напряму залежить від кількісних характеристик бібліотечного фонду, простежується залежність і показників відвідування вебпорталу бібліотеки від завантаження повнотекстових документів, відвідування та документовидачі, величини бібліотечного фонду й площ для його зберігання тощо.

Єдина методика обчислення статистичних показників дає змогу відстежувати в динаміці роботу наукової бібліотеки або окремих бібліотечних

підрозділів. Бібліотеки мають можливість співставляти показники своєї роботи з показниками інших бібліотек. Оцінювання ефективності роботи бібліотеки є важливим складником процесу управління бібліотекою. Воно сприяє проведенню перевірки стану ресурсів бібліотеки, їхньої відповідності поставленим завданням, забезпечує керівників інформацією для прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення технологічних процесів бібліотечної роботи.

НБУВ щорічно здійснює аналізування бібліотечно-інформаційної діяльності за статистичними й текстовими звітами структурних підрозділів, його результати узагальнюються та використовуються, зокрема як матеріал для досліджень, доповідей, публікацій науковими працівниками бібліотеки. Ведення БС дає змогу відстежувати динаміку розвитку, порівнювати показники останнього періоду з попередніми, розкриває діяльність НБУВ як методичного центру в системі бібліотек НАН України тощо.

З упровадженням електронних технологій БС зазнала суттєвих змін, при цьому змінилися як сама статистична форма, яка доповнилася низкою нових показників, так і способи отримання, відображення, передання, підрахування статистичних даних.

Доставка електронних листів є зручним сервісом, який стрімко увійшов у практику бібліотечної роботи. Використання електронної пошти, сервісу звітності в електронній формі значно полегшило комунікацію з підрозділами, опрацювання даних, роботу, пов'язану з підготовкою статистичних матеріалів.

Порівнювати зібрані відомості було б неможливо, якби не використовувалися єдині форма й методика отримання відомостей. З цією метою у бібліотеці розроблено електронну табличну форму статистичної звітності у програмі Excel «Цифрові показники роботи за ... рік». Усі обчислення загальнобібліотечних показників у цій таблиці здійснюються з використанням формул у автоматичному режимі. Статистика окремих структурних підрозділів НБУВ дає широкий спектр відомостей та є основою для підготовки загальнобібліотечної статистичної документації, яку в НБУВ здійснює відділ теорії та історії бібліотечної справи Інституту бібліотекознавства.

Статистична таблиця включає перелік основних показників, які відображають усі бібліотечно-інформаційні ресурси й процеси роботи бібліотеки: формування, аналітико-синтетичне опрацювання, збереження бібліотечного фонду, склад користувачів, відвідування, документообіг, довідково-бібліографічне обслуговування, інформаційно-аналітичну роботу тощо всіх підрозділів НБУВ, її кадровий склад тощо.

У статистичній звітності активно почали застосовуватись показники БС, що виникли в результаті впровадження інформаційних технологій та

використання електронних ресурсів. Переважна більшість процесів бібліотечної роботи, яка виконується в НБУВ, так чи інакше пов'язана з використанням електронних технологій. Це – запис і ведення бази даних (далі – БД) читачів, приймання замовлень на документи, здійснення пошуку бібліотечних документів за каталогами, наповнення електронного каталогу (далі – ЕК) і БД на платформі загальнобібліотечної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи, розвиток вебпорталу НБУВ, обслуговування віддалених користувачів, підтримка єдиної локальної мережі НБУВ, формування репозитарію та системи наукових електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, робота МБА, електронні виставки, оцифрування фондів тощо. Усі ці зміни в роботі бібліотеки, які відбулися під впливом упровадження ІКТ, знайшли відображення у статистичній звітності.

Наразі в групі показників кількості користувачів і відвідувань бібліотеки відображаються дані про користувачів та відвідування електронної інформаційної мережі вебпорталу НБУВ. У статистичну формунові показники вводилися поступово. Що більше використовували у своїй роботі співробітники й користувачі електронні технології, то більше змінювалася та доповнювалася бібліотечна статистика. Так, уперше показник звернень користувачів до бібліотечно-інформаційної мережі НБУВ з'явився у статистичному звіті за 2010 р., користувачів електронної мережі за кодами ір-адрес почали фіксувати з 2011 р. Наразі на кінець 2021 р. цей показник становить понад 4,6 млн унікальних кодів ір-адрес.

У складі групи показників про бібліотечний фонд з'явилися дані щодо організації електронних інформаційних ресурсів, зокрема загальної кількості електронних наукових статей та книг, які входять до репозитарію НБУВ, та кількості річних надходжень документів. Так, на кінець 2021 р. кількість електронних книг становила близько 41 тис., електронних наукових статей – 1,25 млн од.

Організація ЕК, створення та редагування БД за їхньою кількістю та обсягом також відображаються структурними підрозділами НБУВ у статистичних показниках. ЕК НБУВ станом на кінець 2021 р. містив близько 1,6 млн записів. Систематично збираються дані про роботу співробітників бібліотеки з редагування та складання записів до загальнодержавної електронної реферативної БД «Україніка наукова». Зокрема, у 2021 р. до цієї БД було внесено близько 26 тис. записів.

Група показників, які надають інформацію про використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, доповнилася даними про завантаження повнотекстових електронних ресурсів. Обслуговування користувачів у локальній комп'ютерній мережі НБУВ деталізовано через показники звернення до

ЕК і БД НБУВ, ресурсів Інтернету (зокрема у Wi-Fi мережі), забезпечення доступу до ресурсів інших установ на договірній основі. Показники, які відображають роботу МБА, доповнилися даними про виготовлення та відправлення електронних копій документів для абонентів МБА і міжнародного МБА.

Певних змін зазнала й група показників, яка розкриває інформаційне й довідково-бібліографічне обслуговування. Так, робота з диференційованого забезпечення органів державної влади майже повністю здійснюється як підготовка для замовника інформаційних ресурсів у електронному вигляді й використанням електронних технологій для передання готового продукту. Показник, що розкриває виконання бібліографічних довідок і консультацій, має деталізацію щодо їхнього виконання за дистанційним обслуговуванням, зокрема, у 2021 р. у електронному вигляді було надано понад 15 тис. методичних консультацій з опрацювання бібліометричних профілів науковців. Електронні довідки становлять 17 % від загальної кількості довідок. Показники, які відображають проведення науково-інформаційних заходів у НБУВ, доповнилися даними про електронні виставки нових надходжень та електронні тематичні виставки. Бібліотека активно інформує користувачів про свою роботу через різні електронні інформаційні канали, що відображено в показниках про кількість повідомлень в електронних ЗМІ, на вебпорталі НБУВ, у соціальних мережах. Нещодавно введено новий показник, який відображає проведення соціокультурних заходів у онлайн-форматі.

До статистичної таблиці періодично вносяться корективи, що зумовлено, насамперед, розвитком ІКТ, їхнім активним використанням у роботі бібліотеки, наданні послуг користувачам. Також від структурних підрозділів НБУВ регулярно надходять пропозиції, які обговорюються та враховуються з метою удосконалення форм статистичної звітності, дають змогу зробити її актуальнішою, точною, зручною.

При роботі з табличними даними для всіх структурних підрозділів НБУВ постійно ставиться важлива вимога – заповнювати таблицю в останній редакції, оскільки опрацьовувати уніфіковану статистичну таблицю за повної відповідності даних набагато легше й швидше.

У відділі теорії та історії бібліотечної справи готуються «Методичні рекомендації щодо заповнення статистичної таблиці», які будуть корисними для співробітників усіх структурних підрозділів НБУВ при заповненні статистичної форми в процесі звітування про бібліотечно-інформаційну діяльність і планування роботи на наступний рік.

Висновки. Сучасна бібліотечна статистика розвивається на основі поєднання традиційних та інноваційних підходів і відображає всі зміни й нововведення, які відбуваються в бібліотеці. Зважаючи на те, що сьогодні ІКТ застосовуються в усіх процесах, пов'язаних зі створенням і поширенням інформації, зокрема й у бібліотечній діяльності, БС доповнилася новими показниками. Було деталізовано, розширено всі групи показників БС: склад користувачів, відвідування, формування та використання бібліотечно-інформаційних ресурсів, інформаційне й довідково-бібліографічне обслуговування, наповнення ЕК і БД та інші. Бібліотека продовжує вести статистику й традиційних показників, при цьому вводить нові, які надають ефективний інструментарій для управління установою, усіма бібліотечними процесами, що дає змогу відслідковувати, наскільки повно задовольняються потреби користувачів у бібліотечному обслуговуванні. Пропозиції, які надходять від структурних підрозділів, також сприяють тому, щоб наявний комплекс показників для вимірювання результативності роботи був оптимальним і відображав усі форми бібліотечної роботи.

Список бібліографічних посилань

1. *Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність* : науково-методичний посібник / уклад. : О. Яковенко, А. Венідиктова ; відп. ред. О. Василенко ; НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2019. 132 с.
2. Василенко О. М. *Бібліотечна статистика в Україні : (1992–2005 рр.)* : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08. Київ, 2007. С. 10.
3. Василенко О. Бібліотечна статистична інформація: досвід і новації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 28. С. 55–63.
4. Василенко О. М. Бібліотечно-інформаційна діяльність як об'єкт статистичного дослідження. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 40. С. 61–86.
5. Васюта С. О. *Особливості обліку окремих напрямів в роботі через призму бібліотечної статистики*. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/locale-attribute=en> (дата звернення: 01.10.2022).
6. *ГОСТ 7.20–2000. Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательскому делу. Библиотечная статистика* : изд. офиц. Взамен ГОСТ 7.20–80, ГОСТ 7.41–82 ; введ. 2002–01–01 ; введ. в Украине 2002–09–01. Киев : Госстандарт Украины, 2002. III, 8. (Межгосударственный стандарт).
7. *ДСТУ ISO 2789:2016. Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика (ISO 2789:2013, IDT)*. Введено вперше ; чинний від 2016–09–01. URL: <http://uas.org.ua/ua/natsionalniy-fond-normativnih-dokumentiv/katalog-normativnih-dokumentiv-2/> (дата звернення: 03.10.2022).
8. Соловяненко Д. Статистика використання Інтернет-технологій у бібліотеках України. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 1. С. 6–19.

ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Наталія Білінець,

молодший науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної справи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Олена Яковенко,

кандидат історичних наук,

завідувач відділу теорії та історії бібліотечної справи

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАХОДИ В СИСТЕМІ ІНФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглянуто організаційні аспекти, результати роботи щодо інформування бібліотечних фахівців про науково-інформаційні заходи бібліотекознавчої тематики у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: інформування, науково-інформаційні заходи, бібліотечні фахівці, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Підтримання знань науковців і спеціалістів на сучасному рівні, створення передумов для постановки нових наукових завдань, їх ефективного вирішення з урахуванням досягнень вітчизняної та зарубіжної бібліотечної науки, практики, технологій можливе, зокрема, завдяки чітко налагодженій системі інформування бібліотечних фахівців.

Згідно з ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» інформування – це «надання інформації користувачам бібліотеки за встановленими правилами» [1, с. 28].

Різновидами інформування є диференційоване (індивідуальне, групове) і недиференційоване (масове) інформування. Індивідуальне інформування передбачає інформування конкретного користувача з урахуванням його інформаційних потреб. Групове – інформування групи користувачів, інформаційні потреби яких подібні. Масове інформування орієнтоване на широке коло користувачів щодо соціально значущих тем [1, с. 28–29].

Мета статті – висвітлити організаційні аспекти, результати роботи щодо інформування бібліотечних фахівців про науково-інформаційні заходи бібліотекознавчої тематики.

Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІБ НБУВ) здійснює різні види інформування користувачів, особливо увагу приділяючи інформуванню бібліотечних фахівців. Сучасні інформативно-комунікаційні технології дозволяють оперативно, регулярно, з максимальною повнотою надавати інформацію щодо різних заходів, які відбуваються в бібліотечній галузі. Результатом цієї роботи є участь фахівців у різноманітних запропонованих заходах; підготовка наукових публікацій для розміщення у вітчизняних і міжнародних фахових виданнях, зокрема тих, які індексується в SCOPUS і зберігаються в репозитаріях наукових бібліотек; підвищення рівня кваліфікації наукових і бібліотечних працівників НБУВ.

Організація роботи з інформування фахівців поділялася на такі етапи: моніторинг інформаційних потреб співробітників; пошук, аналітичне опрацювання інформації, представленої на вебсайтах установ органів державної влади, організацій бібліотечно-інформаційної галузі; визначення виду інформування (диференційоване, недиференційоване) залежно від заходу; розсилання повідомлень фахівцям електронною поштою; аналізування результатів інформування шляхом отримання зворотного зв'язку від співробітників НБУВ, вивчення їхніх звітних документів.

Упродовж січня 2021 р. фахівцями відділу теорії та історії бібліотечної справи (далі – ВТІБС) ІБ було проведено опитування щодо доцільності інформування спеціалістів НБУВ про поточні науково-інформаційні заходи бібліотекознавчої тематики. В опитуванні взяли участь керівники й наукові співробітники структурних підрозділів бібліотеки, науковці – учасники науково-дослідної роботи ІБ. За результатами проведеного дослідження було з'ясовано їхні наукові інтереси, тематику досліджень, визначено, що інформування заощаджує час співробітників. Опитування довело, що форма надання інформації у вигляді адресної розсилки електронною поштою прогресивна й відповідає потребам науковців і бібліотечних фахівців у процесі проведення ними наукових досліджень.

Систематичне аналітичне опрацювання вебсайтів понад 100 установ органів державної влади, провідних наукових бібліотек загальнодержавного значення, обласних універсальних наукових бібліотек, наукових і науково-технічних бібліотек національних університетів, бібліотек наукових установ і науково-інформаційних центрів України [зокрема, 2–11] дало змогу

здійснювати оперативний відбір інформації та задовольняти інформаційні потреби науковців НБУВ.

Серед інформаційних повідомлень було виокремлено: закони, проекти законів, стратегій, концепцій, урядових планів; міжнародні, всеукраїнські наукові й науково-практичні конференції, конгреси, симпозіуми; біографічні читання; бібліотекознавчі студії; науково-методичні, науково-практичні семінари; науково-інформаційні заходи, зокрема лекції, вебінари тощо.

Важливими інформаційними повідомленнями в межах законодавчих ініціатив стали:

– Прийняття за основу Закону «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», напрацьованого робочою групою з працівників Офісу Президента України, апарату Верховної Ради України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Українського інституту книги, Української бібліотечної асоціації, представників громадських об'єднань бібліотечної галузі. Проект закону було винесено на громадське обговорення, в якому взяли участь представники органів місцевого самоврядування, бібліотечних установ різних рівнів, громадського сектору, видавці, користувачі бібліотечних послуг, і проводилося на офіційному вебсайті Міністерства культури та інформаційної політики України. За результатами громадського обговорення до Міністерства надійшло 93 листи з пропозиціями й зауваженнями, які було опрацьовано робочою групою.

– Проект про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення на законодавчому рівні загальних засад надання населенню якісних і доступних послуг у галузі культури.

– Закон про запровадження Національної премії України імені Бориса Патона, яким передбачено перейменування Державної премії України в галузі науки і техніки в Національну премію України імені Бориса Патона з метою увіковічування пам'яті видатного українського діяча, організатора науки, академіка Бориса Патона; за ініціативи багатьох членів НАН України у березні 2021 р. було створено й зареєстровано Благодійну організацію «Благодійний фонд імені Бориса Патона».

– Проект «Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки», у межах якого Комітетом Верховної Ради з питань гуманітарної та інформаційної політики було організовано слухання на тему: «Читання як життя стратегія», що зумовлено необхідністю кардинальних змін у підходах до промоції читання як усвідомленої освітньої, рекреаційної діяльності, практики саморозвитку.

– Концепція Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку й функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 р., схвалена Кабінетом Міністрів України.

– Підписання Меморандуму про співпрацю між Українською бібліотечною асоціацією та Національною комісією зі стандартів державної мови про сприяння підвищенню престижу бібліотек через популяризацію української мови, поширенню знань про українську мову, її роль у розвитку української та європейської культур, створенню на базі бібліотек мережі пунктів, де відбуватимуться іспити на визначення рівня володіння державною мовою. Співпраця спрямована на те, щоб бібліотеки були центрами розвитку української мови як на загальнодержавному рівні, так і в громадах.

– Відкрите засідання Ради з питань розвитку бібліотечної справи, на якому було ініційовано серію публічних експертних обговорень із метою інформування фахівців бібліотек України всіх систем і відомств щодо організаційно-правових механізмів, успішних практик актуалізації бібліотечних фондів в умовах військової агресії російської федерації.

Щорічно під егідою Міністерства культури та інформаційної політики України Одеська національна наукова бібліотека, Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів, Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова» проводять Інтелект-Форум, концепція якого поєднує Всеукраїнську виставку-форум «Українська книга на Одещині та ОдесаБібліоСаміт. У межах БібліоСаміту працівники цих установ обговорювали: питання ролі й місця інформаційних, культурних, наукових, освітніх закладів у розвитку книжкової екосистеми України; успішні практики промоції книги й читання; діджиталізацію ресурсів і послуг бібліотек як складників цифрової трансформації країни; цифрові проекти бібліотек, архівів, музеїв в інформаційному просторі держави тощо.

Масштабною подією, яка вперше відбулася в онлайн-режимі в серпні 2021 р., став Всесвітній бібліотечний та інформаційний конгрес ІФЛА 2021 (World Library and Information Congress, WLIC 2021), тема якого – «Давайте працювати разом для майбутнього». На ньому розглядалися питання підтримки навчання, інновацій, досліджень, громад і спільнот, розвитку науки, удосконалення послуг користувачам, сприяння охороні культурної та природної спадщини, Цілей сталого розвитку ООН.

Онлайн-конференція «Працюємо на міжнародному рівні для бібліотек», організована Бібліотечно-інформаційною асоціацією Великої Британії (CILIP) за фінансування Ради мистецтв Англії, запропонувала унікальну програму

презентацій, семінарів з можливістю комунікації колег із різних країн. Доповідачі з Великої Британії, Європи, Канади, Африки, Близького Сходу поділилися найкращими практиками, продемонстрували успішні приклади, нові ідеї міжнародної кооперації.

Наукові, науково-практичні конференції різних рівнів – це потужний професійний майданчик комунікації, партнерських відносин на різноманітних платформах взаємодії, де відбуваються обговорення актуальних проблем професійної діяльності, обмін досвідом, створення, розвиток, упровадження в роботу інноваційних практик інформаційної, бібліотечної, просвітницької, соціокультурної діяльності.

Міжнародні наукові конференції передбачають нові й широкі можливості для комунікації, обміну інформацією та інноваційними проєктами й досягненнями, встановлення контактів із колегами з усього світу.

З метою об'єднання зусиль науковців і практиків у розв'язанні актуальних питань щодо розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в сучасних умовах, виокремлення найгостріших проблем у бібліотечній сфері, визначення шляхів їх подолання, оприлюднення результатів актуальних наукових пошуків, вироблення рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення діяльності сучасних бібліотек НБУВ щороку організовує та проводить Міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація». У роботі конференції беруть участь науковці, спеціалісти бібліотек, архівів, музеїв, видавництв, інформаційних підрозділів установ і громадських організацій, представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, аспіранти.

Для керівників бібліотек, тренерів, координаторів регіональних тренінгових центрів, викладачів інформаційно-бібліотечних дисциплін закладів вищої освіти, усіх небайдужих до проблем бібліотечної освіти ВГО Українська бібліотечна асоціація ініціювала Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта: метаморфози навчального дизайну», на якій обговорювалися нагальні питання бібліотечної освіти, вимоги й практики до рівня та змісту компетентностей майбутніх бібліотекарів. Окрему увагу було приділено адвокації бібліотечної професії, підвищенню кваліфікації та плануванню майданчиків для неформальної освіти в професійному середовищі.

Темою міжнародної конференції «University library at a new stage of social communications development» стали «Виклики, можливості та перспективи університетських бібліотек у глобальному сценарії невизначеності». Конференція проводилася на базі науково-технічної бібліотеки Дніпровського

національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна спільно з бібліотеками Республіки Казахстану, Словенії. Обговорювалися проблеми визначення готовності бібліотек університетів до онлайн-комунікації та взаємодії зі студентами, викладачами, науковцями; нові ролі, можливості бібліотек і презентація ними внеску в розвиток університетських спільнот, громад міста, країни, світу під час пандемічних реалій; розкриття унікальних бібліотечних фондів як еволюційна необхідність тощо. У межах конференції проводився конкурс і нагородження переможців у номінаціях: кращий відеокліп, кращий доповідач, краща стаття (доповідь).

Основними напрямами роботи щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бібліотека і книга в контексті часу», організатором якої є Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, були: бібліотеки України в контексті державної гуманітарної політики; публічні бібліотеки як інформаційні, соціокультурні центри громад; децентралізація та публічні бібліотеки: позитивні й негативні наслідки; бібліотеки й подолання цифрової нерівності в суспільстві; роль бібліотек у популяризації читання.

Робота Всеукраїнської науково-практичної конференції «Короленківські читання», яка відбулася в Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка (тема 2021 р. – «Бібліотеки, архіви, музеї у структурі сучасного соціуму: стратегії цифрової модернізації»), – була сконцентрована на двох надважливих напрямках – цифровізації комунікативного, культурно-освітнього простору в бібліотеках, архівах, музеях; планах і реалізації цифрової трансформації охорони культурної спадщини.

На Всеукраїнській науково-практичній конференції «Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення та популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення, перспективи», яка проходила в межах Шостих краєзнавчих читань, присвячених пам'яті академіка Петра Тронька та відзначення 30-річчя Незалежності України, обговорювалися: теоретичні й методичні аспекти бібліотечного краєзнавства; роль бібліотеки як об'єкта культурної спадщини, популяризації особливостей традиційної народної культури й об'єктів нематеріальної спадщини регіону; питання інформаційно-бібліографічної підтримки бібліотеками дослідження, збереження, промоції пам'яток історії та культури тощо.

Плідна співпраці НБУВ із вітчизняними й закордонними закладами вищої освіти, участь у наукових конференціях провідних фахівців України та зарубіжних учасників, зацікавлених в обговоренні проблем і шляхів розвитку інформаційно-бібліотечної та архівної галузей, є важливим складником наукової комунікації, висвітлення основних результатів наукових досліджень,

обміну думками й спілкування освітян, науковців, практиків, молодих дослідників.

Так, науково-практична конференція у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка «Академічні традиції та виклики сучасності: наукові бібліотеки в динамічному суспільстві XXI ст.» була присвячена стратегії розвитку українських наукових бібліотек. Київський національний університет культури і мистецтв провів щорічну наукову конференцію «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі», увага якої була зосереджена на роботі секцій: інформація, комунікація і суспільний розвиток: теоретичні аспекти й сучасні практики; термінологія документознавства й суміжних галузей; когнітивний вимір соціальних комунікацій: інформаційна аналітика; інформаційно-бібліотечна й архівна освіта: виклики та рішення. Наукова бібліотека Ужгородського національного університету провела науково-практичні інтернет-конференції для працівників бібліотек різних типів і видів, видавництва, викладачів закладів освіти, науковців за темами: «Нова модель інформаційного образу бібліотеки: зміна традиційного сприйняття її призначення та функцій», «Інформаційне, інтелектуальне та духовне життя суспільства крізь призму біографічних досліджень діячів бібліотечної, книжкової та видавничої справи». На базі Київського університету імені Бориса Грінченка було організовано студентську науково-практичну конференцію «Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті: європейський вектор», метою якої стало обговорення результатів досліджень студентів, молодих науковців з актуальних проблем соціальних комунікацій, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, видавничої справи, книжкової справи, архівознавства, інформаційної діяльності, медіа та суміжних галузей знань. У Миколаєві на базі Науково-педагогічної бібліотеки відбулася науково-практична конференція «Тенденції розвитку освітянських бібліотек в інформаційному суспільстві», на якій розглядалися питання створення власних електронних інформаційних ресурсів.

З початком повномасштабної агресії Росії в Україні відбулася низка міжнародних наукових організаційно-комунікаційних заходів, на яких висвітлювалася ця проблема. Нижче розглянемо деякі з них.

Міжнародна гібридна конференція в Бухаресті (Румунія) «Oscuru Library 2022» за темою: «The E+Libraries On The Rise / E+Бібліотеки на підйомі». Oscuru Library об'єднує інноваційні ідеї, які впроваджуються в бібліотеках Центральної, Східної Європи, Чорноморського, Кавказького, Каспійського регіонів. Серед учасників конференції – бібліотечні фахівці з Румунії, Молдови, України, Франції, Німеччини, Уганди, Ізраїлю. Програма конференції

була насичена дискусіями, обміном прогресивним досвідом щодо ролі бібліотек у досягненні Цілей сталого розвитку, електронних бібліотек, цифровізації, розвитку громад, прав людини.

У червні 2022 р. в Анкарі відбулася щорічна Конференція європейських національних бібліотек (CENL), членом якої є і НБУВ. На зібранні Конференції до її учасників з доповіддю «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у стані війни» дистанційно звернулася генеральний директор НБУВ Любов Дубровіна, яка обґрунтувала роль національної бібліотеки у суспільстві як головного осередку збереження унікальної культурної спадщини, рукописів, стародруків, газет, історичних колекцій, документів, архівів. Вона звернула особливу увагу на деякі історичні особливості колекцій в НБУВ у контексті історії та культури Української держави, важливість бібліотеки, визнаної законодавством України національною культурною спадщиною, що підлягає особливій охороні. Наразі CENL концентрує свої зусилля на допомозі українським колегам у збереженні української культурної спадщини у фізичній та цифровій формах.

За підтримки Національної бібліотеки Польщі на постер-сесії конгресу ІФЛА, який відбувся в липні 2022 р. у Дубліні, взяла участь і НБУВ. Уперше за багато років було презентовано стендову доповідь співробітниці бібліотеки, яка демонструвала підготовлений у Києві плакат і листівки про діяльність бібліотек України в період повномасштабного вторгнення Росії в країну.

Симпозіум про стан і діяльність бібліотек у сучасній Україні / Symposium on Library Conditions and Services in the Contemporary Ukraine, організований Школою інформації Університету Сан-Хосе (США), було присвячено Українським бібліотекам під час російсько-української війни.

Вебінар «Швеція Україна: співпраця у воєнний час», на якому відбулося професійне спілкування українських бібліотекарів зі шведськими колегами про допомогу бібліотек у адаптації українців у своїх країнах; організацію цікавого дозвілля у бібліотеці громади, коли в країні йде війна; книги українською мовою у бібліотеках Швеції; практики Публічної бібліотеки М'ельбю (Швеція).

Відбувся Форум ООН високого рівня з політики сталого розвитку «Бібліотеки та музеї як безпечний простір для діалогу та інформаційної грамотності», організований Міністерством культури Латвії у співпраці з Міжгалузевим координаційним центром, Латвійською національною комісією у справах ЮНЕСКО, Латвійським національним комітетом Міжнародної ради музеїв (ICOM) та IFLA, на якому провідний науковий співробітник ІБ НБУВ

поділилася досвідом роботи бібліотек України у воєнний час, їхньою роллю в задоволенні інформаційних потреб громади.

Цикл науково-організаційних заходів, запропонованих бібліотечним фахівцям співробітниками ВТІБС упродовж 2021–2022 рр., сприяв налагодженню професійної комунікації між представниками бібліотечних установ України різного рівня та відомчого підпорядкування. Бібліотечна спільнота зосередилася на потенційних цифрових можливостях бути корисними користувачам, швидко адаптувалася та налаштувала роботу в дистанційному режимі. Бібліотечні установи продовжують невинно рухатися вперед, відслідковувати нові тенденції комунікацій та перспективи в цьому напрямі.

Широке коло працівників бібліотечно-інформаційних установ долучилися до серії семінарів, практикумів, вебінарів, які проводила Державна науково-технічна бібліотека України («Бібліотека. Інформація. Суспільство», «Сучасна бібліотека в епоху цифрової трансформації науки та освіти», «Нові нормативно-технічні документи зі стандартизації у сфері діяльності ТК 144 «Інформація і документація», «Формування бібліотечно-інформаційних ресурсів: ефективне партнерство», «Нове в УДК» та інші). Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України традиційно до Всеукраїнського фестивалю науки провела науково-методичні, науково-практичні семінари: «Роль інформаційних ресурсів освітянських бібліотек в інформаційному забезпеченні педагогіки, психології, освіти», «Педагогічна біографіка та біографістика в сучасному науково-інформаційному просторі», «Нові бібліотечні сервіси та технології в інформаційному забезпеченні освіти», круглий стіл «Інформаційно-аналітичний та інформаційно-бібліографічний супровід науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти» та інші.

У межах заходів з підвищення кваліфікації наукові співробітники НБУВ та ІБ були керівниками секційних засідань, круглих столів на наукових конференціях і форумах, проводили семінари, лекційні заняття як для співробітників бібліотеки, так і для фахівців бібліотек наукових установ НАН України, національних університетів, користувачів, які бажали долучитися до цих заходів. Анонсована інформація про їхнє проведення розміщувалася на вебсайті НБУВ, здійснювалося індивідуальне інформування співробітників бібліотеки.

На запрошення ВГО Української бібліотечної асоціації провідними науковими співробітниками ВТІБС ІБ було проведено такі заходи онлайн: семінар «Зведений каталог: чи стане реальністю для українських бібліотек?», на якому обговорювалися питання організації зведеного каталогу, його

відмінність від розподіленого каталогу, надано оцінку ролі зведеного каталогу в системі довідково-пошукового апарату Ю. Меженком та іншими українськими бібліотекознавцями; лекція «Критична медіаграмотність у формуванні інформаційної стійкості», присвячена Всесвітньому тижню медійної та інформаційної грамотності; семінари «Наукова стаття як основний вид наукової публікації: вимоги, структура, підходи до написання», «Електронні інструменти в підготовці наукових публікацій»; лекція «Оцифроване зібрання Шевченкіани у Британській бібліотеці», де завдяки міжнародній співпраці Національного Музею Тараса Шевченка та Програми «Архіви в небезпеці» Британської бібліотеки є змога у будь-якій країні світу ознайомитися та вивчати твори Т. Шевченка, літературу про нього та його добу.

Для працівників НБУВ і бібліотек наукових установ НАН України співробітники відділу науково-методичної роботи ІБ НБУВ організували тематичні семінари «Сучасні тенденції виставкової діяльності бібліотек наукових установ Національної академії наук України», «Дистанційні бібліотечні послуги в умовах воєнного стану»; оглядову лекцію, метою якої було ознайомлення бібліотечних фахівців із безкоштовними навчальними курсами на вітчизняних освітніх платформах; огляд науково-комунікативних подій, запланованих провідними науковими бібліотеками України.

З метою підвищення професійної компетенції бібліотекарів НБУВ, які опікуються збереженням фондів, фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів було проведено навчальні семінари-практикуми з питань консервації оригіналів цінних документів («Забезпечення збереження цінних документів, що становлять культурне надбання України»).

XVII Біографічні читання, організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ, було присвячено пам'яті засновника й першого директора цього Інституту, доктора історичних наук, професора В. С. Чишка. Наголошувалося на піднесенні ролі біографіки, пошуках нових форм побудови біографічного нарративу, вдосконаленні комунікації з різними читацькими аудиторіями, освоєнні досвіду світової науки й культури, новітньої інформаційної практики.

У межах XXVIII Бібліофоруму відбулася секція «Сконструйована реальність vs незалежність і самореалізація: дискусія про читання і не тільки», модератором та експертом якої були провідні спеціалісти НБУВ. Під час дискусії обговорювалися питання впливу читання на формування ідентичності, інформаційної безпеки й критичного мислення, читання в різних форматах і з різною метою, формування бібліотеками простору й навичок читання тощо.

Співробітники ВТІБС, які здійснюють інформування, постійно підтримують зворотний зв'язок зі співробітниками НБУВ, що дає їм змогу отримувати

оцінку ефективності цієї роботи, відповідність наданої інформації запитам і науковим інтересам бібліотечних фахівців. Так, науковці й спеціалісти НБУВ взяли участь, виступили в понад 120 запропонованих заходах, підготували близько 100 наукових публікацій для розміщення у вітчизняних і міжнародних фахових виданнях.

Висновки. Інформування науковців і спеціалістів НБУВ про науково-інформаційні заходи бібліотечнознавчої тематики – одна з форм науково-інформаційної діяльності, яка здійснюється в НБУВ, і результатом якої є участь фахівців бібліотеки в різноманітних запропонованих заходах; ознайомлення з досягненнями вітчизняної та зарубіжної бібліотечної науки, практики, технологій; підготовка наукових публікацій для розміщення у вітчизняних і міжнародних фахових виданнях; підвищення рівня кваліфікації працівників НБУВ.

Оперативний відбір, аналітичне опрацювання інформації, представленої на вебсайтах установ органів державної влади, провідних наукових бібліотек, наукових бібліотек закладів вищої освіти та науково-інформаційних центрів України дає змогу здійснювати систематичне інформування та у такий спосіб економити час науковців і спеціалістів НБУВ на пошук необхідної інформації бібліотечнознавчої тематики.

Важливим складником організації адресного інформування є моніторинг науково-інформаційних заходів, аналітичне опрацювання яких показало їхню різноманітність, високу якість організації та проведення, комунікативну активність учасників, що, своєю чергою, позитивно впливає на рівень задоволення інформаційних потреб бібліотечних фахівців.

Список бібліографічних посилань

1. ДСТУ 7448:2013. Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять (ухвалений наказом Мінекономрозвитку України від 29.11.2013 р. № 1423). Вид. офіц. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. III, 41 с. (Національний стандарт України).
2. Верховна Рада України: вебсайт. URL: <https://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 29.06.2022).
3. Міністерство культури та інформаційної політики України: вебсайт. URL: <https://mkp.gov.ua> (дата звернення: 25.07.2022).
4. Українська бібліотечна асоціація: вебсайт. URL: <https://ula.org.ua> (дата звернення: 25.07.2022).
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАНУ: вебсайт. URL: <http://www.nbu.gov.ua> (дата звернення: 25.07.2022).

6. Національна академія наук України : вебсайт. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/pages/default.aspx> (дата звернення: 29.06.2022).
7. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого : вебсайт. URL: <https://nlu.org.ua> (дата звернення: 29.06.2022).
8. Одеська національна наукова бібліотека : вебсайт. URL: <http://odnb.odessa.ua> (дата звернення: 29.06.2022).
9. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка : вебсайт. URL: <https://korolenko.kharkov.com> (дата звернення: 29.06.2022).
10. Державна науково-технічна бібліотека України : вебсайт. URL: <https://dntb.gov.ua> (дата звернення: 29.06.2022).
11. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПНУ : вебсайт. URL: <https://dnpb.gov.ua/ua> (дата звернення: 29.06.2022).

Світлана Масловська,
науковий співробітник відділу теорії та історії бібліотечної справи
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФАХІВЦІВ

У статті йдеться про представлення на вебсайтах національних, державних, обласних універсальних наукових бібліотек України інформації в контексті забезпечення фахівців бібліотечно-інформаційної галузі й проведення бібліотекознавчих досліджень.

Ключові слова: бібліотекознавчі дослідження, бібліотекознавча література, бібліотечний фахівець, віртуальні бібліотечні проекти, інформаційні ресурси.

Подальший розвиток бібліотечної діяльності, науково-інформаційних і довідкових функцій бібліотек можливий за умови підвищення наукового потенціалу бібліотекознавства й бібліографознавства. Відомо, що якісний рівень організації та ефективність наукових досліджень багато в чому залежить від інформаційного забезпечення бібліотечних фахівців, яке ґрунтується на аналізі й творчому опрацюванні професійної літератури, тим самим забезпечуючи диференціацію інформації відповідно до читацького призначення. Крім того, систематичне розповсюдження фахових джерел допомагає координувати наукову роботу бібліотечно-інформаційних закладів різних систем і відомств. Сьогодні в епоху цифрового інформаційного суспільства вкрай важливу роль у цьому відіграють вебсайти бібліотек як важливі складники консолідованого інформаційного простору. Окремі розділи для бібліотечних фахівців представлені на вебсайтах усіх національних і загальнодержавних бібліотек України. Нами було проаналізовано вебсайти шести провідних національних і державних бібліотек і 13 обласних універсальних наукових бібліотек.

Мета статті. Комплексно висвітлити фахові розділи вебсайтів провідних українських бібліотек, охарактеризувати їхню роль у забезпеченні професійного розвитку фахівців бібліотечно-інформаційної галузі.

Значуща роль у інформаційному забезпеченні бібліотечної галузі належить Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), зокрема Інституту бібліотекознавства, який виконує роль координатора науково-дослідної та науково-методичної роботи НБУВ, наукових установ НАН України в галузі бібліотекознавства та бібліотечно-інформаційної діяльності. Інститут розробляє теоретико-методологічні та прикладні засади розвитку бібліотечної справи й бібліотекознавства, організовує спеціа-

лізований фонд як базову основу проведення науково-дослідної роботи у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, створює довідково-пошуковий апарат, надає можливість користування спеціалізованими інформаційними ресурсами Інституту [1].

Статус НБУВ як національної та наукової бібліотеки визначає основні напрями її діяльності: формування інтегрованого наукового ресурсу України в електронному середовищі, реалізація низки масштабних національних науково-інформаційних проєктів. Насамперед – це електронний каталог (далі – ЕК) НБУВ, реферативна база даних (далі – БД) «Україніка наукова», електронна бібліотека «Наукова періодика України», цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. Окремо для бібліотечних фахівців створена спеціалізована електронна бібліотека «Бібліотекознавча література», яка допомагає здійснювати багатоаспектний пошук фахових джерел за ключовими словами, авторами, роками видання, назвами, предметними рубриками, у якій міститься інформація про наявні в НБУВ ресурси: загальнобібліотечний ЕК; каталог читальної зали бібліотекознавчої літератури; документи з книгознавства; матеріали досліджень рукописних та архівних фондів; публікації співробітників НБУВ (2003–2018) – зокрема, ця БД була сформована співробітниками читальної зали бібліотекознавчої літератури Інституту бібліотекознавства; наукова електронна бібліотека; реферативні видання; автореферати дисертацій; віртуальна бібліографічна довідка й інформаційні ресурси Інтернету, де надано повнотекстовий доступ до бібліотекознавчих періодичних і продовжуваних видань України: журналів «Бібліотечний вісник» (1993–2020), «Вісник Книжкової палати України» (2009–2020), «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» (з 2008 р.), науково-практичного й теоретичного збірника «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (з 2020 р.), збірника наукових статей «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (з 2009 р.) та інших. Великою цінністю для дослідників бібліотечної справи є архів тематичних електронних виставок з актуальних проблем бібліотекознавства, які були опубліковані співробітниками читальної зали бібліотекознавчої літератури Інституту бібліотекознавства та оцифровані унікальні історичні видання зі спеціалізованого бібліотекознавчого фонду зали. Так, у розділі «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» на вебсайті НБУВ представлені: «Книжний вісник» (1919), «Бібліотечний журнал» (1925–1926), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927–1930), праці визначних бібліотекознавців Д. Балики, Ю. Меженка та інших.

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (далі – НБУ імені Ярослава Мудрого) – провідний державний культурний, освітній, науково-інформаційний заклад – робить вагомий внесок у формування галузевого науково-довідкового ресурсу, в якому в концентрованій формі відображено здобутки й напрацювання української бібліотечної, бібліографічної науки й практики, зокрема, бібліотека працює над реалізацією наукового проєкту «Українська бібліотечна енциклопедія». Він є першою спробою в історії вітчизняної бібліотечної галузі заявити про себе у формі систематизованого зведення концептуально організованих і апробованих відомостей. Заслугує на увагу змістовний та глибокий розділ вебсайту «Бібліотечному фахівцю» НБУ імені Ярослава Мудрого. Працівники сектору організації професійної самоосвіти оперативно наповнюють його актуальною інформацією за підрозділами: офіційна інформація, бібліотеки України, національні бібліотеки, сторінка дослідника, статистична аналітика та інші. На вебсайті систематично оновлюється список нових надходжень, подається зміст останніх номерів часопису «Бібліотечна планета», щоквартальні статті із зарубіжної фахової періодики.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України імені В. Стефаника) є однією з провідних науково-дослідних установ у галузях бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та ін. Інституція здійснює широкомасштабні дослідження української книги й періодики XVIII – початку XX ст., видає багатотомні науково-довідкові видання, численні бібліографічні покажчики, ґрунтовні наукові й науко-популярні праці. Для дослідників бібліотечно-інформаційної галузі будуть цікавими електронні ресурси ЛННБ України імені В. Стефаника, в яких представлено повнотекстові матеріали видань: «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника», «Анотований бібліографічний покажчик літератури з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства» за 2009–2020 рр., ЕК бібліотек світу та України [2].

Одеська національна наукова бібліотека (далі – ОННБ) – перша публічна книгозбірня України, відкриття якої (1829) започаткувало заснування публічних бібліотек у крайових і губернських містах Росії та України. Нині – це потужний культурний, просвітницький, науково-інформаційний заклад національного й світового значення, який здійснює функції науково-дослідного, методичного, координаційного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства. У 2019 р. бібліотекою було започатковано проєкт ОдесаБібліоСаміт як програма

професійного спілкування для фахівців національних, державних, обласних бібліотек України та зарубіжжя для створення, розвитку й запровадження в роботу бібліотек інноваційних практик, популяризації книги й читання, оптимізації процесів обслуговування користувачів, обговорення актуальних проблем професійної діяльності й обміну досвідом. На вебсайті бібліотеки представлено розгалужений розділ для фахівців під назвою «Діловий кейс бібліотекаря». Зокрема, у цьому розділі подаються в хронологічному порядку вибрані публікації фахівців бібліотеки з вибірковими посиланнями на повні тексти видань; повнотекстові нормативно-правові й інструктивні документи; короткий хронологічний перелік конференцій, семінарів, ділових зустрічей в ОННБ; методичні матеріали з актуальних проблем бібліотекознавства, перелік освітніх платформ для бібліотекарів. У «Діловому кейсі», що дуже важливо, представлено бюлетень нових надходжень літератури з питань бібліотечної справи за 2012–2021 рр., та в підрозділі «Професійний інтернет» надається інформація про бібліотечні асоціації світу та фахові україномовні, російськомовні, англomовні видання.

Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (далі – ХДНБ імені В. Г. Короленка) – найбільша бібліотека Харкова і Східної України, друга за кількістю бібліотечних фондів, після НБУВ, бібліотечна установа України. Кабінет бібліотекознавства імені Л. Б. Хавкіної ХДНБ імені В. Г. Короленка активно застосовує нові технології у висвітленні історико-бібліотекознавчої спадщини, створенні інформаційних ресурсів, віртуальних проєктів. Так, у 2013 р. було створено російськомовний інтерактивний плакат із навігацією «Кабінет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной: к 110-летию со дня основания», який супроводжується коротким текстом, графікою, звуком тощо. Інформацію в плакаті можна умовно розділити на дві категорії: історія Кабінету та сучасні напрями його діяльності. Матеріал представлений у різних формах: фактографічної довідки, відеофільму, фотогалереї, віртуальної книжкової виставки, карти, бібліографічного списку. Кожен розділ плакату містить стислу інформацію, матеріали проілюстровано й забезпечено гіперпосиланнями до професійних БД: «Библиотековедение. Библиографоведение. Книговедение: каталог ХГНБ» та інших [3]. Не залишиться поза увагою фахівців започаткований бібліотекою в 2014 р. науково-довідковий ресурс – «Бібліотечна енциклопедія Харківщини», мета якого – інтелектуальна інтеграція для виявлення загального здобутку бібліотечної галузі регіону та його популяризація [4].

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського) – науково-бібліотечна установа з питань галузевого бібліотекознавства, бібліо-

графознавства й книгознавства. У розділі «Бібліотечному фахівцю» вебсайту бібліотеки представлена інформація про діяльність Кабінету бібліотекознавства, який був створений у 2000 р. у структурі відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності. Результатами плідної роботи відділу є архів тематичних електронних виставок з актуальних проблем бібліотечно-інформаційної сфери. До прикладу, заслуговують на увагу розгорнуті електронні виставки з гіперпосиланнями: «Бібліотека – потужний інформаційний центр сучасності», «Актуальні питання бібліотечної справи: за матеріалами публікацій зарубіжних періодичних видань (із використанням БД EBSCOhost)» та інші. Нові надходження, які поповнюють фонд Кабінету бібліотекознавства, структуровані за роками й тематичними рубриками з посиланнями. Надається можливість користуватися електронними версіями фахових періодичних видань, збірників наукових праць. Представлено інтернет-каталог (Director of Open Access Journals), який забезпечує доступ до високоякісних відкритих, рецензованих журналів (Subject: Bibliography, Library science. Information resources = Тема: Бібліографія. Бібліотекознавство. Інформаційні ресурси).

Аналізуючи фахові розділи вебсайтів обласних універсальних наукових бібліотек (розглянуто 13), можна дійти висновку, що за структурою вони майже всі однакові, але за актуальністю та оперативністю – різні. Відносно структури – уся фахова інформація цих бібліотек згрупована в такій послідовності: повнотекстові законодавчі й нормативні акти правового змісту бібліотечно-інформаційної галузі; інформаційно-методичні матеріали, а це – інформація про новинки професійної літератури, методичні рекомендації та консультації з різних напрямів бібліотечної діяльності, матеріали з досвіду роботи бібліотек, бібліотечні конкурси, корисні ресурси Інтернету тощо. Стосовно ґрунтовного наповнення фахових розділів ізручності користуванні, заслуговує на увагу вебсайт Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки (далі – ДОУНБ). Зокрема, у розділі «Бібліотекарям» пропонується інформація про Дніпропетровську бібліотечну асоціацію: її статут, положення про секції, презентації, проекти тощо; окремо відзначимо розділ, у якому представлено результати науково-дослідної діяльності ДОУНБ (2008–2020) з таких питань: організація обслуговування користувачів ДОУНБ: соціологічне дослідження (2008); надходження обов'язкового примірника документів до фонду ДОУНБ за 2009–2011 рр. (2012); сучасний стан бібліотек Дніпропетровщини (2015); що читають бібліотекарі (2017); інформаційно-сервісні запити користувачів ДОУНБ on-line (2018); кількісний та якісний рух фондів ДОУНБ: історичний аспект (2019); ефективність обслуговування користувачів у 2015–2019 рр. (2020).

На сайті Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки у розділі «Бібліотекаряю» надається детальна інформація про науково-практичні конференції, круглі столи за 2017–2021 рр., також за роками представлено анотовані методичні матеріали (2011–2022), звіти з науково-дослідної роботи бібліотеки (2011–2020). У розділі «Професійні візити» міститься інформація про відвідування бібліотек міст України з метою ознайомлення й обміну досвідом роботи. Значну увагу приділено навчанню бібліотекарів шляхом представлення в хронологічному порядку (2018–2021) тренінгів, семінарів, конкурсів.

У контексті змістовного фахового наповнення відзначається також Обласна універсальна наукова бібліотека імені Д. І. Чижевського (далі – ОУНБ ім. Д. І. Чижевського), яка надає бібліотечним спеціалістам на своєму вебсайті важливу інформацію: архів проєктів, конференцій, форумів, семінарів, з 2015 р. – досвід роботи бібліотекарів Кіровоградщини, бібліотечні вебінари ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, проведені упродовж 2015–2021 рр., соціологічні дослідження з таких тем: обслуговування користувачів у бібліотеці – що б хотілося змінити; дослідження стану бібліотек області; проблеми й перспективи методичної служби в бібліотеках області тощо.

Змістовними, зручними в користуванні є професійні рубрики, представлені на вебсайтах Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки та Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки.

З огляду на сучасні світові тренди інформатизації та діджиталізації наукових бібліотек, вони як зберігачі цінної культурно-духовної спадщини активно працюють над електронними ресурсами власної генерації. Проводиться цілеспрямована робота з наповнення фахових розділів вебсайтів. На думку фахівців, бібліотечна вебсторінка має бути іміджевим інструментом і потужним засобом для просування продуктів і послуг на інформаційний ринок. Але не лише – вебресурс бібліотеки повинен поєднати в собі функції інформаційні й пошукові, освітні, навігаційні, іміджевої реклами, каталогів, ресурсів. Водночас він повинен бути «віртуальним обличчям», іншими словами – відображенням бібліотеки у віртуальному просторі. Дуже важливо, щоб інформаційне наповнення, ясна та логічна структура розміщення інформації та дизайнерське оформлення бібліотечної сторінки гармонійно поєднували в собі й традиції самої бібліотеки, і нові технологічні рішення [5].

Водночас забезпечення професійних потреб фахівців бібліотечно-інформаційної сфери неможливе без об'єднання зусиль і ресурсів бібліотек. Єдиний інформаційно-бібліотечний простір припускає організацію процесів бібліотечного обслуговування на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які дають змогу створювати й одночасно використовувати

спільні ресурси. Таке об'єднання можливе за умов: створення логічної мережі, яка поєднувала б бібліотеки; розроблення нормативно-методичного забезпечення взаємодії бібліотек при створенні спільних розподілених ресурсів і їх використанні; гармонізація міжнародних стандартів при створенні інформаційних ресурсів і доступу до них; використання єдиного програмного забезпечення підтримки та взаємодії бібліотек [6]. Інтеграція фахових бібліотечних ресурсів провідних українських бібліотек на єдиній програмній платформі та за єдиною концепцією представлення знань дасть змогу виявити оригінальні можливості отримання нових комплексних інформаційних бібліотечних продуктів і сервісів, залучити їх для повноцінного надання користувачам бібліотекознавчих інтелектуальних надбань.

Висновки. Ефективність проведення сучасних бібліотекознавчих досліджень дедалі більше залежить від застосування новітніх інформаційних технологій на основі інтегрованої системи збирання, опрацювання та обміну інформацією за допомогою комп'ютерних систем. Нині якісне інформаційне забезпечення бібліотечних фахівців стає можливим завдяки поєднанню інформаційних ресурсів, інформаційних технологій, технічних засобів і програмного забезпечення. Адаптуючись до нових викликів суспільства, бібліотеки активно використовують нові форми спілкування в системі соціальних комунікацій – віртуальний простір.

Список бібліографічних посилань

1. Василенко О. Проблеми наукової комунікації професійного середовища у бібліотекознавчих проєктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 3. С. 22 – 37.
2. Мудроха В. Система підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 56. С. 190–200.
3. Вірютіна К. Інтерактивний плакат «Кабинет библиотековедения им. Л. Б. Хавкиной : к 110-летию со дня основания»: технологічні особливості представлення бібліотекознавчої спадщини засобами інтернет-сервісів. *Бібліотечна планета*. 2014. № 3. С. 19–22.
4. Глазунова Л. Бібліотекознавчі електронні ресурси ХДНБ ім. В. Г. Короленка в забезпеченні професійного розвитку фахівців галузі. *Бібліотечно-інформаційний сервіс: сучасний стан і перспективи розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків, 2010. С. 173–180.
5. Лобузін К. Електронна наукова періодика відкритого доступу : семантичні веб-технології для бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2015. № 3. С. 18–23.
6. Корнілова Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 4. С. 7–12.

Ольга Посметна,

молодший науковий співробітник
відділу комплектування бібліотечних фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Лариса Пестрцова,

завідувач відділу комплектування бібліотечних фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Тетяна Клочок,

головний бібліотекар відділу комплектування бібліотечних фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ ДОКУМЕНТІВ З БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ

У статті розглянуто оновлені нормативні документи з обліку та порядку списання документів бібліотечного фонду, висвітлено процес вилучення і зняття з обліку документів на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: бібліотечний фонд, облік документів, списання (вилучення) документів, індексація балансової вартості бібліотечного фонду, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, наукові установи.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) відповідно до її Статуту є провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань книгознавства бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, бере участь у розробленні державної політики в галузі бібліотечної справи та її реалізації.

Мета статті. Підвищення ефективності науково-методичного забезпечення та взаємодії наукових бібліотек, встановлення єдиних вимог до порядку списання документів бібліотечного фонду (далі – БФ), висвітлення змін у нормативних документах, визначення особливостей індивідуального й сумарного обліку документів при їх вилученні з БФ.

З метою актуалізації інструктивно-методичних документів, модернізації методико-технологічного порядку обліку і списання БФ фахівцями НБУВ у 2016 р. було розроблено «Методичні рекомендації щодо списання бібліотечних фондів науковими установами НАН України» [5] для практичного використання установами, які підпорядковані Національній академії наук

Україні і основна діяльність яких здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Також, узв'язку зі змінами, що відбулися за останні роки в бухгалтерському обліку стосовно необоротних активів бюджетних установ, необхідністю вдосконалення обліку документів, які входять до складу бібліотечного фонду НБУВ, у 2019 р. вийшов друком документ «Інструкція з обліку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [2]. «У бібліотечній практиці облік бібліотечного фонду вже давно набув ознак багатоаспектного процесу, який уможлиблює отримання відомостей про надходження, видову структуру, вартість, вибуття та місцезнаходження документів, загальний обсяг фонду бібліотеки та його різних частин» [4].

Розроблення фахівцями НБУВ Інструкції з обліку зумовлено також прийняттям національного стандарту «Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика: ДСТУ ISO 2789:2016 (ISO 2789:2013 IDT)», внесенням змін до таких законодавчих і нормативних актів, як Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку списання об'єктів державної власності» від 08.11.2007 р. № 1314 [9], Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання» від 13.09.2016 р. № 818 [3].

З метою підвищення ефективності використання БФ і забезпечення умов для розміщення нових надходжень документів виникає необхідність проводити в установах перевірку наявності та стану БФ. За результатами таких перевірок вносяться пропозиції щодо вилучення примірників документів і списання з обліку. Дев'ятий розділ «Інструкції з обліку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [2, с. 53–61] регламентує порядок вилучення та списання документів з бібліотечного фонду.

Вилучення документів з БФ здійснюється згідно із Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» № 32/95-ВР від 27.01.1995 р. [7], а також із постановою КМУ «Про затвердження Порядку списання об'єктів державної власності» № 1314 від 08.11.2007 р. (далі – «Порядок списання») та з іншими підзаконними нормативно-правовими документами з урахуванням структури фондів і організаційно-технологічних особливостей бібліотеки.

Основним нормативним документом, який регламентує процес списання документів БФ, які на балансовому обліку бюджетних установ і належить до необоротних активів установи, є «Порядок списання» зі змінами стосовно необоротних активів, а саме: вилучено вимогу щодо включення до складу комісії зі списання в обов'язковому порядку представника державного органу приватизації (введено Постановою КМУ від 16.11.2016 р. № 824,

п. 11, абз. 2). У такий спосіб було спрощено процес оформлення документів зі списання. Крім того, змінами до «Порядку списання» (введено Постановою КМУ від 09.09.2020 р. № 814, п. 5, абз. 5) було збільшено вартісний критерій списання майна, за дозволом керівника установи, з 20 тис. до 50 тис. грн.

Відповідно до вищезазначених нормативних документів за період 2016–2021 рр. з БФ НБУВ було вилучено 53 400 прим. документів з таких причин: ветхість (природне старіння чи фізична зношеність, механічні пошкодження документа в результаті використання); надмірна дублетність; втрата із заміною користувачами на рівноцінні примірники; моральна застарілість.

Відомості щодо списання документів з бібліотечного фонду НБУВ за 2016–2021 рр. наведено у таблиці.

Таблиця

Списання документів з бібліотечного фонду

Причина списання	Списання документів (прим.)					Разом
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2021 р.	
Надмірна дублетність	14 276	-	600	1	-	14 877
Моральна застарілість	-	-	-	19 112	15 506	34 618
Фізична зношеність	-	664	2917	255	-	3836
Втрата користувачами	-	-	32	37	-	69
Всього	14 276	664	3549	19 405	15 506	53 400

Рішення про необхідність вилучення документів з БФ приймає постійно діюча комісія зі списання (далі – Комісія), яка створюється щорічно за наказом генерального директора НБУВ. Відділ-фондоутримувач НБУВ готує та подає на розгляд Комісії список документів, запропонованих до вилучення. Комісія відповідно до своїх обов'язків здійснює: обстеження документів, які підлягають вилученню згідно з підготовленими списками, звіряння відповідності наданих документів даним записів обліку (інвентарним або актовим книгам); встановлення можливості їх відновлення та подальшого використання; визначення конкретних причин списання документів; встановлення осіб, з вини яких утрачено або пошкоджено документи (якщо такі є). У разі втрати документа користувачем Комісія вивчає доцільність заміни наданих документів замість утрачених і схвалює рішення щодо заміни.

Заключним етапом прийняття рішення про списання документів із БФ НБУВ є складання протоколу засідання Комісії та оформлення таких документів на списання: опис на вилучення з основного фонду бібліотеки літератури з визначенням ціни кожного примірника документа з проведенням індексації (за необхідності); акт інвентаризації об'єктів державної власності, що пропонуються до списання; відомість об'єктів державної власності, що пропонуються до списання; техніко-економічне обґрунтування необхідності списання майна (довільної форми), акт списання вилучених документів з БФ.

Акт списання вилучених з БФ документів (далі – Акт), які знаходяться на балансі бібліотеки, складається у трьох примірниках, один з яких передається до бухгалтерії, другий примірник (із описом) – до відділу комплектування бібліотечних фондів (далі – ВКБФ), третій (із описом) залишається у відділі-фондоутримувачі. У разі вилучення документів, не віднесених на баланс, Акт списання складається у двох примірниках: один примірник Акту зберігається у ВКБФ, другий залишається у відділі-фондоутримувачі. До цього Акту додається опис без зазначення вартості документів, включаються документи, які вилучаються з однієї причини, та додається опис документів, що складається у порядку збільшення актових / інвентарних номерів. Акти на вилучення після підписання та затвердження керівником НБУВ реєструються у «Книзі реєстрації актів на списання» у ВКБФ.

Інформація про списані документи, відповідно до актів списання, відображається у «Книзі сумарного обліку фонду структурних підрозділів», «Книзі сумарного обліку бібліотечного фонду НБУВ», ч. 2 «Вибуття із фонду», у актових / інвентарних книгах чи інших формах індивідуального обліку ВКБФ. Вибуття документів також відображається в усіх каталогах бібліотеки, зокрема й електронному каталозі шляхом вилучення каталожних карток і записів з каталогів.

Особливої уваги при оформленні списання документів з БФ потребують документи, поставлені на облік до вересня 1996 р. У цей період мав місце високий рівень інфляції та гіперінфляція, що були притаманні економіці України на початку 90-х років минулого століття. Одним із механізмів, що дозволяв зменшити вплив інфляційних процесів, є індексація вартості основних засобів. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про проведення загальної переоцінки основних фондів, заліку взаємної заборгованості підприємств та поповнення оборотних коштів державних підприємств і організацій» від 07.05.1992 р. № 229 [10]. Відповідно до положень названої постанови індексацію балансової вартості основних засобів проводили підприємства й організації всіх галузей народного господарства і форм власності, а також установи, які утримувалися за рахунок бюджету.

Обов'язкова індексація балансової вартості основних фондів підприємств, організацій та установ України здійснювалась у чотири етапи, які були регламентовані постановами Кабінету Міністрів України від 7.05.1992 р. № 229, від 03.08.1993 р. № 598, від 07.01.1995 р. № 34, від 16.05.1996 р. № 523, а також відповідно до грошової реформи (проведеної з 02.09.1996 р.) за Указом Президента України від 25.08.1996 р. № 762/96.

Така обов'язкова індексація документів бібліотечного фонду, які належать до необоротних активів, здійснювалася бухгалтерією НБУВ по об'єкту «Бібліотечний фонд» у цілому, зміни цін при цьому для кожного документа БФ окремо в облікових документах (актових / інвентарних книгах) не проводилася.

У зв'язку з цим виникає розбіжність між вартістю документів БФ за бібліотечним і бухгалтерським обліком. Ці розбіжності повинні врегулюватися під час вилучення та оформлення списання документів БФ шляхом проведення індексації ціни окремих примірників документів, використовуючи коефіцієнти, що були застосовані бухгалтерією при індексації основних фондів.

З метою спрощення процесу застосування коефіцієнтів індексації (для визначення вартості окремого примірника), фахівцями ВКБФ було розроблено таблиці з визначенням дати взяття на облік документів за відповідними інвентарними / актовими номерами та розрахунку відповідного коефіцієнта індексації, який застосовується на певний період. Ці коефіцієнти визначаються шляхом множення затверджених урядом показників залежно від періоду взяття документа на облік. Порядок визначення коефіцієнтів індексації було розроблено й представлено у статті О. І. Посметної та Т. І. Клочок «Методичні аспекти розробки та застосування коефіцієнтів індексації балансової вартості документів БФ фонду при їх вилученні з обліку» [6].

Висновки. Ефективне використання бібліотечного фонду НБУВ передбачає функціонування цілісної системи управління бібліотечним фондом, складниками якої є як його збереження та поповнення новими документами, так і нормативно-методичне забезпечення, що потребує своєчасного розроблення та актуалізації інструктивно-методичних документів, модернізації методико-технологічного порядку обліку. Важливим складником цієї системи є також оптимізація бібліотечного фонду, що сприяє як його актуалізації, так і вивільненню місця для нових надходжень документів і набуває особливого значення в умовах обмеження приміщень для книгосховищ у бібліотеці. Для виконання цього завдання необхідно систематично перевіряти й аналізувати склад та інформаційний стан бібліотечного фонду, а також, з метою звільнення місць зберігання для нових видань, виконувати роботу

з вилучення фізично зношених, морально застарілих або зайво дублетних примірників документів і здійснювати своєчасне оформлення обліково-бухгалтерських документів у бібліотеці.

Список бібліографічних посилань

1. Інструкція з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах : затв. наказом Міністерства культури і туризму України від 03.04.2007 р. № 22. Верховна Рада України : офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0530-07> (дата звернення: 15.06.2022).
2. Інструкція з обліку фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ. 2019. 91 с.
3. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання» від 13.09.2016 р. № 818. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-16> (дата звернення: 17.06.2022).
4. Василенко О. М. Нормативне забезпечення системи обліку фонду наукової бібліотеки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 56. С. 34–52. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003714> (дата звернення: 05.07.2022).
5. Посметна О. І., Клочок Т. І., Пестрецова Л. А. Методичні рекомендації зі списання бібліотечних фондів науковими установами НАН України. *Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України в 2015 році*. Київ, 2016. Вип. 21. С. 67–81.
6. Посметна О., Клочок Т. Методичні аспекти розробки та застосування коефіцієнтів індексації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 56. С. 207–216. URL: <http://doi.org/10.15407/pr.56.207> (дата звернення: 05.07.2022).
7. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. Верховна Рада України: офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/32/95> (дата звернення: 15.06.2022).
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 966-XIV (Редакція від 16.01.2018 р.). Верховна Рада України: офіц. вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 05.07.2022).
9. Про затвердження Порядку списання об'єктів державної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2007 р. № 1314 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1314-2007-%D0%BF> (дата звернення: 18.07.2022).
10. Про проведення загальної переоцінки основних фондів, заліку взаємної заборгованості підприємств та поповнення оборотних коштів державних підприємств та організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.1992 р. № 229. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/229-92> (дата звернення: 05.07.2022).

Людмила Рудицька,

молодший науковий співробітник відділу теорії

та історії бібліотечної справи

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СЕРВІСИ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ ВИСТАВОК ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕК

У статті розглянуто питання організації віртуальних книжкових виставок як сучасної форми забезпечення інформаційних потреб користувачів і засобу популяризації бібліотек, проаналізовано популярні сервіси для створення віртуальних виставок.

Ключові слова: електронні (віртуальні) виставки, онлайн-сервіси, моделі віртуальних виставок, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Бібліотека як ефективний соціальний інститут допомагає у забезпеченні інтелектуального розвитку суспільства, здійснює інформаційно-культурний супровід політичної та економічної модернізації, висвітлює нові ідеї, знання, події. Кожна бібліотека прагне до максимального розкриття змісту власних ресурсів для користувачів. Одне з провідних місць у структурі бібліотечно-інформаційної діяльності займає виставкова робота.

Книжкова виставка, як напрям бібліотечно-інформаційної діяльності, увійшла в практику європейських країн ще в середині ХІХ ст. Цьому сприяло влаштування міжнародних виставок, серед експонатів яких були й книги. З помітним зростанням обсягів книгодрукування, за умов швидкого наповнення бібліотечних фондів у найбільших економічно розвинених країнах – Німеччині, Великій Британії, Франції, США – виникла потреба в популяризації накопичених книжкових скарбів. У кінці ХІХ ст. окремі бібліотеки почали практикувати пересувні виїзні виставки, виставкові заходи. На початку ХХ ст., із започаткуванням у багатьох великих містах товариств і комітетів грамотності, піклуванням про народну тверезість народних домів (зокрема, у Києві – Троїцького, Лук'янівського) та заснуванням інших осередків просвіти й культури, набула популярності комплексна пересувна просвітницька форма виставкової діяльності, яка поєднувала в собі музей, лекторій та експозицію бібліотечних книг [1].

Книжкові виставки залишаються важливим складником бібліотечного обслуговування і дотепер. ХХІ століття є інформаційною епоєю, століттям бурхливого розвитку науки, техніки, високих технологій. Останні 20 років усе частіше використовуються терміни «інформатизація», «цифровізація», «віртуальність». Умовою успішності є володіння інформацією, поєднання

реального й віртуального простору. Ураховуючи нові потреби користувачів, змінюється і традиційне бібліотечне обслуговування.

В умовах інформаційного суспільства, у період пандемій, війни віртуальна книжкова виставка стає активним помічником як для користувача, так і бібліотекаря в організації читання, сприяє пошуку необхідних видань, висвітлює актуальні питання сьогодення, нагадує про пам'ятні й знаменні дати нашого суспільства. Розширення сфери віртуальних послуг, їхнє впровадження в інформаційну діяльність бібліотек стають необхідною реальністю.

Віртуальні виставки (електронні) – це синтез традиційного (книжкового) та новітнього (електронного) методів представлення інформації. Під поняттям «віртуальна книжкова виставка» розуміють багато її моделей: інформаційні виставки, виставки-портрети, виставки нових надходжень, виставки однієї книги, тематичні виставки, віртуальні стенди, виставки з аудіосупроводом, виставки-лістівки, виставки-ілюстрації, виставки-вікторини, виставки-подорожі та інші [8].

Віртуальна виставка має істотні переваги перед традиційною, але має і свої недоліки.

Найважливіша перевага традиційної виставки – можливість користувачів наочно ознайомитися з документами, тактильного контакту з ними; дає змогу отримати на абонемент наявні документи для роботи безпосередньо з виставки.

Перевагами віртуальної виставки є:

- ✓ можливість ознайомлення з матеріалами виставки без відвідування приміщення бібліотеки;
- ✓ можливість презентувати видання, не знімаючи їх із полиці;
- ✓ доступність до документів у будь-який час доби;
- ✓ можливість демонструвати документи, видані на абонемент іншому користувачеві;
- ✓ перегляд великою кількістю користувачів без загрози для збереження експонатів;
- ✓ можливість додавати звук, відео, що робить виставку живою та динамічною;
- ✓ мобільність: її можна використовувати для демонстрації у різних аудиторіях під час виїзних заходів;
- ✓ можливість перенаправити користувача на інші ресурси, розмістивши посилання на системи пошуку книг як у бібліотеці, так і в Інтернет-мережі;
- ✓ необмежений час функціонування виставки.

Сучасна віртуальна виставка має бути багатофункціональним інформаційним ресурсом, який надає широкому колу користувачів можливість отримати повну інформацію за темою, яка їх цікавить, додаткову інформацію про документи, наявні в бібліотечному фонді.

Важливо, щоб виставка містила в собі проблему, актуальну на сьогодні й цікаву для користувачів. Необхідно якомога яскравіше й образніше розкривати зміст книги, її цінність. Це дозволить зробити сприйняття книги користувачами зрозумілішим, емоційним, образним.

Задля зацікавлення користувачів необхідно постійно працювати над підвищенням якості інформації, яка подається на виставці, звертати увагу на наповнення цікавими новинками, дату актуалізації вмісту. Не менш корисною буде інформація, яка відповідає на низку запитань користувачів: «що це?», «як знайти повні тексти книг та статей?», «де ще можна подивитися?», «чи є ще щось подібне?». Звичайно, ознакою гарної виставкової роботи є її естетичність і привабливість [5].

Віртуальна виставка може містити різну інформацію про документи:

1. Відомості про видання, які представлені на виставці: візуальні – відскановані обкладинки книг; бібліографічні – бібліографічний опис; аналітичні – анотації, реферати, відгуки користувачів; оцифровані частини друкованого видання – передмова, розділ, найцікавіші уривки з тексту тощо; посилання на повні тексти книг.

2. Додаткові матеріали за темою виставки: посилання на інтернет-ресурси; відомості про наявність книг в інших бібліотеках, інтернет-магазинах тощо; звук; відео.

3. Додаткову інформацію та відомості про додатковий сервіс: біографічні, бібліографічні, енциклопедичні відомості за темою виставки; згадку про можливість замовити книгу в іншій бібліотеці (через міжбібліотечний абонемент), отримати фрагмент твору або статтю з періодичного видання завдяки електронній доставці документів [7].

Основні етапи підготовки віртуальних виставок такі ж, як і для традиційних експозицій:

1. Розроблення моделі віртуальної книжкової виставки (вибір теми; аналізування матеріалу; підбирання необхідних книг та ілюстрацій; визначення схеми виставки).

2. Технічне підготовлення проекту (сканування ілюстрацій, підбирання текстових матеріалів, вирішення питань дизайну).

3. Компонування матеріалів.

4. Оформлення робіт у форматі електронної презентації чи на сервісі

(створення слайдів; використання анімаційних елементів, попередній перегляд, усунення недоліків) [3].

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ), як науково-інформаційний центр створює широкий спектр бібліотечних засобів для здійснення інформаційно-культурного супроводу нових знань. Віртуальні книжкові виставки, які публікуються на вебпорталі НБУВ (режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/taxonomy/term/903>), сприяють популяризації бібліотечних електронних інформаційних ресурсів, продуктів, послуг, уможливають плідний контакт з наявними та залучення нових користувачів і співтовариств до кола бібліотечного електронного читання, підвищують імідж бібліотеки, посилюють її конкурентоспроможність, зберігають суспільне призначення установи.

У межах анонімного локального маркетингового дослідження на базі соціальної мережі Facebook, проведеного одним із провідних структурних підрозділів НБУВ, виявлено, що: виставки, створені працівниками НБУВ, презентують змістовний інформаційний матеріал; дозволяють оперативно ознайомлюватися з науково-популярними виданнями, рідкісними книгами, яких немає в продажу, бути в курсі всіх новинок і цікавинок наукового книжкового світу; створюють умови оперативного перегляду як нових надходжень до фонду НБУВ, так і до архіву книжкових виставок; розширюють інформаційний пошук, дають змогу користувачам скомпонувати власний довідково-пошуковий апарат, відразу переходити до електронного каталогу бібліотеки, отримувати шифри видань; допомагають у навчанні, самоосвіті, власній поінформованості, сприяють особистісному розвитку, покращують підготовку до іспитів; стимулюють колективне онлайн-обговорювання видань у колі колег; забезпечують процес миттєвого отримання інформації поза межами бібліотеки, істотно заощаджують час при пошуку видань; надають можливість отримати електронний образ книг, які наразі неможливо замовити в приміщенні бібліотеки, допомагають в умовах карантину підтримувати зв'язок із НБУВ; слугують наочним прикладом перетворення бібліотеки з традиційної у електронну, завдяки чому дистанційні користувачі залишаються читачами бібліотеки [4; 9].

Задля розроблення виставки, яка б зацікавила користувачів, використовують спеціальні програми або онлайн-сервіси. Онлайн-сервіси (інструменти) – це програми, які не вимагають установлення на комп'ютер і працюють на віддаленому сервері. У світі існують тисячі хмарних сервісів, які можна підбирати фільтрами й детально порівнювати між собою.

На сьогодні ефективними в практиці бібліотек є використання в процесі

створення віртуальних виставок різноманітних сервісів, які допомагають зробити виставку яскравою та оригінальною. Прикладом є такі сервіси, як: Calameo, Google maps, Slideshare, Canva, PhotoPeach, Prezi, Dipity, Popplet, Myebook, Glogster, Sharesnack, Empress, ZooBurst, FlipSnack та інші. Розглянемо детальніше кожний із них.

Calame. Це французький сервіс для миттєвого створення інтерактивних публікацій в Інтернеті. Простий для використання із неймовірно широкими можливостями, він дає змогу з файлу створювати журнали, брошури, каталоги, звіти, презентації та багато іншого. Сервіс дозволяє створити інтерактивний електронний документ для читання з комп'ютера, при цьому виникає відчуття читання паперового документа: можна перегортати сторінки, відзначати цікаві місця, збільшувати масштаб зображення в документах. Переваги інтерактивної публікації: економія витрат і часу на публікацію, друкування, розсилання копій, логістику. Інноваційний, оригінальний засіб зв'язку, який відразу ж пробуджує інтерес у користувачів.

Googlemaps. Безкоштовний картографічний вебсервіс від компанії Google. Допоможе вирушити на віртуальні прогулянки вулицями, переглянути плани приміщень і тривимірні карти, знайти та переглянути велодоріжки. Він дає змогу створювати віртуальні виставки-подорожі. Зокрема, поєднувати місця, пов'язані з іменами письменників чи подорожами їхніх літературних персонажів. Для створення віртуальної виставки необхідно позначити міткою потрібне місце на карті. У вікні над міткою можна додавати текст із поясненням, відео або фото тощо.

Slideshare. Це американська служба хостингу для професійного контенту, яка допомагає своїм користувачам розміщувати готові комп'ютерні презентації, текстові документи, відео. Створює презентації з файлів, збережених у форматі .ppt та .pps, .odp. Збирає кадри із завантажених файлів і формує Flash-презентації, які потім можна розміщувати на вебсайті. Дає змогу транслювати віртуальні виставки у вигляді слайд-шоу. Для цього необхідно зареєструватися на сайті, завантажити готову презентацію у форматі PowerPoint, після чого вона буде доступна для перегляду в мережі Інтернет на Slideshare чи на сторінці іншого сайту або блогу.

Canva. Сервіс для графічного дизайну, розроблений в Сіднеї (Австралія). Дає змогу з легкістю створювати професійні дизайни й обмінюватися ними. Безкоштовний конструктор плакатів Canva містить сотні шаблонів, має всі необхідні зображення, які зроблять плакат привабливим. Дуже зручний при створенні слайдів, візиток, постерів, листівок, зображень для соціальних мереж.

PhotoPeach. Сервіс, призначений для створення простих і яскравих фотовиставок. Він дає змогу завантажувати з комп'ютера або іншого сайту зображення обкладинок книг, представляти виставку як у вигляді фотокаруселі, так і слайд-шоу. Це універсальний сервіс, який може демонструвати фото, супроводжуючи їх надписами та музикою. Крім того, цей сервіс є зручним для організації колективної роботи, а також для залучення користувачів до створення виставки.

Prezi. Це хмарне презентаційне програмне забезпечення, створене в Будапешті. Сервіс призначений для створення медіапрезентацій. Інструменти Prezi дають змогу «наближати» й «віддаляти» слайди, створюючи «тримірний ефект». Його використовують для підготовки виставки-презентації, невеликих оглядів тощо.

Dipity. Сервіс є одним із найбільш функціональних у своїй категорії, сприяє створенню хронологічних послідовностей, які можна переглядати в різний спосіб: таймлінії (стрічки подій), фотоальбому, простого текстового списку подій і навіть на карті, якщо при створенні вказано географічну прив'язку кожної події. Сервіс самостійно визначає дати за часом. Уможливорює для споживачів створення та обмін у мережі своїми роботами, репрезентацію відео, аудіо, зображення, тексту, посилань, соціальних медіа, місць розташування, тимчасові помітки. Відомості графіків, діаграм знаходяться в таблиці, схожій на Excel, їх можна легко змінювати й спостерігати за результатом.

Popplet. Простий у використанні й потужний за функціоналом сервіс, який допомагає створювати ментальні карти, додавати хмари з текстом, тобто невеликі кола, які містять слова або звуки, мають «хвостики», які вказують на автора репліки, відео з YouTube, Vimeo, змінювати кольори кожної хмари, фону карти в цілому, спільно редагувати, зберігати карту у вигляді зображення або .pdf-файлу, публікувати ментальну карту, демонструвати її в режимі презентації, здійснювати запис під час демонстрації екрану готової ментальної карти, роздруковувати.

Myebook. Сервіс призначений для створення мультимедійних «книг» шляхом компіляції інформації з різних джерел. Інформація може бути різного роду: текст, фото, аудіо, відео або комбінація всіх згаданих типів файлів. За допомогою сервісу стає можливим створення власних електронних книг, збираючи разом сотні типів необхідних файлів, зокрема .pdf, .doc, .txt серед інших. Сервіс може самостійно знаходити й збирати файли з ресурсів, на яких зареєстрований користувач.

FlipSnack. Сервіс, за допомогою якого можна легко й оперативно створити електронну книгу, конвертувати документи у форматі .pdf у Flash. Це – ідеальне рішення для тих, хто бажає презентувати книги, журнали, каталоги, газети, портфоліо чи будь-який інший документ на вебсайт або блог. Після цього стає можливим формування колекції електронних книг, завантаження або передавання їх у соціальні мережі.

Sharesnack. Сервіс, який дозволяє створити озвучену виставку про творчість одного письменника чи з певної теми. Створюється у простий спосіб: у запропоновану форму надаються посилання на відео з YouTube. Слайд відображає лише зображення та звук із завантаженого відео. Сервіс дає змогу завантажити власне зображення.

Empress. Сервіс, який допомагає створювати виставки-ілюстрації. Для підготовки презентацій ресурс пропонує спеціальний редактор Empressr Composer, який має зручний інтерфейс, проте недоліком ресурсу є відсутність підтримки кирилиці.

ZooBurst. Цифровий інструмент для створення власної 3D-книги. Використовуючи цей сервіс, оповідачі будь-якого віку можуть створювати власні багаті світи, де їхні історії будуть оживати. Може використовуватися при створенні виставки-казки.

Висновки. Організація віртуальних книжкових виставок як різновиду електронних бібліотечно-інформаційних продуктів є перспективним напрямом у стратегії бібліотечного розвитку. Для популяризації бібліотек на перший план виходить завдання створення власних цікавих інформаційних ресурсів з використанням зручних онлайн-сервісів, які значно полегшують роботу бібліотекаря, дозволяють знаходити, презентувати, редагувати, зберігати, пересилати, розповсюджувати, обмінюватися інформацією, інтегрувати її в єдиний інформаційний простір, легкодоступний для великої кількості користувачів, особливо молоді, що, безумовно, сприяє їхньому зверненню до бібліотечно-інформаційних ресурсів, активнішому відвідуванню веб-сайтів бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Амаріцей Г. П. Лукаш Г. П. Виставкова діяльність як форма культурологічної роботи бібліотек. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua> (дата звернення: 05.09.2022).
2. Білушак Т. Віртуальні виставки: нові можливості у соціальнокомунікаційних інституціях. *Інформація, комунікація, суспільство* : матеріали VII Міжнародної наукової конференції. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 81–82.

3. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=953:virtualnavistavka&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 05.09.2022).
4. Коваль Т. М., Смоляр І. Е., Туровська Л. О. Популяризація електронних книжкових виставок НБУВ у соціальних мережах. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 52–61.
5. Козицька Т. С. Критерії популярності бібліотечного сайту. URL: http://lib.khmnmu.edu.ua/about_library/naukova_robota/2013/koz_kry.htm (дата звернення: 05.09.2022).
6. Кудря Л. Віртуальна книжкова виставка – нова форма популяризації документів. *Бібліотечна планета*. 2009. № 1. С. 37–39.
7. Методика створення віртуальної виставки. Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва. URL: <http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-11-15-23-30/63-2010-11-04-18-43-58/3470-2019-03-26-14-30-46.html> (дата звернення: 05.09.2022).
8. Віртуальні виставки як багатофункціональний інформаційний ресурс бібліотеки НБ СНУ імені В. Даля. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84593582.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).
9. Яковенко О., Туровська Л. Популяризація електронних книжкових виставок у системі бібліотечних наукових комунікацій (на прикладі вітрин нових надходжень до фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Бібліотечний вісник*. 2021. № 3. С. 39–49.

Тетяна Серета,

молодший науковий співробітник відділу соціокультурної діяльності
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті висвітлено актуальні аспекти соціокультурної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, розкрито суть виставкової діяльності за сучасних умов.

Ключові слова: соціокультурна діяльність, комунікація, інформаційне суспільство, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Соціальна роль, значимість бібліотек, напрям їхньої діяльності зазнав значних змін упродовж останніх десятиліть, унаслідок чого сучасні бібліотеки перебувають в процесі трансформації та визначення рівня співвідношення наявних ресурсів сучасним вимогам користувачів. На ці процеси мають вплив як зовнішні, так і внутрішні соціальні фактори. Серед зовнішніх – соціально-економічне та культурно-інформаційне середовище, що оточує бібліотеку як соціальний інститут. Внутрішні фактори пов'язані з діяльністю бібліотеки як організаційно сформованої структури. Адже сьогодні бібліотека змушена адаптуватися до нових потреб користувачів, водночас зберігаючи риси традиційного бібліотечного закладу.

Одним із напрямів роботи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) є соціокультурна діяльність, успішність і ефективність якої впливає на затребуваність бібліотеки в суспільстві, піднесення її іміджу. Ця робота спрямована на розкриття та популяризацію традиційних, електронних інформаційних ресурсів бібліотеки; інформаційний супровід фундаментальних, прикладних, наукових досліджень; сприяння посиленню національної самоідентифікації, зростання інтересу до національної культури; надання користувачам бібліотеки можливостей для реалізації їхніх інформаційних і духовних потреб [1].

Мета статті – розглянути основні аспекти соціокультурної діяльності бібліотеки в період трансформації наукової комунікації.

Виконуючи функції національної та наукової бібліотеки, соціокультурна діяльність НБУВ набула важливого значення в культурному й науковому житті країни, спрямована на підвищення рівня науково-інформаційної культури в суспільстві, супровід соціальних реформ у державі, сприяння формуванню

державницької, громадської свідомості, підвищення результативності проведення науково-дослідних робіт, виконання наукових програм.

З метою обміну науковими здобутками у НБУВ щороку проходять різноманітні наукові заходи: міжнародні конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», до Дня слов'янської писемності і культури; біографічні й книгознавчі читання; бібліотекознавчі студії; наукові дискусії тощо. Як інформаційний супровід до цих заходів готуються виставки, зокрема, «Сто років академічної славістики в Україні: здобутки й перспективи» (2018), «Славістика й україністика: взаємне посилення розвитку» (2019), на яких презентовано нову наукову, науково-популярну й художню літературу з проблем слов'янознавства. Глибшомурозкриттю питань, які обговорювалися науковою спільнотою, сприяли книжкові виставки із фондів НБУВ, підготовлені відділом соціокультурної діяльності: «Українські альманахи ХІХ – початку ХХ ст.», «Видатні українці: Ярослав Мудрий, Великий князь Київської Русі (1000 років з початку правління)», «Київська Русь: княжа доба». До Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» (2018) було презентовано книжкові виставки, як традиційні, так і електронні: «З історії Національної академії наук: 100 років з дня заснування», «З історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2018 рр.)», «Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2018 рр.)» та багато інших.

З 2018 р. Інститут біографічних досліджень НБУВ започаткував щорічний Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг» з нагоди 100-річного ювілею бібліотеки та 25-річчя Інституту, з метою виявлення та популяризації доробку в галузі біографіки й біографістики науковців, краєзнавців, бібліологів України, а також оприлюднення регіональних і краєзнавчих праць, котрі залишаються поза увагою попри високий науковий рівень їх виконання. Видання, які брали участь у Рейтингу, були представлені на VIII «Книжковому арсеналі», де відбулися презентації інформаційного проекту «Електронна бібліотека «Україніка»: видавці, книги, користувачі» та документів «Нові видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з історії книги та книговидавничої справи в Україні: до 100-річчя з дня заснування».

НБУВ була представлена різноманітними стендами й цікавими виставками видань на всіх Міжнародних фестивалях «Книжковий Арсенал», починаючи з 2005 р. У 2021 р. Х «Книжковий Арсенал» у зв'язку з карантинними обмеженнями всесвітнього масштабу змінив свій формат. У межах проекту «Книжковий Арсенал у твоїй бібліотеці» в НБУВ у онлайн-форматі на платформі ZOOM пройшли організовані її працівниками заходи, учасниками

яких стали користувачі й колеги з інших бібліотек. Про нові наукові видання розповіли співробітники Інститутів книгознавства, бібліотекознавства, рукопису, архівознавства, біографічних досліджень, інформаційних технологій НБУВ. Відбулася презентація «Електронні книжкові вітрини нових надходжень до фондів НБУВ» (відділ комплексного бібліотечного обслуговування) та огляд «Книжкові виставки НБУВ. Електронні книжкові виставки. Мистецькі виставки НБУВ» (відділ соціокультурної діяльності). Співробітники бібліотеки підготували також цикл електронних виставок: «Україна і сьогодні», «Видатні українці», «Інтелектуальна еліта», «Наукові установи НАН України», «З історії наукових ідей», «Книжкові колекції НБУВ», «Етнокультурні регіони України», «Науково-освітні виставки», «Видавництва України» [2].

Виставкова робота є традиційним напрямом науково-інформаційної діяльності наукової бібліотеки. Завидами експонати поділяються на книжково-документні та художньо-мистецькі. Значну частину виставкової діяльності становить організація книжково-документних експозицій. Тематика книжкових виставок у останні п'ять років була досить різноманітною та відображала, насамперед найактуальніші наукові напрями. Акцентувалося на інформаційному забезпеченні наукових установ НАН України, інших освітніх і культурних закладів; традиційно значну частину експозицій було присвячено ювілеям видатних діячів науки, культури, літератури, громадських діячів, а також знаменним і пам'ятним датам. Так, до ювілейних дат для НАН України та окремих інститутів, які входять до її складу, було підготовлено традиційні книжково-документні виставки, які експонувалися в різних залах бібліотеки й електронні виставки-презентації на вебсайті НБУВ, а саме: 2018 р. – «До 100-річчя Національної академії наук України (1918–2018 рр.)», «Інституту загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського НАН України – 100», «З історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (до 100-річчя заснування)», «Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України – 100»; 2019 р. – «Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України – 70», «Інституту археології Національної академії наук України – 100 років», «Інституту географії НАН України – 55 років»; 2020 р. – «Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника – 80», «Видавничий дім «Академперіодика» – 25 років»; 2021 р. – «До 75-річчя Інституту фізіології рослин і генетики НАН України», «До 100-річчя Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України». Працівниками бібліотеки було організовано низку експозицій, присвячених відзначенню ювілеїв відомих постатей: до 80-річчя від дня

народження політичного діяча В. М. Чорновола (2017); до 100-річчя від дня народження українського поета, мовознавця, літературознавця Я. Славутича (Г. М. Жученка); українського хірурга О. О. Шалімова; українського письменника О. Т. Гончара; українського педагога В. О. Сухомлинського (2018); науковцям і фундаторам НАН України – Є. О. Патону з нагоди 150-річчя від дня народження, науковця в галузі електрозварювання та мостобудування; В. С. Гутирі з нагоди 110-літнього ювілею видатного хіміка; В. І. Трефілову до 90-річчя від дня народження науковця в галузі фізичного матеріалознавства; анатомічній патологині О. І. Смирновій-Замковій до 140-річчя від дня народження; до 125-річчя від дня народження українського поета М. Т. Рильського; до 150-річчя від дня народження поборника української соборності О. Г. Лотоцького (2020) та інших. На виконання Указу Президента України №32/2021 «Про відзначення 150-річчя від дня народження Лесі Українки» книжкові виставки було розгорнуто в читальних залах бібліотеки та на її вебсайті. Виставки репрезентували біографічні видання, фотографії, прижиттєві твори, переклади, наукові й науково-популярні видання, які відображають не тільки творчу спадщину видатної письменниці, але й розвідки дослідників, які висвітлюють різні аспекти життя та діяльності Лесі Українки. Ще кілька ювілеїв стали наскрізними темами в діяльності колективу НБУВ у 2021 р. – це 150-річчя від дня народження всесвітньо відомого письменника й громадського діяча В. Стефаника, а також літератора й видатного науковця, одного з засновників у 1918 р. Академії наук України та Національної бібліотеки Української держави А. Кримського.

Зі зростанням ролі електронної комунікації та підвищення рівня інформаційної культури користувачів збільшився попит на електронні виставки та електронні виставки-презентації. Ця вже наразі усталена форма популяризації знань, бібліотечного фонду, що підтверджує невичерпні можливості бібліотеки як соціально-комунікаційної системи, яка здатна гнучко реагувати на кардинальні зміни в цивілізаційному процесі розвитку людства та залишається в ньому тим соціальним інститутом, без якого суспільство не може існувати [4]. Упродовж останніх п'яти років кількість електронних виставок зросла вдвічі (до 160 виставок на рік). 2021 р. був особливим для нашої країни – роком 30-ліття її Незалежності. Саме цій даті та подіям, що розповідали про кроки історії молоді незалежної української держави, на вебсайті НБУВ були представлені електронні тематичні виставки, які висвітлювали питання розвитку української державності й культурного надбання: «Україна на шляху до Європи», «Державотворення в Україні: Конституційний процес»,

«30 років Незалежності. Українська державність: основні етапи розвитку», «Історія української гривні: 25 років із дня введення в обіг національної грошової одиниці – гривні», «Українська історія в пам'ятках Інституту рукопису НБУВ», «Державотворення в Україні: сильна армія – сильна держава. До 30-ї річниці створення ЗСУ» та інші. Цій даті була присвячена також низка заходів НБУВ, а саме: презентація монографії «Українсько-болгарські відносини: офіційна і культурна дипломатія (1918–1944)», присвячена 30-літтю державної незалежності України та 30-літтю відновлення українсько-болгарських дипломатичних відносин (організатори – НБУВ, Посольство України в Республіці Болгарія, Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин); фотодокументальна виставка «Іноземні представництва в Києві 1917–1919 рр.: початок міжнародних відносин»; виїзна книжково-інформаційна виставка до ювілейної сесії Загальних зборів НАН України «30 років Незалежності України. Українська державність: основні етапи розвитку» та інші.

Не менш важливою формою соціокультурної роботи є електронні виставки нових надходжень, за допомогою яких відбувається інформування користувачів про поповнення фондів НБУВ. З лютого 2020 р. у відділі комплексного бібліотечного обслуговування започатковано новий дистанційний бібліотечно-інформаційний сервіс, який презентує користувачам добірку найцікавіших книжкових видань з широкого спектра галузей знань – «Електронну вітрину нових надходжень до фондів НБУВ». Періодичність оновлення вітрини – двічі на місяць. З матеріалами електронної вітрини нових надходжень можна ознайомитися на вебсайті НБУВ у розділі «Нові ресурси та надходження» (<http://www.irbis-nbu.gov.ua/new-books>). Водночас нові документи з електронної вітрини відображаються в електронному каталозі НБУВ [3].

Одним із напрямів виставкової діяльності, який викликав зацікавленість користувачів, були виставки образотворчого мистецтва, музейних експонатів, архівних і фотоматеріалів, художньо-мистецьких творів. До уваги відвідувачів було представлено як твори митців, так і витвори мистецтва з бібліотечних фондів, кіноплакати, мініатюри, живопис, світлини, листівки. Експозиційна робота на базі НБУВ проходила за активної співпраці з Національною спілкою художників України (далі – НСХУ): «Персональна виставка живопису заслуженого художника України Юрія Пацана», «Сакральна буденність. Виставка живопису заслуженого художника України Василя Красьохи», «Виставка з банківських листів «Влада і гроші» члена НСХУ Руслана Кутняка», «Поезія засніженого саду» – виставка художніх творів Любомира Мартинюка» (2018); «Мистецький проєкт заслуженого художника України Леоніда Гопанчука «Святині України-Руси», «Виставка живопису Федора

Матейчука «Подорожуючи Україною» (2019), «Виставка живопису заслуженого художника України Олександра Ольхова, члена НСХУ Тетяни Красної «QUATRO» (2020), «Архітектурна спадщина України» – проєкт «Артвізитівка України». Виставка образотворчого мистецтва «Люблю тебе, моя країно...» (2021) з Національною спілкою фотохудожників України та Фондом фотомистецтва України: «Культурно-мистецький захід та відкриття фотовиставки «Міста трьох тисячоліть: Коростень, Овруч, Олевськ» (2018), фотовиставка «Весна іде – красу несе...», фотовиставка «Осіньне золото», фотовиставка австрійського фотографа Петера Лаглера «Chernobyl: human created disaster», фотовиставка «Південні землі: Австралія / Антарктида» (за підтримки й сприяння Посольства Австралії в Україні) (2019), фотовиставка «Українська мрія – Єдність, Свобода і Незалежність» (2020), фотовиставка Сергія Тарасова «Золоте яблуко. Архітектурна спадщина України» (2021). Завдяки налагодженню партнерських зв'язків з Київським національним університетом технологій та дизайну було здійснено три фотовиставки студентів і випускників коледжу КНУТД (2017, 2019). Також відбулася благодійна виставка патріотичного плаката й живопису художника-аматора, воїна АТО, артдиректора Музею плаката при журналі «Музеї України» Ю. Неросліка – «Україна – наш дім» (2017) та інші.

У заходах, які проходять у НБУВ, беруть участь відомі політики, науковці, діячі культури, письменники. З 2019 р. фактично стало традицією – щороку до Дня української писемності та мови НБУВ у своєму приміщенні приймає учасників написання щорічного Всеукраїнського радіодиктанту національної єдності на знання української мови. У написанні радіодиктанту взяли участь народні депутати, дипломати, відомі представники артистичного цеху країни, посадовці з Національної суспільної телерадіокомпанії України, освітяни, студентська й учнівська молодь. Репортаж про написання диктанту з читальної зали бібліотеки в прямому ефірі вели Національне радіо та телебачення «UA: Суспільне». Саму подію було досить широко висвітлено українськими засобами масової інформації.

Інформація про проведені заходи розміщується на сторінці вебсайту «Новини НБУВ», які за змістом і формою виконують функцію електронного літопису, та в соціальній мережі Facebook.

Стала традиційною та продовжує розвиватися така форма роботи з молодими науковцями як семінари-практикуми з основ бібліотечно-бібліографічних знань у межах «Днів аспірантів». Так, для аспірантів першого року навчання проводилися семінари-практикуми з вивченням методики бібліографічного пошуку, складання списку використаних джерел до наукової

роботи та заняття з ведення особистої картотеки, а для аспірантів третього року – семінари на тему «Методичні рекомендації з оформлення дисертаційної роботи».

Важливим напрямом соціокультурної діяльності НБУВ залишається екскурсійна робота, під час якої користувачі знайомляться з бібліотечними ресурсами й інформаційним потенціалом бібліотеки. Більшість зустрічей ознайомчого характеру було організовано Інститутами бібліотекознавства, книгознавства, рукопису, Фонду Президентів України, відділами комплексного бібліотечного обслуговування, соціокультурної діяльності.

Екскурсії не втрачають популярності й виправдовують себе серед відвідувачів саме як форма пропагування книжкових фондів бібліотеки, її інформаційних і бібліографічних ресурсів. Вони проводяться регулярно за диференційованою моделлю (зокрема, для почесних гостей; слухачів інститутів післядипломної освіти; спеціалістів, бібліотекарів-бібліографів; фахівців з вищою освітою; студентів профільних закладів вищої освіти або спеціальностей; оглядові для читачів, які щойно записалися до НБУВ.

Традиційні види науково-інформаційних і соціокультурних заходів мають відповідати стрімкому технічному розвитку, що неминуче призводить до діджиталізації. Сучасне мислення користувачів вимагає контактного двостороннього діалогу, динамічних демонстрацій та нових форматів комунікації. Останніми роками відбувається зростання ролі соціальних мереж для зв'язку з користувачами, що вказує на необхідність поширення інформації про соціокультурну діяльність бібліотеки увсіх наявних і доступних соціальних мережах («Twitter», «Instagram», «Google+», «Telegram» тощо).

Нині для соціокультурної діяльності бібліотеки – період створення нових концепцій та моделей активнішого спілкування з суспільством, пошуку форм ефективного поширення знань, наукових досягнень, корисної інформації, створення дедалі більшої комунікації між членами суспільства, залучення його в мережу традиційних і електронних комунікацій.

Висновок. Активна соціокультурна діяльність НБУВ позитивно впливає та надалі впливатиме на імідж бібліотеки, підвищить рівень довіри з боку користувачів, сприятиме поліпшенню її інформаційної та культурно-просвітньої діяльності, допоможе реалізувати стратегію розвитку бібліотеки в цілому. Водночас потребують вирішення такі питання, як оновлення рекламного й екскурсійного методів у соціокультурній діяльності, удосконалення сторінки відділу соціокультурної діяльності на вебсайті НБУВ і в мережі Facebook. Варто активізувати співпрацю з національними спілками, громадськими організаціями, закладами освіти, культури та іншими установами.

Список бібліографічних посилань

1. Захарова Н., Серета Т. Інноваційний розвиток соціокультурної діяльності бібліотек: сучасний тренд. *Polish journal of science*. № 35. 2021. Vol. 2. С. 10–14.
2. Книжковий Арсенал в НБУВ: зустрічі й відкриття. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5564> (дата звернення: 25.08.2022 р.).
3. Яковенко О., Туровська Л. Популяризація електронних книжкових виставок у системі бібліотечних наукових комунікацій (на прикладі вітрин нових надходжень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Бібліотечний вісник*. № 3. 2021. С. 39–49.

Архівні матеріали Інститут бібліотекознавства

4. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2017 р. / НБУВ. Київ, 2018. С. 35–39.
5. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2018 р. / НБУВ. Київ, 2019. С. 41–47.
6. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2019 р. / НБУВ. Київ, 2020. С. 38–41.
7. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2020 р. / НБУВ. Київ, 2021. С. 36–42.
8. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2021 р. / НБУВ. Київ, 2022. С. 43–47.

Олена Яковенко,
кандидат історичних наук,
завідувач відділу теорії та історії бібліотечної справи
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
Світлана Сарнавська,
молодший науковий співробітник
відділу теорії та історії бібліотечної справи
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ФОНД ОСНОВНОГО ЗБЕРІГАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ**

Стаття присвячена аналізу сучасного стану фонду основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розкрито основні напрями роботи з його формування та збереження, окреслено перспективи розвитку.

Ключові слова: бібліотечний фонд, фондосного зберігання, колекційні зібрання, збереження, зберігання, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Фонди бібліотек як складник загальнонаціональної культурної спадщини, найцінніше джерело й інформаційний ресурс України містять не тільки значну кількість своєрідних пам'яток світового значення, а й мають величезну духовну цінність.

Бібліотечний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) – найбільшої книгозбірні держави – універсальний за видовим складом, унікальний за змістом, інформаційним, науковим, культурним значенням представлених у ньому інформаційних ресурсів. Більшість документів, у яких відображено розвиток науки, техніки, освіти, культури України і світу впродовж останніх століть, зберігається у фонді основного зберігання (далі – ФОЗ) .

Мета статті – висвітлити сучасний стан ФОЗ НБУВ, рівень контролю за його збереженням і зберіганням, окреслити перспективи розвитку.

Формування фонду – це цикл послідовних процесів і операцій, зокрема комплектування, обліку, опрацювання, організації з метою забезпечення найсприятливіших умов його зберігання та використання.

Комплектування ФОЗ здійснюється централізовано відділом комплектування бібліотечних фондів відповідно до Профілю комплектування фондів НБУВ шляхом надходжень обов'язкового примірника видань творів друку

України, купівлі, дарів, внутрішньодержавного книгообміну вітчизняними й іноземними документами, міжнародного книгообміну [4].

За всіма цими джерелами комплектування ФОЗ поповнюється монографіями, працями наукових інститутів і організацій, періодичними та виданнями, що продовжуються, дисертаціями й авторефератами до них, стандартами, довідковою літературою тощо. Найдавніші видання датовані XVI століттям. За останнє десятиліття нові надходження документів до фонду становлять понад 70 тис. примірників щорічно.

Інформація про нові надходження до ФОЗ надається через розділ «Нові надходження» на офіційному вебпорталі НБУВ, на виставках у залі нових надходжень, популяризується засобами масової інформації, через соціальні мережі. Організацію ФОЗ, обслуговування ним користувачів здійснює відділ організації та обслуговування основним фондом (далі – ВОООФ).

Документи, які входять до складу ФОЗ, відображені в довідково-пошуковому апараті НБУВ у традиційній (до 2017 р.) і електронній формах, а також у топографічному каталозі (далі – ТК) ВОООФ.

ФОЗ НБУВ організований переважно за форматно-порядковою розстановкою, в основі якої – формат документів, ступінь актуальності, мовна ознака. Документи архівного фонду видань творів друку України, які також зберігаються у ФОЗ, розміщено за роками видання, у межах років – за алфавітом авторів і назв документів.

Приміщенням для зберігання ФОЗ НБУВ є книгосховище, обладнане стелажми відповідно до ДСТУ «ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги», чинних норм і правил НБУВ із дотриманням вимог техніки безпеки [5].

Центральне місце у складі ФОЗ за науковим значенням належить фонду колекційних зібрань, структурованому за окремими колекціями, розміщеному за шрифтовою та форматною ознаками, історично сформованими або утвореними. До історично сформованих належать колекції: особові (зокрема Б. Д. Грінченка, М. І. Костомарова, А. Ю. Кримського, С. І. Маслової, П. М. Попова, І. О. Сікорського та інших); сімейні (зокрема Сенюків Е. та А.); установ та організацій (Бібліотека Будинку Офіцерів, Бібліотека І-ї Київської гімназії, Sen. writers, Ymka press). До утворених колекцій належать: колекція документів реабілітованих авторів; колекція календарів; Македоніка та інші. Фонд колекційних зібрань постійно поповнюється новими надходженнями. За останні двадцять років надійшли колекції Д. В. Степовика, П. П. Михайленка, О. С. Онищенка, В. І. Попика та інші.

У процесі перегляду видань, які зберігаються у ФОЗ, «de visu», звіряння документів із ТК співробітники ВОООФ виявляють цінні видання з ознаками приналежності до вже сформованих особових і колекцій закладів освіти (І. Я. Айзенштока, Д. І. Багалія, В. С. Іконникова, Ю. П. Кулаковського, В. Г. Ляскоронського, Бібліотеки І-ї Київської гімназії та інших), про що свідчать печатки, вензелі, штампи, власні знаки, екслібриси, автографи тощо. Виявлені документи підлягають реєстрації у спеціальних журналах, вилучаються з ФОЗ і передаються на опрацювання для визначення подальшого місця зберігання відповідно до їхньої приналежності до фонду колекційних зібрань [7].

У складі ФОЗ із початку 90-х років ХХ століття почав формуватися фонд документів на електронних носіях інформації. Тематика цього фонду різноманітна: розвиток, використання інформаційно-комунікаційних технологій, економіка, медицина, суспільні, гуманітарні науки, навчальні, демонстраційні матеріали. Це – переважно мультимедійні диски (CDR та DVD) як додатки до книг або електронні версії книг, додатки до періодичних і видань, що продовжуються або їхні електронні версії. У незначній кількості є дискети, м'які диски, мікрофільми, аудіо й відеокасети. Документи представлені українською, російською, польською, англійською, німецькою, французькою, іспанською мовами, наявні й полімовні видання [3].

Перед бібліотечними фахівцями стоїть важливе функціональне завдання – зберегти безцінну інформацію для сучасних і майбутніх поколінь в оригіналі або його електронній версії та забезпечити доступ до неї.

Доступ до документів значною мірою визначається рівнем збереження й зберігання фонду. Між цими поняттями є різниця. Збереження фонду – це забезпечення цілісності й нормального фізичного стану документів, які зберігаються у фонді. Створюється завдяки належному утриманню фонду, охороні його від псування та розкрадання, чому сприяє гігієна, консервування, реставрація документів. Це не процес, а стан фонду, що є наслідком зберігання – забезпечення цілісності й фізичного стану документів, які перебувають у фонді, зберігаються у спеціальних обладнаних приміщеннях в умовах фізико-хімічних і біологічних режимів [4].

Створення оптимального режиму зберігання та безпеки фондів можливе за таких умов: підтримання нормативного фізичного й санітарно-гігієнічного стану будівель, інженерних комунікацій сховищ; розширення площ сховищ відповідно до збільшення бібліотечних фондів; облаштування бібліотек сучасними комплексами технічних засобів безпеки, їхнє постійне поліпшення та забезпечення безперебійної роботи; постійне вдосконалення матеріально-

технічної бази бібліотек для забезпечення нормативних режимів збереження документів, їхньої стабілізації та реставрації; забезпечення процесів захисту, збереження, використання бібліотечних фондів достатньою кількістю кваліфікованих кадрів; створення єдиного страхового фонду документів бібліотек; перенесення інформації з паперових на інші носії; чітка організація роботи працівників книгосховищ, служб консервації фондів і безпеки, контроль за бездоганним виконанням ними посадових обов'язків у процесі зберігання та надання в користування [1].

У системі заходів із контролю за збереженням фондів працівниками ВОООФ здійснюється систематична перевірка наявності й стану видань на місцях постійного зберігання згідно з відповідними планами-графіками відділу. У процесі перевіряння співробітники встановлюють відповідність видань їхнім бібліографічним записам на каталожних картках; виявляють і виправляють помилки в облікових документах відділів; проводять дрібний ремонт документів; виявляють видання, які потребують оправи, реставрації; фіксують виявлені розбіжності між наявними документами й відомостями про них у довідково-пошуковому апараті; фіксують лакуни документів у фонді. Результати перевірок фіксуються у відповідних актах. Проводиться комплекс організаційних заходів щодо захисту документів від несанкціонованого винесення з приміщень бібліотеки шляхом маркування; контроль у процесі обслуговування користувачів тощо.

Співробітники ВОООФ беруть участь у проведенні робіт зі збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкта «Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд України та депозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який становить національне культурне надбання, здійснюючи вивчення та упорядкування документів із ФОЗ.

У межах систематичного комплексного моніторингу приміщення книгосховища, у якому зберігається ФОЗ, здійснюється щоденний контроль показників температурно-вологісного, світлового, протипожежного режимів зберігання документів, мікологічної безпеки фондів. Проводиться робота із санітарно-гігієнічного опрацювання бібліотечних фондів з метою забезпечення довготривалого збереження документів, дезоброблення виявлених ознаками мікологічного ураження документів. З метою зниження негативного впливу навколишнього середовища на стан документів, покращення умов роботи співробітників і користувачів бібліотеки здійснюється очищення повітря книгосховища відповідними очисними системами, що забезпечує видалення з повітря пилу, хімічних, мікробіологічних забруднювачів.

Співробітники відповідних структурних підрозділів НБУВ проводять стабілізаційні та зміцнювальні роботи для видань з ослабленою матеріальною основою, здійснюють фазову консервацію документів, реставрацію аркушевих матеріалів, відновлення, ремонт оправ із застосуванням новітніх реставраційних і витратних матеріалів [2].

Невирішеними проблемами у напрямі збереження ФОЗ залишається неможливість підтримання задовільного температурно-вологісного режиму в приміщенні книгосховища. Крім того, триває робота з переміщення бібліотечних фондів у зв'язку з необхідністю вивільнення площ (їх уже недостатньо) для розміщення нових надходжень документів, зокрема фонду дисертацій, ущільнення розставлених на місця постійного зберігання видань.

Зважаючи на історико-культурну значущість наявних у ФОЗ видань, актуальними є також питання визначення відповідності складу фондів їхньому відображенню в довідково-пошуковому апараті НБУВ; збільшення обсягів оправи, реставрації, оцифрування видань, – як особливо цінних, унікальних, так і тих, які знаходяться в неналежному фізичному стані; створення страхових копій документів, зокрема тих, які зберігаються на фізичних електронних носіях інформації (CDR, DVD, дискети) і не втратили актуальності, розширення доступу до інформації, яку вони містять. Без сумніву, документи, наявні у фонді бібліотеки в електронному вигляді, мають переваги, зокрема, більшу відкритість, доступність для отримання науково-освітніх знань.

У 2021 р. у НБУВ було затверджено «Положення про фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», у якому визначено структуру, склад, функції, призначення ФОЗ НБУВ, порядок формування, зберігання, використання цього документного ресурсу в системі діяльності НБУВ як бібліотечно-інформаційного комплексу [4].

Згідно з цим «Положенням...» користувачам заборонено доступ до книгосховища, де зберігаються документи з ФОЗ. Замовлення на отримання документів здійснюється на Центральній кафедрі прийому замовлень із використанням бланків читацьких замовлень встановленого зразка. Потім читацькі замовлення з відповідними шифрами доставляються до книгосховища, де працівник відділу видає документи, які певний час зберігаються в секторі обслуговування читачів ВОООФ на бронеполіцях із зазначенням читацького номеру, прізвища користувача, дати замовлення.

Документи з ФОЗ видаються на замовлення міжбібліотечного, міжнародного міжбібліотечного абонементу НБУВ, персональних абонементів. Видання, наявні в одному примірнику, на абонемент не видаються. Документи, видані користувачам за межі бібліотеки, підлягають контролю з боку

співробітників відділу міжбібліотечного абонементу щодо їхнього своєчасного повернення [4].

Для колекційних, архівних, службових видань, відомчої літератури, дисертацій порядок документообігу особливий. У процесі обслуговування користувачів застосовуються посилені заходи щодо збереження найцінніших документів із ФОЗ [6].

Висновки. ФОЗ є найбільшим за обсягом бібліотечним фондом у НБУВ. До його складу входять як найновіші, так і ретроспективні видання, починаючи з XVI століття, що робить збереження та зберігання фонду одними з основних напрямів діяльності співробітників ВОООФ, які здійснюють цю роботу систематично й на високому фаховому рівні.

Подальше вдосконалення організації ФОЗ в інтересах максимального забезпечення користувачів бібліотечно-інформаційними ресурсами можливе завдяки: застосуванню в практичній діяльності рекомендацій стосовно збереження фондів, результатів науково-дослідної роботи, їх оприлюднення з метою популяризації національного культурного надбання; постійному вдосконаленню матеріально-технічної бази бібліотеки задля забезпечення нормативних режимів збереження документів, модернізації систем контролю мікроклімату, кондиціонування повітря в книгосховищі, охоронної та протипожежної безпеки; переведенню бібліотечних фондів із паперових носіїв у електронну форму із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; наданню широкого доступу користувачів до повнотекстових електронних ресурсів; обміну досвідом між бібліотечними фахівцями. Реалізація цих заходів дасть змогу досягти високого рівня в управлінні, збереженні унікальних пам'яток національного історико-культурного надбання.

Список бібліографічних посилань

1. Вергунов В. Проблеми збереження фондів наукових бібліотек. *Бібліотечний вісник*. 2007. № 1. С. 25–31.
2. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2021 р. / НБУВ. Київ, 2022. С. 42–43.
3. Павлуша Т., Яковенко О. Організація використання документів на машиночитаних носіях інформації в універсальній науковій бібліотеці. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2007. Вип. 19. С. 48–57.
4. Положення про фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : науково-методичне видання / уклад. : О. Яковенко, Т. Коваль, С. Сарнавська, Н. Дмитрієва ; наук. ред. О. Василенко, відп. ред. Т. Коваль ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2022. 36 с.

5. Стандарти з бібліотечної справи і суміжних галузей (чинні станом на 1.11.2019) : анот. бібліогр. покажчик / НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; упоряд. І. В. Соколова ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2019. 72 с.

6. Яковенко О., Власенко Н. Зберігання документного фонду та забезпечення його збереження в процесі обслуговування користувачів наукової бібліотеки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 42. С. 349–361. URL: http://np.nbuv.gov.ua/doc/nprnbuimviv_2015_42_31 (дата звернення: 17.09.2022).

7. Яковенко О. Г., Сарнавська С. О. Колекційні зібрання як об'єкт фондознавчих досліджень. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг*: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2022 р.) Київ, 2022. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1603> (дата звернення : 21.09.2022).

Алла Ятченко,

завідувач відділу іноземного комплектування

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Зоя Андрійчук,

молодший науковий співробітник відділу іноземного комплектування

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Олена Леонова,

молодший науковий співробітник відділу іноземного комплектування

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Майя Степанова,

молодший науковий співробітник відділу іноземного комплектування

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МІЖНАРОДНИЙ КНИГООБМІН НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО З НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто й проаналізовано стан міжнародного книгообміну Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у період 2019 – I півріччя 2022 рр. На прикладі партнерства з науковими установами Європи, Америки, Азії доведено, що книгообмін залишається надійним джерелом комплектування зарубіжними виданнями мережі бібліотек Національної академії наук України. Представлено пропозиції щодо вдосконалення роботи у сучасних умовах та збереження кола наявних партнерів.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційні ресурси, джерело комплектування, міжнародний книгообмін, наукова інформація, наукові установи, Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, моніторинг.

Міжнародний книгообмін (далі – МКО) визначається сучасними вимогами в суспільстві, професійною та науковою спільнотою як складник системи діяльності міжнародних фахових організацій. Участь у таких організаціях має для нашої країни важливе значення, оскільки від їхньої позиції багато в чому залежать сучасний стан і перспективи розвитку наукової сфери України [5].

Сучасне суспільство характеризується інформаційною відкритістю, прагненням до плідної та взаємовигідної співпраці, широкої взаємодії у всіх сферах людської діяльності, активізації координаційних, інтеграційних процесів. Інтенсифікація міжнародних зв'язків суттєво впливає і на розвиток

міжнародного співробітництва у бібліотечній сфері. Міжнародне співробітництво розглядається як системна діяльність наукових бібліотек, яка здійснюється з метою сприяння розвитку науково-інформаційного обслуговування наукової спільноти України на взаємовигідних засадах. При цьому взаємовигідні умови не вимагають однакових грошових внесків [4].

Особливо актуальним у цьому контексті є вивчення особливостей МКО як однієї з форм міжнародної бібліотечної співпраці. Накопичення досвіду МКО вітчизняними науковими бібліотеками вимагає теоретичного дослідження та узагальнення закономірностей та тенденцій такої діяльності з метою підвищення її ефективності.

Мета статті. Дослідити розвиток, діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) із зарубіжними науковими установами Європи, Азії, Сполучених Штатів Америки, Японії. Проаналізувати нові надходження наукових видань до фондів НБУВ у період 2019 – I півріччя 2022 рр.

Ураховуючи попередній історичний досвід НБУВ у галузі міжнародного книгообміну, можемо відмітити потребу в розширенні комунікацій між науковими установами світу, оскільки бібліотека була й залишається центральним системним популяризатором досягнень української науки у світі, а також джерелом зарубіжних наукових досягнень для вітчизняних науковців і наукових установ.

Головне завдання наукової бібліотеки – забезпечення користувачів якісною релевантною інформацією. НБУВ як провідна наукова книгозбірня країни сприяє реалізації цього завдання, зокрема шляхом формування фонду зарубіжних видань [5].

МКО є важливим складником культурної та наукової співпраці, що здійснюється на безвалютній еквівалентній основі між партнерами – учасниками документообмінного процесу за взаємовигідними двосторонніми домовленостями. Для НБУВ МКО – єдине джерело централізованого комплектування новітніми іноземними документами, які не надходять у торговельну мережу; також він надає змогу отримання малотиражних видань, видань бібліотек (наукових праць, матеріалів наукових конференцій, симпозіумів, дисертаційних робіт тощо), які поповнюють бібліотечно-інформаційний ресурс; сприяє подальшому розвитку фундаментальних досліджень у наукових установах Національної академії наук України (далі – НАН України); підтримує розповсюдження українських видань за кордоном; позитивно впливає на популяризацію досягнень української науки у світі [5].

Значний внесок у розвиток МКО у НБУВ зробили Н. І. Малолетова та

Р. Л. Красій. Ними було визначено хронологічні періоди розвитку міжнародних книгообмінних зв'язків бібліотеки [2]. Це – довоєнний період (1918–1941), коли відбулося визнання Української академії наук і перехід до централізованого комплектування фондів НБУВ; воєнний період (1941–1945), основною ознакою якого була скрута й ускладнення, зумовлені Другою світовою війною. Період відновлення (1946–1955), коли книгообмін здійснювали через посередництво Бібліотеки академії наук СРСР у Ленінграді. У період активної діяльності (1956–1990) відбувався розквіт книгообміну, НБУВ було надано право безпосереднього книгообміну з усіма країнами світу. Сучасний період (з 1991 р. і дотепер) характеризується процесами спаду, зумовленими низкою причин, серед яких – суспільно-політичні й економічні [3].

Сьогодні Україна переживає важкі часи, спричинені агресією російської федерації. Відсутні поштові перекази авіаційним шляхом, відбувається відтік трудових ресурсів. Незважаючи на воєнний стан, НБУВ продовжує працювати у звичному режимі, забезпечувати потреби науковців у пошуку інформації, а також ефективно співпрацювати з іноземними науковими установами.

Станом на 01.01.2022 р. НБУВ підтримує міжнародний книгообмін з 565 партнерами у 61 країні, які поділяються на такі групи:

- бібліотеки академії наук – 37;
- національні, державні бібліотеки – 51;
- бібліотеки університетів та закладів вищої освіти – 267;
- редакції наукових журналів – 14;
- бібліотеки музеїв – 51;
- бібліотеки наукових товариств, асоціацій, обсерваторій, ботанічних садів, інших вузькопрофільних установ – 145.

У 2021 р. шляхом МКО до НБУВ надійшло 5012 прим. документів (для порівняння: у 2019 р. – 5079 прим., у 2020 р. – 3094 прим.), з яких до фондів НБУВ передано 3455 прим., а до фондів бібліотек наукових установ НАН України – 852 прим.

При комплектуванні фондів НБУВ шляхом міжнародного книгообміну перевага надається періодичним виданням як оперативному джерелу інформації, яке найповніше презентує весь спектр наукових досліджень [1]. У 2021 р. було отримано 812 назв (839 комплектів) зарубіжних журналів, з яких до фондів НБУВ передано 501 назву (501 комплект), до фондів бібліотек наукових установ НАН України – 311 назв (338 комплектів).

У зв'язку з карантинними обмеженнями, які почали діяти у світі з 2020 р. задля запобігання поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, від парт-

нерів із багатьох країн світу НБУВ отримувала повідомлення про тимчасове припинення відправлень видань згідно з домовленостями про книгообмін, але про відновлення співпраці в подальшому. У 2021 р. зарубіжним партнерам НБУВ було відправлено 3460 прим. вітчизняних видань. Порівняно з минулими роками, серед відправлених документів зросла кількість українських монографій. Так, у 2019 р. було відправлено 462 книги, у 2020 р. – лише 99, у 2021 р. – 619 прим. книг і брошур.

Основні надходження для книгообміну – це академічні журнали від видавничого дому «Академперіодика», видавництва «Наукова книга», редакцій наукових установ НАН України. Також для міжнародного книгообміну використовуються видання НБУВ, документи, отримані за державними програмами «Українська книга», «Наукова книга».

У зв'язку зі щорічним корегуванням кількості партнерів із МКО регулярно уточнюється і кількість необхідних комплектів академічних журналів. У 2021 р. від установ і редакцій НАН України отримано: журналів – 4990 прим. (99 назв, 942 комплектів); видань, що продовжуються – 146 прим. На 2022 р. замовлено 6460 прим. журналів (100 назв, 1051 комплект).

За кількістю партнерів, отриманої літератури лідером є Республіка Польща (103 партнера). У фондах НБУВ, які постійно поповнюються, зберігаються наукові видання авторитетних університетів Кракова, Варшави, Вроцлава, Любліна, Познані, Гданська.

Національна бібліотека Польщі (пол. Biblioteka Narodowa w Warszawie) – провідний партнер, зокрема з МКО, з яким НБУВ співпрацює з 1958 р. Співпраця НБУВ з Ягеллонським університетом (пол. – Uniwersytet Jagielloński) була започаткована у 1960 р. Упродовж багатьох років НБУВ отримує наукові видання: «Alma Mater», «Prace Historyczne Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego», «The Jagiellonian Library Bulletin». Також було отримано цінні книги: «Galicyskie miasta w epoce zmian społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII–XIX wieku», «Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim», «Bibliografia Przekładów Poloników Zagranicznych pod kierunkiem Grazyńy Fedorowicz».

У НБУВ зберігаються видання з Бібліотеки Оссолінських. Співпраця НБУВ з Національним інститутом імені Оссолінських (пол. Zakład Narodowy im. Ossolińskich) було започаткована у 1958 р. У межах МКО до НБУВ регулярно надходять часописи «Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich», «200 lat Ossolineum: rozprawy i materiały» тощо.

Останніми роками від польського Інституту Національної пам'яті (пол. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi

Polskiemu) було отримано найбільшу кількість наукових видань історичного змісту. Аналізуючи кількісний та якісний стан МКО НБУВ з науковими установами Республіки Польщі, зауважимо, що таке співвідношення партнерів дає змогу формувати універсальний за змістом фонд польських наукових видань.

Німеччина багато років поспіль є одним із провідних партнерів НБУВ з МКО та традиційно займає значне місце у комплектуванні фондів бібліотек наукових установ НАН України зарубіжними виданнями.

НБУВ здійснює книгообмін з 73 науковими установами й бібліотеками Німеччини. Зокрема, НБУВ співпрацює з Німецькою національною бібліотекою (нім. Deutsche Nationalbibliothek), академічними бібліотеками федеральних земель, федеральними науково-дослідними центрами (до прикладу, Зенкенбергським дослідницьким інститутом, Музеєм природознавства у Франкфурті, Інститутом економічних досліджень у Мюнхені та іншими), інформаційними центрами, фондами, бібліотеками федеральних відомств, науковими установами, товариствами, об'єднаннями, музеями, земельними бібліотеками.

Найбільшу групу німецьких партнерів становлять бібліотеки провідних університетів, зокрема Кельнського, Дрезденського, Штутгартського. Університетські бібліотеки у містах Галле (Заале), Лейпцигу мають цінні фонди з історії, а бібліотека Вищого технічного університету в Дрездені – з техніки й економіки. Наукові видання, отримані НБУВ від німецьких партнерів-університетів у межах книгообміну, – це дисертації переважно природознавчої та технічної тематики.

Ще одну групу становлять бібліотеки інститутів і кафедр, які здійснюють самостійний книгообмін. Найактивніші зв'язки НБУВ підтримує з Центральним інститутом історії культури у Мюнхені, Інститутом сучасної історії Мюнхена, Федеральним інститутом з питань досліджень Східної Європи у Кельні, Інститутом історії та ранньої історії Університету Крістіана Альбрехта у Кілі.

Серед наукових товариств і об'єднань – партнерів НБУВ з МКО – Зенкенбергське природничо-дослідне товариство, яке надсилає цінні видання, підготовлені співробітниками установи; Німецьке керамічне товариство; Лейбніц-Інформаційний центр з економіки, який є видавцем «Wirtschaftsdienst» та «Intereconomics».

З бібліотеками академій наук у містах Геттінген, Дрезден, Майнц, Мюнхен, Галле (Заале) НБУВ має давні стабільні книгообмінні зв'язки, але досить незначний обмін за обсягом видань.

Упродовж 2019–2021 рр. усього з Німеччини отримано 120 назв видань із суспільних наук, 84 назви журналів з природничих наук, з технічних наук надійшло 50 назв, загальнонаукових журналів – 8 назв.

Міжнародна співпраця з німецькими установами має свої особливості, адже ґрунтується на сукупності можливостей партнерів для здійснення книгообміну і тільки разом вони можуть гарантувати одержання НБУВ необхідних видань.

НБУВ підтримує двосторонні відносини з установами США, найактивніші – з Бібліотекою Конгресу США (англ. Library of Congress), книгообмін з якою встановлено у 1927 р. Від цієї провідної бібліотеки НБУВ одержує 17 назв журналів, а надсилає 22 назви українських видань.

З Бібліотекою Лінди Холл (англ. Linda Hall Library) книгообмін встановлено у 1956 р., НБУВ одержує 18 назв журналів, а надсилає 26 назв українських журналів.

Особливістю книгообміну з партнерами зі США є активний обмін з університетськими бібліотеками, де також традиційно концентрується науковий потенціал, здійснюються найновіші наукові дослідження. Давніми надійними партнерами НБУВ є бібліотеки Гарвардського, Каліфорнійського, Вашингтонського, Чиказького університетів.

Співпраця НБУВ з науковими центрами Японської держави була започаткована у 30-х роках ХХ ст. Нині бібліотека здійснює книгообмін з 44 науковими установами Японії, зокрема: Національною парламентською бібліотекою Японії, 12 бібліотеками провідних університетів країни, Академією наук Японії, шістьма науковими інститутами, двома музеями науково-природничого профілю, сімома науковими товариствами й об'єднаннями, Національною Астрономічною обсерваторією.

Найплідніші контакти встановлено з Національною Парламентською бібліотекою Японії (книгообмін здійснюється з 1957 р.); Бібліотекою Академії наук Японії (з 1968 р.); Кіотським університетом (з 1956 р.), Тохокуським університетом (з 1966 р.). НБУВ також успішно співпрацює з університетами міст Хоккайдо, Васеда, Токіо, Національним музеєм етнології.

Книгообмін з Японською державою має свої особливості: інститути, факультети (департаменти), товариства, які входять до складу університетів і наукових установ, здійснюють обмін самостійно й надсилають лише вузькогалузеві малотиражні видання.

Японія – одна з небагатьох країн, яка у 2022 р. не припинила й суттєво не зменшила обсяги нових надходжень документів.

Висновки. Міжнародний книгообмін з кожною країною має свої особливості, урахування яких сприяє ефективній співпраці. Сьогодні НБУВ прагне зберегти двосторонні відносини зі стратегічними установами-партнерами; сприяти продовженню надходжень найцінніших видань від установ із Польщі, Німеччини, США, Японії та інших країн з метою плано-мірного формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, спроможних задовольняти інформаційні запити користувачів НБУВ; надавати зарубіжним партнерам видання українських видавництв. У ці важкі для нашої країни часи, коли РФ розв'язала загарбницьку війну проти України, НБУВ продовжує міжнародну співпрацю, отримує потужну підтримку від представників різних зарубіжних установ.

Список бібліографічних посилань

1. Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек науково-дослідних установ НАН України (надходження 2009–2010 рр.): наук.-інформ. сист. покажчик/НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; уклад.: Р. Л. Красій, Н. І. Малолетова, О. В. Полякова. Київ, 2011. 258 с.
2. Малолетова Н. І., Красій Р. Л. Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток. Київ, 2009. 144 с.
3. Ніколаєнко Я. М. Міжнародний книгообмін в Україні: історична ретроспектива. *Наукові праці Державної педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського*. Київ, 2016. Вип. 5. С. 79–83. URL: <http://journals.dnpu.gov.ua/article/view/91759> (дата звернення: 16.09.2022).
4. Прокопенко Л. С. Міжнародні бібліотечні організації як форма міжнародного бібліотечного співробітництва. *Міжнародна діяльність бібліотек як складова європейського вибору держави : 2016 рік* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 22–23 вересня 2016 р.). Одеса, 2017. С. 45–48. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/20851/1/Prokopenko_L_MDBSEVD_IJ.pdf (дата звернення: 16.09.2022).
5. Сучасні підходи до міжнародного книгообміну у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського/Н. Малолетова та ін. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 38. С. 131–153.

РОЗДІЛ ІІІ

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КНИЖКОВИХ ВИСТАВОК В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

Методичні рекомендації

Вступ

З початком третього тисячоліття в усі, без виключення, сфери людської діяльності (зокрема бібліотечно-інформаційну) увійшов термін «віртуальність». І якщо раніше читач звертався до бібліотеки за книгою, відтепер бібліотека звертається до користувача зі своїми віртуальними інтелектуальними продуктами, такими як: електронний каталог, електронні бібліографічні посібники, бібліотечний вебпортал, сайт або блог, різноманітні бази даних, створені в бібліотеці, і, звичайно, віртуальні книжкові виставки.

Перші віртуальні виставки (електронні, інтерактивні) були мистецькими. Вони розміщувалися на сайтах артгалерей, музеїв, мистецтвознавчих організацій та цілком відповідали визначенню «виставка» з основною специфічною рисою: надання можливості користувачеві безпосередньо ознайомлюватися з тими чи іншими творами. Водночас з'явилися віртуальні виставки торговельно-промислового, бізнесового спрямування з метою просування підприємств, їхніх товарів і послуг через мережу Інтернет на новіринки.

Віртуальний виставковий стенд являв собою міні-сайт, де розміщувалася розширена текстова інформація про підприємства й організації, їхні комерційні пропозиції, новітні досягнення, успіхи, а також графічні й відеоматеріали. Нова форма подання інформації надавала низку переваг і забезпечила практично необмежений доступ для всіх зацікавлених.

Застосовуючи передовий досвід, бібліотеки стрімко долучилися до модернізації традиційних виставкових послуг, почали впроваджувати їх у віртуальне середовище. З подальшим розвитком Інтернету книгозбірні отримали нову категорію читачів – віддалених, тобто тих, хто споживає бібліотечні послуги дистанційно, не відвідуючи установу. Поширюючи

прогресивний доступ до джерел інформації, бібліотеки створили власний електронний простір, а віртуальні книжкові виставки як різновид онлайн-сервісу посіли чільне місце на українському ринку бібліотечно-інформаційних послуг.

Під поняттям «електронна книжкова виставка» фахівці розуміють і презентацію книг в електронному форматі Power Point, і електронну виставку суцільно оцифрованих видань, і повні цифрові авторські колекції творів. Та найчастіше цей термін уживається тоді, коли йдеться про виставку, розміщену на сайті бібліотеки.

Методичні рекомендації «Організація та популяризація електронних бібліотечних книжкових виставок в інтернет-просторі» сприяють всебічному аналізу якісного забезпечення користувачів інформацією у форматі електронних бібліотечних книжкових виставок. Прикладом слугує багаторічний досвід відділу комплексного бібліотечного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Представлені матеріали презентують електронні бібліотечні книжкові виставки, з одного боку – як засіб створення нового бібліотечного продукту, з іншого – як оптимізований інструмент доступу користувачів до великих обсягів значущої інформації. Методичні рекомендації простежують алгоритм і покроковий механізм організації типової електронної бібліотечної книжкової виставки, її розміщення на сайті бібліотеки з просуванням у соціальні мережі. Електронний формат бібліотечних книжкових виставок з використанням новітньої технологічної бази надає як бібліотечним працівникам, так і користувачам низку додаткових можливостей, сприяє досягненню якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення читачьких інформаційних потреб.

Методичні рекомендації сприятимуть оновленню професійних поглядів на віртуальну бібліотечну виставкову діяльність, ініціюють появу інших креативних проєктів, призведуть до сплеску цікавих ідей та розвідок.

Термінологічний інструментарій електронної бібліотечної практики

Останнім часом, у зв'язку із упровадженням нових інформаційних технологій, вітчизняне бібліотекознавство збагатилося новою системою професійних понять. Частково їх закріплено в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [9].

Утім, інколи в бібліотеках спостерігаються різні підходи до трактування аналогічних за своєю сутністю та запозичених, зокрема з інформатики,

понять, що зумовлює необхідність перегляду й узагальнення сучасної бібліотечної термінології.

Спираючись на Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності [21], матеріали інтернет-ресурсів, у цьому розділі увагу зосереджено на термінах, які виникли внаслідок інформатизації, автоматизації та впровадження новітніх інформаційних технологій у роботу бібліотек і вплинули на трансформацію бібліотечної виставкової діяльності.

Терміни подано в алфавітному порядку.

Автоматизована інформаційно-пошукова система – пошукова система, створена на базі електронно-обчислювальної техніки, призначена для автоматизованого пошуку в електронному каталозі.

Адміністратор мережі, системний адміністратор – спеціаліст, який відповідає за нормальне функціонування, використання ресурсів автоматизованої системи та / або обчислювальної мережі.

Айстопер (eye stopper – дослівно «той, що зупиняє очі») – назва, яка використовується у рекламній справі, основним призначенням якої є привернення уваги. Такий прийом застосовується в бібліотеках при оформленні книжкових виставок.

Бібліотечний маркетинг – загальна концепція управління бібліотекою, за якої вся її діяльність спрямована на послідовне задоволення наявних і майбутніх запитів, потреб і очікувань користувачів і, у такий спосіб, – на реалізацію функцій та завдань бібліотеки.

Бібліотечний моніторинг – безперервне спостереження за фактичним станом справ у бібліотечній сфері з метою своєчасного виявлення та систематичного аналізу змін, що відбуваються, упередження негативних тенденцій тощо.

Буктрейлер (англ. book+trailer) – короткий відеоролик за мотивами книги, покликаний розповісти про книгу і зацікавити потенційного читача.

Вебсайт – сукупність вебсторінок, доступних у мережі (Інтернеті), які об'єднані як за змістом, так і навігаційно. Є рекламно-інформаційним ресурсом приватної особи чи організації, інтегровані загальною ідеєю та загальним дизайном.

Вебсервер – програмне забезпечення, яке дозволяє управляти вебсайтом і поповнювати його вміст. Вебсервером також називають об'єднання електронних документів, з якими користувач взаємодіє за допомогою складних запитів, на які програмно-апаратний комплекс генерує відповідні результати (сервери баз даних, поштові сервери, файлові сервери, сервери групової роботи тощо).

Вебсторінка – складник вебсайту.

Гіпертекстова база даних – текстова база даних, записи в якій містять зв'язки з іншими записами.

Електронна база даних (БД) – база даних, ознайомлення з якою можливе лише за допомогою комп'ютера.

Електронна бібліотечна виставка – публічна демонстрація в мережі Інтернет за допомогою засобів вебтехнологій віртуальних образів спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших джерел інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів, які пропонуються віддаленим користувачам бібліотеки для огляду, ознайомлення, використання. Виставка є віртуальною презентацією видань, що розкриває їхній зміст, а також надає доступ до матеріалів бібліографічного, фактографічного, енциклопедичного характеру, які існують в електронному вигляді та доступні в мережі Інтернет.

Електронний документ – документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для користування яким потрібні засоби обчислювальної техніки. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений, перетворений електронними засобами у візуальну форму.

Електронний каталог (ЕК) – підсистема автоматизованої бібліотечної інформаційної системи, яка складається з бібліографічних баз даних, інформаційного й лінгвістичного забезпечення у комплексі з системою керування базами даних і набором прикладних програм, призначена для організації доступу до баз даних бібліотеки. Електронний каталог розкриває склад і зміст бібліотечного фонду, забезпечує вільний доступ до інформації про нього й працює в режимі реального часу.

Електронні ресурси – інформаційні ресурси, які керуються комп'ютером, зокрема ті, які потребують використання периферійного пристрою, підключеного до комп'ютера.

Інтернет-сервіси – сервіси, які надаються користувачам в мережі Інтернет. Серед основних: «Всесвітня павутина» (World Wide Web. WWW); електронна пошта (e-mail); файлові архіви FTR (File Transfer Protocol, протокол передачі файлів); спілкування в Інтернеті.

Інформатизація – сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, які спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб суспільства на основі створення, розвитку й використання інформаційних систем, мереж, ресурсів, інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки.

Інформаційна культура – сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору, зберігання, аналізу інформації, тобто всього, що стосується інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб.

Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість опрацювання даних, швидкий пошук інформації, зосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їхнього розташування.

Інформаційне забезпечення – сукупність процесів забезпечення інформаційних потреб споживачів інформації (індивідів або підприємств, установ і організацій, суспільства в цілому), яка складається з підготовки інформації та її доведення до користувачів.

Інформаційне обслуговування – забезпечення користувачів необхідною інформацією, яке здійснюється інформаційними органами й службами шляхом надання інформаційних послуг.

Інформаційне суспільство – суспільство, у якому більшість осіб, зайнятих виробництвом, зберіганням, переробленням, реалізацією інформації, особливо вищої її форми – знань. Інформаційне суспільство у своїй основі спирається на інтелект як інструмент пізнання, інформацію як результат пізнання, інтерес і активність до сприйняття інформації, бажання застосувати інтелект та інформацію для певних цілей.

Інформаційний бар'єр – відношення суперечності між джерелом інформації та її споживачем; перешкода на шляху передання інформації.

Інформаційна послуга – надання інформації певного виду споживачу за його запитом.

Інформаційний запит – записаний природною чи інформаційною мовою текст, який виражає деяку інформаційну потребу.

Інформаційний потік – систематичний рух інформації визначеними шляхами й алгоритмами.

Інформаційний пошук – дії, методи, процедури для знаходження у фонді необхідної інформації.

Інформаційний продукт (продукція) – документована інформація, яка підготовлена й призначена для задоволення потреб користувачів.

Інформаційний ресурс – сукупність документів у інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо).

Інформаційний ринок – система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу й купівлі інформаційних ресурсів, технології, продукції та послуг.

Інформаційний центр – організація чи її частина, головною функцією якої є здійснення інформаційної діяльності.

Комп’ютерна грамотність – знання, вміння, навички у сфері інформатики, необхідні для ефективного використання комп’ютерних технологій.

Комунікаційний посередник – суспільний інститут або людина, що виконує посередницькі функції в системі соціальних комунікацій між джерелом інформації (автором твору чи документом) та її споживачем.

Комунікація – процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Контент – вербальне наповнення сайту, образно й логічно пов’язане з графічними елементами й системою навігації.

Інтернет-портал для користувачів – сайт з великою кількістю інформації, який об’єднує в собі кілька тем, ураховує інтереси широкої аудиторії та надає користувачеві Інтернету різні інтерактивні сервіси (Інтернет-сервіси), які працюють у межах єдиного сайту.

Онлайн-бібліотечний сервіс – віртуальні книжкові виставки, фотогалереї, довідки, електронна доставка документів у мережі Інтернет тощо.

Повнотекстова база даних – текстова база даних, яка містить повні тексти документів.

Провайдери інформації – особи й організації, які займаються наданням інформаційних послуг, а також інформації для доступу користувачів в електронні інформаційні мережі.

Сканування документа – отримання цифрового зображення; оцифрування. Це процес перетворення візуальної інформації у цифрову форму; один зі способів поповнення бібліотечного фонду відсутніми документами; використовується з метою збереження документів, що розширює можливості доступу до них.

Теоретико-методологічні засади діяльності з організації та популяризації електронних бібліотечних виставок

У бібліотекознавчих дослідженнях віртуальна бібліотечна виставкова діяльність (далі – ВВД) характеризується як магістральний напрям сучасного бібліотечно-інформаційного обслуговування. Науково-методичні засади ВВД викладені, зокрема, у працях: Л. Ткачук «Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки» [23]; К. Лобузіню «Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайн-середовища» [16]; В. Бондаренко «Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга» [3]; Л. Бабій «Віртуальна книжкова

виставка: нова форма інформаційних ресурсів бібліотеки» [1]; Л. Кудрі «Віртуальна книжкова виставка – нова форма популяризації документів» [15]; Т. Дупляк «Інтернет технології у виставковій діяльності» [8]; монографії О. Онищенко, В. Горового та В. Попика «Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища» [18].

Властивості й переваги електронної бібліотечної виставки (далі – ЕБВ) як форми створення нового інформаційного ресурсу досліджені Н. Солонською [22].

Т. Коваль, І. Смоляр, Л. Туровська привертають увагу до технологічних аспектів організації та популяризації електронних бібліотечних книжкових виставок (далі – ЕБКВ) у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки [13; 24; 25].

Аналіз можливостей використання віртуальних виставок у процесах інформаційного обслуговування користувачів міститься у дисертаційному дослідженні А. Ржеуського «Моделі, методи і засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах» [20]. Автор зупиняється на функціональних особливостях електронних виставок щодо залучення різних видів інформації: бібліографічної, фактографічної, мультимедійної тощо, окреслює завдання, які ними вирішуються: популяризація бібліотечного фонду; інформування за певною тематикою; презентація окремих документів; надання відомостей про інформаційні ресурси, доступні у мережі Інтернет; подання візуальної інформації, представленої у різних форматах.

Питання розповсюдження бібліотечних електронних інформаційних ресурсів (далі – ЕІР) каналами соціальних комунікацій є предметом розгляду Л. Чуприни, Н. Каліберди, О. Яковенко [12; 27; 29].

Проблемам використання національними бібліотеками соціальних мереж для представлення власних ЕІР, продуктів і послуг присвячені наукові праці І. Белоус, Г. Булахової, Т. Гранчак, О. Ісаєнка [2; 4; 7; 11].

О. Мар'їна розглядає соціальні мережі як інструменти бібліотечного маркетингу, які сприяють популяризації бібліотечних новин, стимулюють просування бібліотечних ЕІР, зокрема віртуальних виставок; анонсують маркетингові заходи, проекти, програми; слугують засобами реклами та PR-технологій для книгозбірень; стають «креативним» доповненням основних вебсайтів бібліотек [17].

Аналіз цього та іншого документообігу засвідчує, що у професійному бібліотечному середовищі аспекти ЕБВД комплексно осмислено на науково-теоретичному, організаційно-методичному, техніко-технологічному рівні. Водночас огляд бібліографічних джерел дає змогу виявити низку суперечностей між:

– зацікавленістю бібліотекознавців у широкому впровадженні ВБВД як одному з провідних засобів у системі наукових комунікацій та недостатністю наукового обґрунтування специфіки ЕБВ, їхнього функціонального призначення, чіткої видової класифікації;

– застосуванням ЕБВ у бібліотечній практиці та дефіцитом номенклатури показників якості, відсутністю типового алгоритму їхньої організації; певних стандартів з питань їхнього функціонування;

– незабезпеченістю технологічних операцій та нормами часу на організації ЕБВ;

– превалюванням публікацій описового характеру та браком науково-методичних рекомендацій та практико-орієнтованої методики щодо створення ЕБВ.

Аналіз суперечностей спонукав до підготовки методичних рекомендацій «Організація та популяризація електронних бібліотечних книжкових виставок в інтернет-просторі» з метою всебічного розкриття, уточнення властивостей та специфіки ВБВД, її науково-методичного узагальнення.

Характеристика основних функцій та ефектів електронної бібліотечної виставки

Нині ВБВД перетворюється на одну з найпоширеніших форм презентації бібліотечного фонду в мережі Інтернет; стає ефективним інструментом надання доступу до інформаційних ресурсів різної тематики, дієвим засобом інформування віддалених користувачів про нові надходження документів.

Відомо, що 80 % інформації людина сприймає за допомогою зору. Безпосередня візуалізація документного матеріалу дає змогу оптимізувати усвідомлення та засвоєння користувачем необхідної інформації, наданої в наочній формі.

За загальноприйнятим визначенням, електронна бібліотечна виставка – це публічна демонстрація у мережі Інтернет за допомогою засобів веб-технологій віртуальних образів спеціально підібраних і систематизованих творів друку та інших носіїв інформації, а також загальнодоступних електронних ресурсів, запропонованих віддаленим користувачам бібліотеки для огляду, ознайомлення та використання. Об'єктом ЕБВ є видання (документ), суб'єктом – віддалений користувач, завданням – віртуальний показ образів видань з метою оптимальної орієнтації користувача в бібліотечному просторі.

У ЕБВ структуруються масиви бібліотечних інформаційних ресурсів, а самі виставки стають соціальними інформаційними комунікаторами. Розкриваючи бібліотечні фонди, вони створюють інформаційне поле, активізують і спрямовують читацькі потоки, зміцнюють зв'язки між

бібліотекою та користувачами, пропагують нові видання. Це зумовлює багатофункціональність ВБВД у системі наукових комунікацій. За результатами наших спостережень, основними функціями ЕБВ є: інформаційна, комунікаційна, когнітивна, навчальна, маркетингова, наукова, дозвільна, естетична, адаптивна, соціальна, виробнича, творча.

Особливістю ЕБВ є наявність первинного (прямого), відкладеного (вторинного) й мультиплікативного (сукупно-результативного) ефектів. Первинний ефект досягається безпосередньо під час перегляду користувачем опублікованої виставки. Відкладений ефект проявляється через певний часовий проміжок між ознайомленням користувача з виставкою та отриманням ним результату (навчального, пізнавального, комунікаційного, наукового тощо). Мультиплікативний ефект позначається в результативному зростанні користувацьких переглядів ЕБВ; завдяки активізації використання широким читацьким загалом бібліотечно-інформаційних послуг у цілому.

Таблиця 1

Характеристика основних функцій електронної виставки ¹

№	Назва функції	Характеристика функції
1.	Інформаційна	Реалізується шляхом всебічного розкриття складу й змісту бібліотечних фондів
2.	Комунікаційна	Встановлює комунікаційні зв'язки з потенційними споживачами інформації
3.	Когнітивна	Заохочує пізнавальні інтереси й потреби користувачів
4.	Навчальна	Спонукає користувачів до вивчення запропонованих джерел
5.	Маркетингова	Формує попит на електронні документи, дає змогу вивчення потреб користувачів, забезпечує рекламу бібліотечних фондів, PR тощо
6.	Наукова	Стимулює виникнення та задоволення наукових інтересів
7.	Дозвільна	Зумовлює внутрішній стан читацького психологічного комфорту
8.	Естетична	Формує позитивний імідж бібліотеки завдяки художньому дизайну
9.	Адаптивна	Передбачає максимально зручне, необтяжливе наочне сприйняття користувачами необхідної інформації
10.	Соціальна	Сприяє включенню користувачів у загальний бібліотечний соціум
11.	Виробнича	Забезпечує безпосередню зайнятість бібліотечних працівників у виставковій роботі
12.	Творча	Спонукає до розвинення творчої активності бібліотечних працівників - організаторів виставок

¹ Розроблено авторами.

Зважаючи на основні функції ЕБВ, пропонуємо класифікувати ЕБВ за ознаками, розглянутими в таблиці 2 ².

Таблиця 2

**Класифікація
електронних бібліотечних виставок за ознаками**

№	Ознака	Класифікація
1.	За статусом	Самостійні або ті, що супроводжують різні бібліотечні заходи
2.	За змістом	Універсальні, галузеві, тематичні, персональні
3.	За цільовим призначенням	Допомога в навчанні, задоволення наукового пошуку, самоосвіта, підвищення загальнокультурного рівня тощо
4.	За повнотою розкриття бібліотечного фонду	Переглядові, локальні, багатоаспектні
5.	За видами видань	Книжкові, газетні, журнальні, картографічні, комплексні (кількох видань одночасно)
6.	За терміном функціонування	Постійні, тривалі, короткочасні
7.	За підставами для організації	З ініціативи бібліотеки, за пропозиціями користувачів, за замовленням установ
8.	За ступенем доступності	Безкоштовні, платні

Градацію ефектів ЕБВ розглянуто в таблиці 3 ³.

² Розроблено авторами.

Градація ефектів електронної бібліотечної виставки

№	Назва ефекту	Сутність ефекту
1.	Первинний (прямий)	Отримання користувачем інформації під час безпосереднього перегляду ЕБВ
2.	Вторинний (відкладений)	Отримання користувачем результату завдяки використанню отриманої виставкової інформації в навчальній, науковій, пізнавальній діяльності тощо
3.	Мультиплікативний (сукупно-результативний)	Результативне зростання переглядів ЕБВ, активізація використання бібліотечно-інформаційних послуг зацікавленим колом суб'єктів (від окремої людини - до широкого читачького загалу)

Як бачимо, ВБВД як дієвий засіб наукової комунікації стає посередником і провідником віртуального читання, віртуального інформаційного обміну, віртуального спілкування, навчання, пізнання, самоосвіти тощо.

Переваги електронних бібліотечних виставок. Маркетингові можливості

Зазвичай електронні бібліотечні експозиції готуються паралельно з традиційними книжковими виставками. За матеріалами будь-якої «фізичної» виставки можна розробити її електронний варіант. Зрештою, організована ЕБВ набуває форми комп'ютерної презентації та дає змогу розв'язати низку актуальних проблем, які неможливо вирішити традиційними методами.

Зокрема це:

- забезпечення збереженості документів;
- економія місця у бібліотеці;
- перегляд без часових і географічних обмежень;
- можливість перегляду необмеженою кількістю користувачів без найменшої загрози для збереженості документів;
- ознайомлення з джерелами без відвідування бібліотеки;
- можливість перегляду й уявлення про видання, не знімаючи їх із полиці;
- змога ширше використовувати додаткові види інформації: бібліографічну, фактографічну, інформаційну;

³ Розроблено авторами

- оперативність перегляду;
- динамічність: можливість постійного поповнення ЕБВ новими документами;
- масовість: представлення документів у потрібній кількості;
- тривалість: необмеженість терміну експонування документів;
- вибіркового перегляд окремих документів;
- розкриття змісту представленого видання за допомогою анотації;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- можливість додавати аудіо, відео й інший мультимедійний контент;
- варіативність: можливість у будь-який момент швидко замінити слайди та їхнє розташування; прибрати непотрібні або вставити нові; змінити колірну гаму або загальний дизайн;
- використання можливостей гіпертексту⁴;
- можливість представлення документів, які відсутні у фондах бібліотеки, але мають певне значення для розкриття теми;
- можливість створення циклів ЕБВ, які діють одночасно;
- наявність необмеженої виставкової площі;
- економічність і мінімальні затрати на організацію виставки.

ЕБВ дає змогу бібліотекарю звернути увагу користувача на додаткові інформаційні джерела, наявні в мережі, запропонувати скористатися іншими сервісними послугами бібліотеки, комплексно висвітлити визначену для розкриття через виставку тему. Отже, ЕБВ, будучи мобільною, компактною, змістовною, – стає провідником у загальному потоці інформації.

Водночас ЕБВ має певні обмеження, а саме:

- створення та перегляд ЕБВ передбачає наявність комп'ютера;
- не кожний комп'ютер відповідає вимогам, необхідним для перегляду ЕБВ;
- не кожен користувач володіє необхідними знаннями й навичками для результативного перегляду ЕБВ;
- за технічних ускладнень перегляд ЕБВ унеможлиблюється;
- ЕБВ не дає можливості користувачеві фізично використати видання⁵.

Перелічені переваги й обмеження підкреслюють, що організація ЕБВ потребує спеціальної методики підготовки, яка докорінно відрізняється від методики підготовки традиційної книжкової виставки.

⁴ Перегляд ЕБВ за допомогою гіперпосилань передбачає активну участь користувача. Останній має можливість ігнорувати розділи, які не відповідають його інтересам і глибше ознайомлюватися з важливими саме для нього документами. Гіпертекстові посилання дозволяють організувати простір інтернет-сторінки у такий спосіб, щоб користувач водночас міг отримати уявлення про виставку в цілому і про кожний документ, розміщений в експозиції, поодиноці.

Організаційно налагоджена ВБВД є важливим чинником бібліотечного комерційного й некомерційного маркетингу, адже вона відображає становище як у ринковому сегменті читацьких потреб, так і на ринку продукції для поповнення бібліотечного фонду й підтримки програмного забезпечення.

Через багатофункціональність ЕБВ можна досягти одночасно декількох маркетингових цілей, реалізувати завдання, вирішити низку комерційних, некомерційних і комунікаційних проблем, а саме:

- інформування – надання населенню вичерпної інформації про бібліотечні ресурси й послуги;
- підвищення іміджу бібліотеки;
- рекламування бібліотечних інформаційних ресурсів (шляхом розміщення рекламних посилань на виставку на інших вебсайтах задля збільшення кількості її відвідувачів, тобто потенційних користувачів);
- налагодження зворотного зв'язку з користувачами;
- зміцнення контактів зі ЗМІ тощо.

Методика, алгоритм, покроковий механізм організації типової електронної бібліотечної виставки наукової бібліотеки

Розглянемо методичні засади ВБВД на прикладі електронних бібліотечних книжкових виставок (далі – ЕБКВ), організованих з використанням документів універсального підсобного фонду (далі – УПФ) відділу комплексного бібліотечного обслуговування (далі – ВКБО) НБУВ.

ЕБКВ УПФ ВКБО як складник ЕІР НБУВ мають на меті популяризацію та розкриття УПФ за допомогою бібліотечного вебсайту й виконують такі завдання:

- сприяти задоволенню наукових, навчальних, виробничих, громадських та інших інтересів віддалених користувачів;
- презентувати нові й актуальні друковані документи, які надійшли й зберігаються у підсобних книжкових фондах ВКБО;
- розкрити галузевий зміст УПФ ВКБО згідно з інформаційними запитами користувачів;
- привернути увагу до ексклюзивних або вузькоспеціальних видань;
- розширити активну читацьку аудиторію;

⁵ Неможливість ознайомлення з друкованим документом «de visu» можливо компенсувати посиланням на повну електронну версію видання, або його частини, а також пропозицією скористатися спеціальними послугами бібліотеки: замовленням видання через МБА, використанням служби ЕДД. Є можливість перенаправити користувача на інші ресурси: посилання на Інтернет-магазини, де можна придбати книги; на системи пошуку книг в Інтернеті; на бібліотеки, у фондах яких знаходиться цей друкований документ тощо.

– забезпечити інформаційну підтримку системі наукових комунікацій.

Рушійною силою організації ЕБКВ є суперечності між зростанням інформаційних потреб користувачів і фактичним рівнем їхнього задоволення. Джерелом наповнення ЕБКВ є наявний підсобний фонд, який систематично й різнобічно поновлюється.

Спираючись на первинні друковані джерела, бібліотечні працівники – організатори ЕБКВ оперативно відшуковують затребувану інформацію, аналізують її актуальність і створюють новий інформаційний електронний продукт. Переведення традиційних документних ресурсів на електронні відбувається відповідно до бібліотечно-бібліографічної класифікації наук, типів і видів документних ресурсів.

Сучасний користувач потребує галузевого, тематичного й видового інформування. Зважаючи на це, ЕБКВ УПФ ВКБО організують за двома напрямками: тематичні й виставки нових надходжень документів.

Тематична електронна бібліотечна книжкова виставка (далі – ТЕБКВ) УПФ ВКБО – це електронний інформаційний продукт, який створюється на базі книжкових видань з певної тематики.

ТЕБКВ розкривають УПФ ВКБО в різних аспектах:

– виставки, присвячені актуальним проблемам розвитку науки, техніки й виробництва, питанням соціально-економічного, громадсько-політичного, культурного розвитку країни;

– виставки до знаменних і пам’ятних дат;

– персональні виставки, присвячені життю та діяльності видатних людей;

– виставки, присвячені одному твору або циклу творів одного автора;

– серії виставок – комплекс експозицій, які організують послідовно, у межах єдиної теми.

Електронна бібліотечна книжкова виставка нових надходжень (далі – ЕБКВНН) УПФ ВКБО – це електронний інформаційний продукт, створений на базі нових книжкових видань, які надійшли до бібліотечного фонду.

ЕБКВНН розкривають нові надходження УПФ ВКБО в різних аспектах:

– за однією галуззю знань;

– за кількома галузями знань.

ЕБКВ ВКБО розробляються на підґрунті традиційних книжкових виставок та передбачають:

– попередній вибір, уточнення, узгодження теми (для ТЕБКВ);

– ознайомлення з бібліографічними джерелами за темою (для ТЕБКВ);

– залучення (за необхідності) профільних науковців-консультантів з метою поглибленого розкриття тематики ЕБКВ ВКБО та її наповнення;

- відбирання актуальних документів за галузевим напрямом (для ЕБКВНН);
- відбирання друкованих документів з книжкових полиць (не менше 50 друкованих одиниць);
- перегляд, аналіз, групування відібраних друкованих документів: а) за алфавітом – для ТЕБКВ; б) за алфавітом і галузевим напрямом – для ЕБКВНН;
- застосування додаткових елементів: фактографічної довідки про автора, списку додаткової літератури тощо (за необхідності);
- складання преамбули (інформаційного супроводження), що розкриває інформаційний зміст електронної книжкової виставки (для ТЕБКВ);
- обрання засобів художнього представлення друкованих документів (кольорової обкладинки, ілюстрації, розкритої книги тощо);
- добір звукового (музичного) супроводу;
- обрання дизайнерських, естетичних прийомів розміщення друкованих документів (кольорової гами тощо).

Важливим компонентом у процесі створення ЕБКВ є оцифрування та електронне опрацювання відібраних друкованих видань, що передбачає:

- сканування кольорових обкладинок (ілюстрацій) відібраних друкованих документів у форматі графічного редактора JPG;
- сканування за допомогою комп'ютерної програми Abbey FineReader видавничих анотацій відібраних друкованих документів. У разі їхньої відсутності – сканування змісту, вступу або фрагментів тексту друкованих документів;
- створення бібліографічного опису відібраних друкованих документів за алфавітом у форматі текстового редактора Microsoft Office Word з шифрами основного книгосховища й шифрами підсобних книжкових фондів ВКБО;
- розміщення вступного слова (преамбули) у форматі текстового редактора Ms. Word для презентації ЕБКВ ВКБО на сайті НБУВ;
- виділення за допомогою різних шрифтів текстового редактора Microsoft office Word (жирний шрифт, курсив, підкреслювання тощо) – ключових положень тексту;
- перегляд і редагування створеної ЕБКВ ВКБО.

Організовані ЕБКВ ВКБО набувають форми бібліотечного електронного інформаційного продукту й публікуються на вебсайті НБУВ у розділі «Електронні виставки» (<http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions>).

Ознайомлення з інформаційними джерелами виставки надає можливість користувачам зекономити час, акцентувати увагу на найцікавіших доку-

ментах; позбавляє їх необхідності безпосереднього перегляду первинного матеріалу. Серед пріоритетів використання ЕБКВ також: швидкий пошук джерел; актуалізація за короткий термін; компактне розташування; відсутність витрат на папір, поліграфію, спосіб доставляння тощо.

Організовані ЕБКВ ВКБО мають необмежений термін експонування, доступу, дистанційного перегляду в мережі Інтернет, оновлення та доповнення з боку бібліотечних працівників. Їхня сукупність становить архів створених ЕБКВ і набуває статусу міні-сайту.

Архів ЕБКВ дає змогу відтворити хроніку виставок за тривалий період і стає по суті розподіленим банком даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури тощо. Формування архіву накопичених створених ЕБКВ передбачає максимальну повноту представлення електронних образів друкованих документів.

Систематичне поповнення архіву має на меті:

- забезпечити оперативний пошук інформації шляхом акумуляції всієї сукупності документів у єдиному інформаційному масиві;
- надати широку інформаційну підтримку користувачам при пошуку ними матеріалів певного тематичного напрямку.

Керування архівом ЕБКВ вимагає від її організаторів вироблення чіткої технології щодо відбору, каталогізації, популяризації, аналізу статистики використання, дотримання авторських прав щодо інтелектуальної власності. Завдяки систематичній організації ЕБКВ та їхнього архіву бібліотека спроможна створювати цикли ЕБКВ, представлених одночасно.

Опубліковані ЕБКВ ВКБО передбачають подальше проведення маркетингових досліджень з вивчення ефективності їхнього використання користувачами.

Інформаційна структура ЕБКВ розробляється за критеріями актуальності, унікальності, повноти інформаційного наповнення, доступності, пошукових можливостей, регулярності й своєчасності оновлення та зворотного зв'язку.

Актуальність інформації, представленої на ЕБКВ, досягається розкриттям провідних розділів УПФ ВКБО або розмаїттям нових надходжень до нього.

Унікальність інформаційного наповнення ЕБКВ визначає цінність, авторитетність інформації, яка надається, та зумовлена специфікою наукової (національної) бібліотеки й узв'язку з цим – інформаційним забезпеченням двох напрямів – навчання та наукових досліджень.

Повнота інформаційного наповнення визначається відповідно до вимог кожної ЕБКВ. Наприклад, виставка нових надходжень має якнайповніше відображати нові надходження до підсобних фондів, тоді як тематична

виставка має здебільшого рекомендаційний характер, обмеження за обсягом і складом представленої на ній інформації.

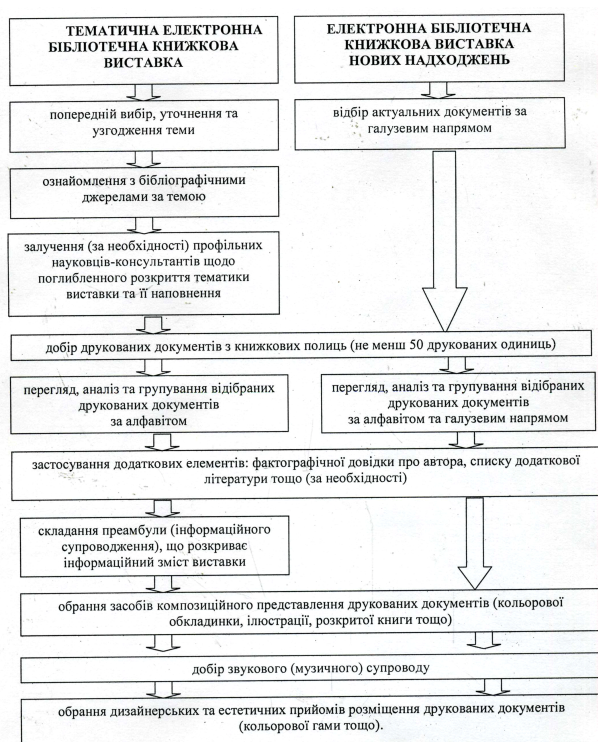
Характеристикою доступності ЕБКВ є прописані умови доступу до них користувачів, проста й логічна структура розташування електронних образів.

Пошукові можливості образів документів, представлених на ЕБКВ, визначаються зрозумілою схемою групування матеріалів, технічними характеристиками й можливостями автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи.

Комфортність читачього сприйняття ЕБКВ визначається її стислістю, точністю формулювань і анотацій, уніфікацією викладення, відсутністю емоційного складника.

Організатори ЕБКВ забезпечують якість перегляду не тільки оперативністю та своєчасністю, а й варіативністю, коли в будь-який час можна швидко змінити розташування слайдів, вилучити зайві, представити нові образи документів, змінити колірну гаму або загальний дизайн. ЕБКВ також економлять місце в бібліотеці, позбавляючи необхідності працювати зі стелажми, стендами й виставковими шафами.

Блок-схема 1

Блок-схема 1 ілюструє поетапний механізм організації типової ЕБКВ УПФ НБУВ.

Організуючи ЕБКВ, бібліотека, по суті, здійснює локальне інформаційне виробництво в режимі «інформація – на базі інформації» [6, с. 16], бере участь у процесі інформаторської діяльності суспільства; стає ефективним і перспективним у своєму розвитку суб'єктом інформаційних обмінів у системі наукових комунікацій. Перспектива полягає в розширенні виставкової роботи з подальшим зростанням інформаційних обсягів пропорційно до бібліотечних можливостей у керуванні масивами власної електронної інформації. Це передбачає поглиблення меж інтелектуального розвитку користувачів; сприяння формуванню інтелектуальної еліти, здатної очолити, розвинути й удосконалити виробничі, наукові, освітні, культурні та інші процеси в суспільстві.

Нині з'явилося чимало структур, які намагаються перебрати на себе функції бібліотек щодо забезпечення користувачів необхідною інформацією. Інформаційні агентства, вебпортали й сайти надсилають на особисті комп'ютери замовників різні масиви інформації у будь-який час і будь-яке місце. На відміну від інших учасників інформаційно-комунікаційного процесу, бібліотеці належить головна роль у подальшому цифровому опрацюванні документних ресурсів.

Альтернативна система інформаційних комунікацій призводить до конкуренції серед установ системи соціальної комунікації, насамперед бібліотек, погрожуючи їхньому монопольному становищу у сфері інформаційного забезпечення. Рішення цієї проблеми – у докорінній зміні всієї системи бібліотечної діяльності, перетворенні традиційних бібліотек на суспільні інформаційні центри широкого призначення. Тільки так вони відповідатимуть вимогам сьогодення, успішно виконуватимуть роль важливого елемента інфраструктури керування інформаційними ресурсами суспільства.

ЕБКВ доступна через Інтернет, а це означає, що її користувач є дистанційним з різним ступенем знань і навичок роботи в інформаційно-пошукових системах. Саме тому для організаторів ЕБКВ набуває важливості розроблення інструктивно-методичних документів щодо її використання. Організація віддаленого консультування може відбуватися електронною поштою, через ICQ, бібліотечний сайт тощо.

На рис. 1 представлено фрагмент типової ЕБКВ УПФ ВКБО за назвою «Світові релігії. Історія та сучасність», організованої 2021 р. і розміщеної на сторінці «Електронні виставки» вебпорталу НБУВ (<http://www.nbu.gov.ua/exhibitions>).

Галерея

СВІТОВІ РЕЛІГІЇ. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ. Тематична виставка
Універсального підсобного фонду Відділу комплексного
бібліотечного обслуговування

Релігія (від лат. religio – «зв'язок») – особлива система світогляду та світосприйняття конкретної людини або групи людей, набір культурних, духовних та моральних цінностей, що обумовлюють поведінку людини.

Складнішим і своєрідним явищем в історії релігії було виникнення наднаціональних, або світових релігій.

Світові релігії - віровчення, які мають міжконтинентний і космополітичний характер, оскільки вони гарантують спасіння незалежно від того, до якого етносу належать їх послідовники.

Нині зафіксовано до 5 тисяч релігій. Всі існуючі релігії поділяються на кілька груп:

1. Первісні форми релігій: тотемізм, фетишизм, магія, аніматизм, анімізм, анімалізм, шаманство, культ природи, культ предків, політеїзм. Ці релігії були тісно пов'язані з життям роду і племені, виражали їх традиції, спосіб життя, звичаї та обряди.
2. Національні релігії: релігія Давнього Єгипту, релігія народів Мезоріччя, релігія Давньої Індії та Китаю, синтоїзм, давньогрецька релігія, релігія Давнього Риму, релігії доколумбової Америки. Ці релігії пов'язані з існуванням певного етносу («народу»). Усі національні релігії були політеїстичними «грець poly-barato, teos – бог», тобто багатобожними. Із багатьох богів вирізняли головних, а серед них – верховного бога. Його шанували як царя богів і людей, джерело й охоронця законів. Інших богів вважали його помічниками, що відповідали за окремі сфери земного і потойбічного життя. (Ім протистоять монотеїстичні релігії, які визнають тільки одного – єдиного – Бога.)
3. Нетрадиційні релігії, нові релігійні рухи. Вони походять від якоїсь зі світових або національних релігій, але вже не пов'язують себе з нею.
4. Світові релігії: буддизм, християнство, іслам. Релігії, що розповсюдилися серед різних народів, вони мають прихильників в різних країнах та на різних континентах, тобто вони не є національними та не обмежуються будь-якими групами чи територіями. Послідовники цих релігій говорять від імені всього людства.

Контактна інформація
Відділ комплексного бібліотечного обслуговування
просп. Голосівський, 3.

пн - сб: 09:15 - 18:00
нд: вихідний

Сектор запису читачів і контролю відвідувань:
+38 (044) 524-8137, +38 (044) 524-8136

Сектор обслуговування періодичними виданнями:
+38 (044) 524-4419

Сектор обслуговування у читальних залах:
+38 (044) 524-8176

Сектор універсального підсобного фонду і каталогів:
+38 (044) 524-1911

Сектор обслуговування картографічними виданнями:
+38 (044) 524-4438

Сектор культурно-просвітницької діяльності:
+38 (044) 524-8138

Рис. 1. Приклад типової ТЕБКВ УПФ ВКБО

Перелік ТЕБКВ ВКБО НБУВ, організованих на базі УПФ (2009–2021) представлено в Додатку 1.

Організація ЕБКВ – яскравий приклад науково-практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності. Отримавши інтернет-втілення, ЕБКВ виграє в оперативності, масштабності користувачької аудиторії, розширенні кола доступності послуг для віддалених користувачів, потенційних споживачів бібліотечних послуг. З іншого боку – організація ЕБКВ підвищує інформаційний потенціал бібліотечного фонду, сприяє його активному розкриттю для користувачів, стимулює його збагачення та розвиток.

Інформаційні ресурси ЕБКВ, відпрацьована структура організації доступу до інформаційних джерел, а також сучасні електронні засоби комунікації стимулюють вироблення нових знань, надаючи новій генерації користувачів вагомі інтелектуальні активи для створення нових наукових здобутків, що виходять на перший план сучасного життя. Це потребує, зокрема, створення при бібліотечних установах спеціальних інформаційних виставкових служб, функціонування яких забезпечить найоперативніше обслуговування запитів

представників сфери науки, виробництва й управління з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Технологічну інструкцію з організації ЕБКВ УПФ ВКБО НБУВ представлено в Додатку 2.

Методичні засади популяризації електронних бібліотечних виставок в онлайн-середовищі (на прикладі електронних книжкових вітрин нових надходжень до фонду НБУВ)

Новою формою ВБВД стала організація ЕБКВ у вигляді електронних книжкових вітрин нових надходжень (далі ЕКВНН) до фонду НБУВ. Як самостійний бібліотечний інформаційний продукт ЕКВНН до фонду НБУВ публікуються на вебпорталі НБУВ (<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/new-books>).

На рис. 2 представлено фрагмент типової ЕКВНН до фонду НБУВ, організованої в 2021 р.

Рис 2. Електронна вітрина нових надходжень до фонду НБУВ

На екрані монітору ліворуч розташована вертикальна галерея кольорових обкладинок, представлених на ЕКВНН до фонду НБУВ. По центру екрану міститься назва електронної вітрини нових надходжень та її типова характеристика. Праворуч – назви документів, які експонуються, прізвища їхніх авторів, анотація та шифри зберігання у фонді НБУВ, завдяки чому

користувач має змогу зробити електронний запит того видання, яке його зацікавило. Тобто ЕКВНН до фонду НБУВ виконує функцію віддаленого замовлення документів.

Користувач також може переглянути (прокручуванням «лінійки») усі віртуальні образи документів поточної ЕКВНН до фонду НБУВ.

По центру сторінки розміщено три поля, використовуючи які користувач може або переглянути поточну виставку, або продивитися архів виставок, або звернутися до ЕК НБУВ.

За бажанням, натиснувши на іконку , користувач має змогу завантажити будь-яку ЕКВНН до фонду НБУВ у форматі PDF, який забезпечує послугу перегляду й друку електронного документа за допомогою безкоштовної програми Adobe Reader®.

Якщо навести курсор на обкладинку або назву образу того чи іншого документа, користувач перенаправляється на відповідну сторінку ЕК НБУВ, де розміщено: бібліографічний опис документа, рубрикатор НБУВ, тематична рубрика документа, додаткові точки доступу до видання та збільшення обкладинки для комфортнішого перегляду.

ЕКВНН до фонду НБУВ можна переглядати як у вільному, так і в локальному Інтернет-доступі (наприклад, з комп'ютерів у читальних залах).

З метою визначення затребуваності нового бібліотечного електронного інформаційного продукту на базі соціальної мережі Facebook відбулося анонімне локальне маркетингове дослідження. Важливим складником стало інтерактивне опитування віддалених користувачів ЕКВНН до фонду НБУВ, яке тривало впродовж трьох місяців.

З широкою палітри наявних соціальних інтернет-мереж (Twitter, Instagram, Telegram, LinkedIn, Ukrainian Scientists Worldwide тощо) дослідниками було обрано саме Facebook, бо ця віртуальна спільнота є найпопулярнішою в Україні (і світі). Саме на Facebook широко представлені й активно взаємодіють мережеві групи користувачів НБУВ, які впевнені, що саме тут мають умови позитивного соціального спілкування, швидкого отримання необхідної інформації, висловлення особистої думки. З іншого боку, для бібліотечних фахівців наявність бібліотечної сторінки в соціальній мережі – це гарантований засіб установити неформальний контакт із користувачами, подолати будь-які бар'єри спілкування, запропонувати корисну інформацію, знайти нових потенційних користувачів.

На відміну від підтримки офіційного вебсайту установи, забезпечення представництва бібліотеки у соціальних мережах не вимагає особливої підготовки, є відносно легким і здійснюється в неформальному вигляді.

На своїх сторінках у соціальних мережах бібліотеки розміщують анонси подій, організують онлайн-трансляції, публікують прес-релізи власних заходів, рекламують нові надходження, повідомляють про нові послуги, зустрічі, цікаві факти тощо.

У межах дослідження інтерактивний зв'язок між бібліотечними маркетологами-дослідниками та віддаленими користувачами на Facebook відбувся з використанням google forms – зручного інструменту, за допомогою якого респонденти долучалися до короткого обговорення, висловлення особистих точок зору, звужених до фокусу опитування. Спеціально розроблена анкета містила запитання стосовно читацького використання ЕКВНН до фонду НБУВ, ступеня задоволеності отриманими результатами перегляду.

Анкету інтерактивного опитування віддалених користувачів НБУВ представлено у Додатку 3.

Програмно-технологічні можливості google forms дали змогу отримувати вихідні форми зі статистичними розподілами записів за значенням конкретного елемента, багаторазово звертатися до отриманих даних, порівнювати різні характеристики в затребуваних аспектах, відслідковувати професійний склад, вік, стать користувачів, динаміку їхніх інформаційних потреб.

Користувачам було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. Чим є для вас корисною інформація з ЕКВНН до фонду НБУВ?
2. Чим подобається вам дизайн та оформлення ЕКВНН до фонду НБУВ?
3. Висловіть, будь ласка, свої побажання, поради або зауваження щодо організації ЕКВНН до фонду НБУВ.
4. Повідомите, будь ласка, свій вік, стать, освіту, професію.

Упродовж терміну опитування нами було отримано 40 відповідей, які дали змогу проаналізувати потреби, запити, інтереси, уподобання та пріоритети віддалених користувачів ЕКВНН до фонду НБУВ.

За результатами опитування, на перше запитання «Чим є для вас корисною інформація з ЕКВНН до фонду НБУВ?» переважна більшість респондентів позитивно оцінювали зміст електронних книжкових виставок. Серед відповідей користувачів (зберігаючи оригінальну орфографію і стиль викладення) виокремимо такі:

- виставки презентують змістовний інформаційний матеріал;
- дають змогу оперативно ознайомлюватися з науково-популярними виданнями, рідкісними книгами, яких немає в продажу, бути в курсі всіх новинок і цікавинок наукового книжкового світу;
- створюють умови оперативного перегляду як нових надходжень до фонду НБУВ, так і архіву книжкових виставок;

– розширюють горизонти інформаційного пошуку, допомагають користувачам скомпонувати власний довідково-пошуковий апарат, відразу переходити до електронного каталогу бібліотеки, отримувати шифри видань;

– сприяють у навчанні, самоосвіті, власній поінформованості, особистісному розвитку, покращують підготовку до іспитів;

– стимулюють колективне онлайн-обговорення видань у колі колег;

– забезпечують процес миттєвого отримання інформації поза межами бібліотеки, істотно заощаджують час при пошуку видань;

– надають можливість отримати електронний образ книг, які наразі неможливо отримати в приміщенні бібліотеки, допомагають в умовах карантину підтримувати зв'язок із НБУВ;

– слугують наочним прикладом перетворення бібліотеки з традиційної у електронну, завдяки чому дистанційні користувачі залишаються читачами бібліотеки.

За висловом одного з респондентів – «цінність виставок у тому, що вони розроблені саме бібліотекою, тож їм довіряєш». Водночас, один із користувачів висловив негативне ставлення до виставок, хоча й не пояснив причини. Інший зауважив, що, хоча інформація і корисна, але вона має універсальний характер, тому її «важко використати у своїй конкретній роботі».

Аналізування отриманих відповідей на друге запитання анкети «Чим подобається вам дизайн та оформлення вітрин нових надходжень до фонду НБУВ?» показало, що переважна більшість респондентів схвально оцінили дизайн електронних книжкових вітрин і подякували співробітникам НБУВ за їхню працю. Серед висловлювань користувачів: «на мій погляд: естетично й нічого зайвого», «вдало обраний фон: спокійний, пастельний, очі не втомлюються», «відчувається професіоналізм організаторів». Респонденти відмітили витриманість оформлення; сучасність, привабливість, креативність, ненав'язливість дизайну; зручний, дружній інтерфейс; доступність, інформативність, ілюстративність матеріалу. Їм сподобалося, що виставку можна завантажити у PDF-форматі й працювати з нею офлайн; відсутність реклами, яка зазвичай відволікає від перегляду. Лише один респондент надав негативну оцінку дизайну, хоча свою позицію не пояснив.

Відповідаючи на третє запитання анкети – «Висловіть, будь ласка, свої побажання, поради або зауваження щодо організації вітрин нових надходжень до фонду НБУВ», – респонденти висловлювалися за продовження та користь цієї роботи. Одному респонденту було складно відповісти на це запитання, восьмеро – подякували, не маючи зауважень.

Респонденти внесли низку рекомендацій щодо оптимізації ЕКВНН, а саме:

– розміщувати документи за тематичними розділами, подавати розширені анотації, додавати фото змісту, альтернативні варіанти цих видань (аудіокниги, електронні варіанти документів);

– надавати можливість бачити більше надходжень сучасної художньої літератури, журналів, проглядати уривки з книг для ознайомлення, робити презентації нових документів;

– налагодити систематичне експонування, збільшити кількість представлених нових надходжень документів до фонду НБУВ;

– більше рекламувати такі виставки серед користувачів.

Серед недоліків ЕКВНН респонденти відмітили недостатнє оновлення виставкового матеріалу, відсутність повних електронних текстів видань.

Користувачі висловили побажання подальшого розвитку цієї дистанційної форми обслуговування, надання повноти інформації, оперативність організації, щоб виставки й надалі були «доповненням роботи бібліотеки».

Відповіді респондентів на четверте запитання дали змогу здійснити статистичний аналіз користувачів ЕКВНН до фонду НБУВ за такими параметрами як вік, стать, освіта, професія.

За підсумками опитування, переважну кількість респондентів, які зверталися до ЕКВНН, становили користувачі від 25 до 50 років – 22 респонденти (56,4 %) і молодь від 18 до 24 років – 10 респондентів (25,6 %). Це цілком зрозуміло, адже за даними дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.», проведеного на замовлення USAID-INTERNEWS, основним джерелом інформації, особливо для молоді, стає Інтернет [10].

Ефективне використання та популяризація електронного інформаційного потенціалу бібліотеки на пряму залежить від підготовки користувачів до самостійної роботи з електронними ресурсами, рівня їхньої інформаційної культури. Хоча переважна більшість користувачів уже володіє навичками роботи з комп'ютерною технікою, електронним каталогом і базами даних, незначна їхня кількість усе ще націлена на глибоке вивчення пошукових можливостей бібліотечної електронної інформаційно-пошукової системи. Задля забезпечення ефективнішого використання пошукових можливостей електронного каталогу і баз даних одним із важливих напрямів розвитку сервісної роботи наукової бібліотеки є розроблення комплексу заходів, спрямованих на підготовку користувачів до самостійної роботи шляхом формування у них навичок правильного формулювання пошукових запитів, уміння вести інформаційний пошук із використанням різних параметрів, орієнтуватися в електронному середовищі бібліотеки задля забезпечення ефективного використання всіх її ресурсів.

Значна кількість віддалених користувачів має відповідну інформаційну підготовку, яка надає можливість активно використовувати переваги електронного перегляду. Однак існують деякі вікові особливості використання електронної інформації. Так, користувачі старші 55 років є менш адаптивними до сучасного інформаційного середовища і не завжди мають достатньо навичок для самостійної роботи з електронною інформацією. І не випадково з-поміж респондентів нашого дослідження їх виявилось семеро – 18 % від загальної кількості респондентів.

Група користувачів середнього віку (від 25 до 45 років) навпаки, досить успішно освоює та активно використовує ЕКВНН. Адже вони зазвичай не тільки мають навички користування комп'ютерною технікою та мережевими сервісами, а й володіють чітким уявленням сутності питання, за яким здійснюють перегляд, умінням чітко формулювати власні пошукові запити, працювати з аналітичною інформацією.

Користувачі віком від 18 до 24 років найбільше схильні до роботи з електронними ресурсами, проте не віддають ЕКВНН абсолютної переваги, адже вони, особливо студенти вишів, націлені на отримання готової до використання інформації, тому частіше звертаються до Інтернет-ресурсів у пошуках готового реферату чи повнотекстового документа, і лише потім використовують інформацію з електронних виставок.

Згідно зі статистичними показниками дослідження за статтю переважали жінки – 25 осіб (64 %), чоловіків-респондентів було 14 осіб (36 %). Цей показник засвідчує загальну тенденцію до превалювання жінок при користуванні бібліотекою.

Проведений у межах дослідження аналіз за соціально-професійними характеристиками засвідчив, що ускладні респондентів ЕКВНН переважали спеціалісти з вищою освітою – 28 користувачів, що становить 72 % від загальної кількості респондентів, студентів вишів – 11 осіб (28 %). За фаховою спрямованістю найчисленнішу групу становили фахівці гуманітарного профілю – педагоги, історики, працівники культури, філологи, економісти, юристи, соціологи, журналісти, мистецтвознавець, політолог, психолог. Серед фахівців природничо-технічного профілю, які звернулися до ЕКВНН, – медики, біолог, географ. Співвідношення фахівців гуманітарного й природничо-технічного профілю становить 89,8 % і 10,2 % відповідно.

Результативність використання ЕКВНН до фонду НБУВ має позитивну динаміку. Значна більшість користувачів залишилися задоволеними результатами пошуку інформації, її змістовністю, актуальністю, дизайном і оформленням вітрин (69,4 %), серед частково задоволених – 25,6 % респондентів, незадоволеними залишилися двоє (5 % від загальної кількості

користувачів), хоча вони й не надали роз'яснення своїх відповідей.

Респонденти висловили вдячність співробітникам бібліотеки за організацію ЕКВНН до фонду НБУВ: 17 анкет (43,5 % від загальної їхньої кількості) наприкінці містили побажання успіхів і всього найкращого.

Отримані результати дослідження сприяли формулюванню пріоритетних завдань щодо підвищення ефективності організації ЕКВНН. З-поміж них:

- розширення репертуару повнотекстових документів у електронній бібліотеці НБУВ;

- підвищення інформаційної культури користувачів шляхом проведення відповідних комплексних заходів, зокрема представлення інтерактивних методичних матеріалів на вебпорталі НБУВ;

- систематичне інформування користувачів про нові виставки;

- професіоналізм бібліотечних працівників.

Проводячи маркетингове дослідження у мережевому середовищі, дослідники намагалися виступити не тільки спостерігачами, а й дієвими провідниками того, щоб ЕКВНН до фонду НБУВ як електронний інформаційний бібліотечний продукт надавав науковій бібліотеці «своїх», постійних і повною мірою зацікавлених віддалених користувачів.

Аналіз відповідей респондентів дав змогу побачити й оцінити роботу з організації ЕКВНН до фонду НБУВ саме очима віддалених користувачів, що зумовлює прискорене реагування з боку НБУВ щодо висловлених пропозицій.

Ще один позитивний момент, відмічений респондентами, пов'язаний з антидеприваційною функцією наукової бібліотеки, тобто наданням інформації цілодобово й безкоштовно. На відміну від суто комерційних центрів, бібліотека тим самим долає інформаційну нерівність, розшарування людей за ступенем доступу до інформації, залишається соціальним інститутом, який надає рівні можливості, стверджуючи соціальну справедливість.

Проведення бібліотечних маркетингових досліджень, спрямованих на вивчення динаміки інформаційних потреб віддалених користувачів, ефективності використання електронних інформаційних ресурсів, продуктів і послуг, є необхідним компонентом системи бібліотечних наукових комунікацій. Спираючись на отримані результати, відповідні рекомендації, вони дають змогу оперативно реагувати на зміни в пріоритетах споживачів інформації; впливати на вдосконалення ресурсної бази; знаходити шляхи оптимізації дистанційного сервісу; відстежувати доцільність уже наявних

і необхідність упровадження нових форм обслуговування; генерувати пріоритетні напрями бібліотечно-інформаційної діяльності.

Аналіз ступеню задоволення інформаційних потреб користувачів під час використання ними ЕКВНН до фонду НБУВ дав змогу отримати чітке уявлення про стан і проблеми організації ЕКВ; відстежити доцільність їхнього експонування; прогнозувати впровадження нових форм виставкового обслуговування на основі програмно-технологічного забезпечення з метою їхнього включення в науково-комунікаційний обіг електронного інформаційного простору.

У цілому дослідження довело, що організація ЕБКВ як різновиду електронних бібліотечно-інформаційних продуктів, з одного боку, та дієвого засобу бібліотечних наукових комунікації – з іншого, є перспективним напрямом у стратегії бібліотечного розвитку. Напрямом, який сприятиме подальшому зростанню комунікаційних зв'язків у соціальних мережах, об'єднанню людей у спільноти за інтересами (зокрема – науковими й освітніми) та відкриватиме нові можливості щодо вивчення взаємодії людей і організацій (у нашому випадку – НБУВ та її користувачів), задоволення потреб дистанційних цільових спільнот шляхом уведення до електронного обігу великих достовірних масивів інформації.

**Оцінювання результативності
віртуальної бібліотечної виставкової діяльності.
Паспорт електронної бібліотечної виставки**

Ефективність ВБВД оцінюється за допомогою:

- а) аналізу якісних характеристик ЕБВ;
- б) статистичного розрахунку кількісних показників із залученням облікової та супровідної документації;
- в) зворотного зв'язку з користувачами ЕБВ у спосіб бібліотечних маркетингових досліджень.

Основними критеріями оцінки якості ЕБВ є:

- актуальність;
- наочність;
- креативність;
- повнота розкриття тієї чи іншої проблематики;
- урахування інтересів і відповідність потребам користувачів;
- зручність подання інформації;
- простота навігації та інтерактивність;
- бібліографічне забезпечення;
- комфортність перегляду;
- привабливість оформлення (дизайну);
- швидкість завантаження;
- супутні заходи (органічне поєднання з іншими формами бібліотечно-інформаційної роботи);
- показники подальшої читацької активності (відвідування бібліотеки, документообіг).

Головним кількісним показником результативності ВБВД є затребуваність ЕБВ, що зумовлює ведення статистичного обліку відвідування користувачів, кількості завантажень ними електронних виставкових документів.

Автори пропонують до використання щодо оцінювання ефективності та результативності показники, наведені в табл. 4.

З метою всебічного аналізу інформації про відвідувачів ЕБВ можуть використовуватися куки-файли (cookie), які містяться в комп'ютері користувача і дозволяють його ідентифікувати, не порушуючи анонімності. Присвоєний завдяки cookie унікальний ідентифікатор зчитується системою при кожному перегляді сторінок ЕБВ користувачем, завдяки чому ці перегляди можливо в подальшому згрупувати у серії переглядів з метою детальнішого аналізу відвідуваності. На цій основі формується низка показників, які містять

**Показники результативності читацького відвідування
електронних бібліотечних виставок**

№	Назва показника	Характеристика
1.	Кількість відвідувачів ЕБВ	Кількість користувачів мережі Інтернет, які здійснили перегляд ЕБВ за період, який досліджується
2.	Кількість переглядів ЕБВ	Кількість переглядів, завантажень одиниць ЕБВ за період, який досліджується
3.	Час, проведений на сторінці ЕБВ	Загальна кількість годин, проведених усіма користувачами на сторінці ЕБВ за період, який досліджується
4.	Середній час перебування одного користувача на сторінці ЕБВ	Загальна кількість годин, що в середньому проводить користувач мережі Інтернет на сторінці однієї окремої ЕБВ за період, який досліджується
5.	Середня тривалість перегляду однієї ЕБВ	Загальна кількість ЕБВ, які в середньому переглянув один користувач за період, який досліджується
6.	Коефіцієнт зацікавленості в ЕБВ	Співвідношення часу, проведеного на сторінці ЕБВ до загального часу, проведеного на сторінці ЕБВ за період, який досліджується
7.	Коефіцієнт відвідуваності ЕБВ	Співвідношення кількості відвідувачів певної ЕБВ до загальної кількості відвідувачів ЕБВ за період, який досліджується

інформацію, необхідну для оцінки якості ЕБВ – від розгляду загальних характеристик відвідувань – до аналізу відвідування конкретної ЕБВ конкретним користувачем мережі Інтернет.

Супровідним документом, який надає вичерпну інформацію про концепцію, цільове й читацьке призначення ЕБВ, термін її експонування, бібліографічні відомості про представлені видання тощо є Паспорт ЕБВ. Цей документ виконує функцію аналітичного звіту про роботу, дає змогу співвідносити кількісні та якісні показники так, щоб отримати реальне уявлення про ефективність експонування тієї чи іншої виставки.

Паспорт ЕБВ (на відміну від плану) створюється вже після її публікації. Він дає змогу простежити концепцію, призначення, мету експонування; рівень професійної компетентності фахівців, які представили її користувачам. Супровідний документ можливо використати для аналізу ВВД і внесення його результатів у звіт бібліотеки. Необхідність ускладненні такого паспорта полягає також і в переданні досвіду з організації ЕБВ колегам.

У Паспорті прописують концепцію ЕБВ, методи досягнення поставлених завдань, очікувані результати впливу на користувача.

Крім того, Паспорт дає змогу здійснювати документування експозиції та є частиною архіву бібліотеки. З цією метою бажано відображати в ньому бібліографічні описи представлених документів, а також відомості про використані при підготовці Паспорта джерела інформації.

*Бланк паспорта типової ЕБВ повинен містити такі відомості:*⁶

Назва виставки _____
Мета виставки _____
Завдання виставки _____
Читацьке призначення⁷ _____
Цільове призначення⁸ _____
Місце експонування _____
Професійна читацька аудиторія _____
Структура виставки _____
Кількість представлених документів _____
Зворотний зв'язок з користувачами (анкети, фокус-групи) _____
Оцінювання виставки користувачами (відгуки, лайки) _____
Заходи з популяризації виставки (реклама, інформація, презентація, масові заходи) _____
Загальний аналіз ефективності виставки _____
Рекомендації виставки _____
Бібліографічний опис представлених документів _____
Дата публікації виставки _____
Відповідальний виконавець виставки _____
Назва установи, де створена виставка _____
Місце експонування виставки (посилання на електронний ресурс)
Дата, підпис відповідального виконавця _____

Дотримання вищенаведеного алгоритму визначення ефективності та оцінки якості ВБВД є запорукою успішної організації ЕБВ і підвищеного попиту користувачів на представлені видання після її публікації в Інтернет-просторі.

⁶ Розроблено авторами.

⁷ Відомості про читацьке призначення можуть бути вказані у форматі вікових маркувань 12+, 18+ тощо.

⁸ Цей розділ заповнюється відповідно до того, яку мету визначали організатори виставки. Наприклад: патріотичне виховання, естетичний розвиток, формування інформаційної компетентності, пропаганда здорового способу життя, толерантне ставлення до світу, просування сімейних цінностей тощо.

Створення буктрейлерів електронних бібліотечних виставок та їх промоція в сучасному рекламному просторі

З початком третього тисячоліття за кордоном з'явилися буктрейлери (Book Trailer, book – книга, trailer – анонс, промо-відео) – невеличкі відеоролики, які розповідають у довільній художній формі про ті чи інші книжкові видання. Отже, буктрейлер – це промо-ролик до книги.

Метою відеоанонсів стала пропаганда читання, привернення уваги до книжкової продукції за допомогою сучасних візуальних засобів. Основним завданням буктрейлера є яскрава й образна розповідь про книгу, сприяння підвищенню читацького інтересу.

Перший офіційний буктрейлер було представлено 2003 р. на книжковому ярмарку в м. Шривпорті, штат Луїзіані (США). З розвитком YouTube та його аналогів буктрейлери як особливий вид книжкової реклами здобули визнання та популярність.

В Україні цей дієвий та динамічний видовищний спосіб промоції книг був впроваджений у 2009 р. Першими до нього долучилися видавництва, розглядаючи цей ресурс як новий інструмент для книжкового бізнесу.

Ідею відеоформату негайно підхопили й книгозбірні. Наразі жанр буктрейлерів зробив великий крок уперед і активно використовується в бібліотечній практиці. Із звичайних презентацій в стилі PowerPoint він перетворився на справжнє мистецтво. Стосовно жанрових характеристик такі відеоролики ближче за все належать до реклами.

Буктрейлери й ЕБВ близькі одне одному, оскільки мають спільну мету – візуальне розкриття творів друку за допомогою зорових образів. Тож одним із перспективних напрямів просування ЕБВ може стати її буктрейлер (book-exhibition-trailer), запропонований НБУВ.

Створення буктрейлера ЕБВ потребує дотримання певного алгоритму:

- обрання конкретної, уже організованої виставки. Мотивації щодо її вибору різноманітні: реклама книжкових новинок, просування тематичних добірок, створення промо-роликів до знаменних дат і подій тощо;
- створення сценарію буктрейлера ЕБВ з використанням анотацій книжкових видань;
- визначення тривалості промо-ролика (3–5 хвилин – оптимальний термін, щоб утримати читацьку увагу);
- добір матеріалів для відеоряду (малюнки, відскановані обкладинки й ілюстрації). Завантажені відеофайли потрібно конвертувати у формат avi. Задля цього можна використати безкоштовну універсальну програму для конвертування відео-, аудіофайлів та зображень Format Factory;

– запис озвученого тексту для супроводу буктрейлера ЕБВ. Для цього можна скористатися програмою «Звукозапис», яка входить до складу Microsoft Windows. За допомогою мікрофона записати звук у звуковий файл і зберегти його на комп'ютері. Для запису, редагування звуку можна використовувати й інші аудіоредактори: Adobe Audition, Audio Record Wizard, Sony Sound Forge тощо;

– використання для роботи з відеофайлами програми Windows Movie Maker, яка наявна на всіх комп'ютерах, оскільки входить до пакету Microsoft Windows. Із програмою легко працювати, оскільки вона має український інтерфейс. Вона здатна опрацьовувати відеофайли з цифрової відеокамери, створювати з обкладинок слайд-шоу, додавати титри, звук, вирізати непотрібні фрагменти, склеювати їх. У програмі є можливість автоматичного оброблення відео за задалегідь встановленим параметрам. Більшість операцій у процесі роботи з відео можна виконати й безпосередньо в онлайн-редакторах. Онлайн-сервіси мають важливу перевагу: завдяки тому, що всі операції з опрацювання відеофайлів виконуються на віддаленому сервері, продуктивність комп'ютера не має значення. Тож навіть на малопотужній машині можна без проблем редагувати відео високої роздільної здатності. Найпростішим і найзручнішим онлайн-відеоредактором є YouTube Video editor (<http://www.youtube.com/editoryoutube>). У ньому можна склеювати відео, накладати титри, додавати музику, спецефекти, робити ремікси тощо. Важливою перевагою редактора є і те, що зняте відео відразу ж з'явиться на YouTube й буде доступне для перегляду користувачами. У роботі над буктрейлером ЕБВ можна використовувати gif-анімацію (анімовані малюнки) та футажі (невеличкі відеофрагменти з ефектами, які вставляються у відеоролик для плавних переходів між його частинами й підвищення видовищності. Наприклад, футаж «Бібліотека» (<https://www.youtube.com/watch?v=sdJB8PTSH9c>). Анімовані малюнки й футажі у великій кількості представлені в Інтернеті. Їх можна завантажувати й використовувати під час монтажу буктрейлерів;

– відеомонтаж – заключний етап роботи над буктрейлером ЕБВ. Під час відеомонтажу можна вирізати / склеїти кілька фрагментів відео, додати звукову доріжку, змінити розмір відео, додати субтитри, накласти ефекти, переходи, різноманітну музику тощо.

Промо-ролик до ЕБВ зберігається на жорсткий диск службового комп'ютера.

При використанні сторонніх матеріалів у титрах зазначаються ресурси, їхнє місцезнаходження, а також прізвища авторів і правовласників.

З метою донесення до цільової аудиторії користувачів буктрейлери ЕБВ демонструють на телебаченні, розміщують в Інтернеті на блогах, форумах, сервісах відеогостингу, в популярних соціальних мережах; презентують під час конференцій користувачів, круглих столів, книжкових фестивалів тощо. У професійному бібліотечному середовищі буктрейлер ЕБВ стає одним із дієвих засобів підвищення статусу читання через його пропаганду у спосіб відеопрезентації.

Сучасний імідж бібліотечного працівника – організатора електронних бібліотечних виставок

За умов глобальної інформатизації суспільства, трансформації сучасної картини світу, де колишні професійні вміння та навички швидко стають неактуальними, бібліотечні фахівці як посередники між користувачами й інформацією задля підтримки високої власної професійної компетентності зобов'язані швидко опановувати нові технології, застосовувати доступні методи саморозвитку й постійно прагнути до особистісного самовдосконалення.

Технологічні реалії інформаційного середовища спричинили трансформацію змісту бібліотечної діяльності. Кардинально змінилася сама філософія бібліотечної роботи: від принципу обслуговування користувачів документами в приміщенні бібліотеки – до принципу доступу до бібліотечних фондів у віддаленому режимі. Це зумовило переосмислення бібліотечної діяльності; призвело до створення комплексу оновлених бібліотечних посадових обов'язків.

Відповідно до сучасних тенденцій розвитку бібліотечно-інформаційної професії, вимог ринку праці визначається перелік фахових компетентностей, найважливішими серед яких є вміння:

- здійснювати відбір, аналіз, оцінку, систематизацію, моніторинг, організацію, зберігання, поширення, надання в користування інформації, знань у будь-яких форматах;
- використовувати методи систематизації, пошуку, збереження, класифікації інформації для різних типів контенту й носіїв;
- використовувати сучасні прикладні комп'ютерні технології, програмне забезпечення, мережеві, мобільні технології для вирішення поточних завдань;
- аналізувати закономірності функціонування потоків і масивів документів і електронних даних;
- упроваджувати інноваційні технології виробництва інформаційних продуктів і послуг задля підвищення якості обслуговування користувачів бібліотечно-інформаційних установ;

- використовувати PR, інші прикладні соціокомунікаційні технології в умовах сучасної інформаційно-технологічної інфраструктури;
- застосовувати принципи проектування баз даних, інформаційних систем, соціальних та інших комп'ютерних мереж, електронних бібліотек;
- створювати, наповнювати, забезпечувати функціонування вебсайтів і вебспільнот у мережі Інтернет.

Перетворення бібліотекаря, звиклого до традиційних методів роботи на освіченого фахівця віртуальної бібліотечно-інформаційної сфери передбачає:

- організацію нової системи підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу;
- модернізацію системи бібліотечного навчання;
- професійну перепідготовку;
- самоосвіту;
- збільшення можливостей творчої самореалізації в професійній сфері;
- інтелектуалізацію бібліотечної професії зі сприйняттям її представників (бібліотекарів) як частини наукової спільноти.

Сучасний статусно-рольовий тип бібліотечного фахівця – це освічена, творча, комунікабельна особистість, яка:

- сконцентрована на потребах віртуального користувача;
- наділена креативним інформаційним мисленням і навичками в галузі комп'ютерних технологій;
- спроможна оперативно орієнтуватися у віртуальних пошукових і навігаційних стратегіях;
- здатна надати віддаленому користувачу максимальну бібліотечно-інформаційну допомогу.

Саме такий бібліотечний фахівець стає працівником вищого кваліфікаційного рівня: експертом; консультантом з розповсюдження та управління ЕІР і використання технологічних засобів; активним учасником процесів наукової комунікації; організатором е-науки та е-досліджень; реалізатором концепції інформаційно-комунікаційної діяльності у бібліотечній справі.

Усе це повною мірою стосується організації ЕБВ, які публікуються на бібліотечному сайті й рекламуються в соціальних мережах. Бібліотечні працівники за цих умов виконують докорінно нові функціональні обов'язки: інформаційних брокерів, модераторів, маркетологів, експертів, контент-менеджерів. Така діяльність охоплює:

- організацію широкого публічного перегляду опублікованих ЕБВ на бібліотечному вебсайті;
- формування кола спілкування навколо опублікованих ЕБВ на бібліотечному сайті;

– розширення цього кола у співтовариствах прихильників бібліотеки в соціальних мережах, блогах, соціальних медіа тощо;

– забезпечення надходження повідомлень про опубліковані ЕБВ до віддалених користувачів за допомогою електронних скринь (e-mail), у вигляді message-повідомлень, рекламних розміщень тощо;

– здійснення посередництва, тобто дистанційного інформаційно-бібліографічного консультування віддалених користувачів щодо використання ними певного масиву пропонованої інформації.

Дистанційне консультування можливо здійснювати за допомогою електронної пошти, бібліотечного сайту, соціальних мереж.

Оскільки віддалені користувачі мають різний рівень знань, умінь і навичок роботи в інформаційно-пошукових системах, для бібліотечних працівників-організаторів ЕБВ набуває важливості розроблення типових відповідей та консультацій щодо методики їхнього використання.

Список бібліографічних посилань

1. Бабій Л. Віртуальна книжкова виставка: нова форма інформаційних ресурсів бібліотеки. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 272–276.

2. Белоус І. О. Соціологічні дослідження бібліотеки – важлива складова моніторингу інформаційних потреб користувачів. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства*: матеріали П'ятої міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 вересня, 2013 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 176–182.

3. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 467–478.

4. Булахова Г. І. Рекламна стратегія просування продуктів і послуг бібліотек у соціальній мережі Facebook. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 331–345.

5. Буктрейлер – сучасна форма реклами книги. Віртуальний бібліограф / Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеса Гончара. URL: <http://biblio.lib.kherson.ua/buktreyleyler.htm> (дата звернення: 21.07.2021).

6. Горовий В. Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 26. С. 12–20.

7. Гранчак Т. Ю. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 1. С. 18–29.

8. Дупляк Т., Ткаченко Д. Інтернет технології у виставковій діяльності. *Маркетинг в Україні*. 2008. № 3. С. 26–29.

9. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» зі змінами, внесеними згідно із Законом № 955-VIII від 28.01.2016 р. Відомості Верховної Ради. 2016. № 10.
10. Інтернет стає основним джерелом інформації. Результати дослідження Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 році, проведеного на замовлення USAID-INTERNEWS. URL: <https://pon.org.ua/novyny/7400-nternet-staye-osnovnim-dzherelom-nformacyi-rezultati-doslidzhennya.html> (дата звернення: 21.07.2021).
11. Ісаснко О. О. Вивчення пріоритетів користувачів електронних науково-інформаційних ресурсів НБУВ. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2008. Вип. 20. С. 100–111.
12. Каліберда Н. Ю., Ясінська О. А., Півнюк О. В. Електронні інформаційні ресурси в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6. С. 21–28.
13. Коваль Т. М., Туровська Л. О., Смоляр І. Е. Популяризація електронних книжкових виставок у соціальних мережах (На прикладі універсального підсобного фонду ВКБО НБУВ). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 61–80.
14. Косачова О. Буктрейлер як ефективний медіаресурс сучасної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 10. С. 15–18.
15. Кудря Л. М. Віртуальна книжкова виставка – нова форма популяризації документів. *Бібліотечна планета*. 2009. № 1. С. 37–39.
16. Лобузін К. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайн-середовища. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 7. С. 30–34.
17. Мар'їна О. Ю. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19–21.
18. *Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища*: монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с.
19. Присяжна Л. В. Роль сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій у контексті розвитку бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 30. С. 228–236.
20. Ржеуський А. В. *Моделі, методи та засоби надання інформаційних послуг у сервіс-орієнтованих бібліотечних системах*: автореф. дис. ... канд. наук із соц. Комунікацій / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 23 с.
21. *Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності*. Укладач М. В. Безрук. Івано-Франківськ: НТБ ІФНТУНГ, 2013. 48 с.
22. Солонська Н. Г. Електронні виставки в бібліотеках як форма створення нового інформаційного ресурсу. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 150–155.
23. Ткачук Л. Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки. *Вісник книжкової палати*. 2007. № 6. С. 36–38.

24. Туровська Л. О., Смоляр І. Е. Електронна виставка як комунікаційна модель діяльності наукової бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 29–31.

25. Туровська Л. О., Смоляр І. Е. Організація електронних книжкових виставок у контексті інформаційно-комунікаційної діяльності наукової бібліотеки. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 44. С. 44–53.

26. Філатов А. Буктрейлери: від реклами до нового виду мистецтва. URL: <http://litakcent.com/2013/01/23/buktrejlery-vid-reklamy-do-novoho-vydu-mystectva> (дата звернення: 21.07.2021).

27. Чуприна Л. А. Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 507–523.

28. Яковенко О. Г. Сучасні стандарти безперервної освіти в бібліотечно-інформаційній сфері. *Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта: орієнтири співтворення*: збірник матеріалів ІХ Міжнародн. науково-практичної конф. (Київ, 26 лют. – 1 бер. 2019 р.). Київ, 2019. С. 7–12.

29. Яковенко О. Г., Туровська Л. О. Популяризація електронних книжкових виставок у системі бібліотечних наукових комунікацій (на прикладі вітрин нових надходжень до фонду НБУВ). *Бібліотечний вісник*. 2021. № 3. С. 39–49.

ПЕРЕЛІК ТЕМАТИЧНИХ ЕЛЕКТРОННИХ
БІБЛІОТЕЧНИХ КНИЖКОВИХ ВИСТАВОК ВКБО НБУВ,
ОРГАНІЗОВАНИХ НА БАЗІ УПФ
(2009–2022)

РІК	НАЗВА ТЕМАТИЧНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ КНИЖКОВОЇ ВИСТАВКИ	КІЛЬКІСТЬ ЕЛ. ДОК.
2009	* Конституція України - складова національної правової ідеї	26
	* Конституції зарубіжних країн	50
2010	* Вибори	50
	* Реклама	53
	* Велика Вітчизняна війна 1941- 1945 років	52
	* Права людини	58
	* Україна в нас єдина	50
	* Людина. ультура. Психологія	69
2011	* Політична економія і сучасна економічна теорія	53
	* Екологія та охорона навколишнього середовища: стан і перспективи	56
	* Українська мова. ультура. Стиль	53
	* Історія європейської філософії: становлення та розвиток	57
	* Фармакологія. Токсикологія: сучасні лікарські засоби та загальні правила рецептури	53
	* Актуальні проблеми цивільного права	58
2012	* Психологія особистості в системі знань	52
	* Системи передавання даних. Інформаційні системи та технології	51
	* Таїни радянської епохи 1917-1991 рр.	50
	* Політичні технології. Виборча система	50
	* Міжнародна економіка	60
	* Історія філософії України	50
2013	* Духовний потенціал людини. Релігія та форми суспільної свідомості	53
	* Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі	50
	* Матеріалознавство і технологія матеріалів	50
	* Правове регулювання використання та охорони надр в Україні	50
	* Економічні дослідження. Методологія та організація	50
	* Слово рідне, українське (книги, випущені на замовлення Державного комітету телебачення та радіомовлення України за програмою «Українська книга» з розділу «Художня література»	64

Продовження таблиці

РІК	НАЗВА ТЕМАТИЧНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ КНИЖКОВОЇ ВИСТАВКИ	КІЛЬКІСТЬ ЕЛ. ДОК.
2014	* До 200-річчя з Дня Народження Великого українського поета та художника Т. Г. Шевченка	71
	* Європейське право. Право Європейського Союзу та правове забезпечення захисту прав людини	66
	* Шляхи розвитку агропромислового сектору України	61
	* Державне регулювання економіки	52
	* Програмування: базові алгоритми	51
	* Інтелектуальна техніка менеджменту: прикладні аспекти кадрового управління	65
2015	* Сучасні технології будівельного виробництва	51
	* Воєнна наука. Військова справа	52
	* Техніка економічного аналізу: методи та прийоми економічного дослідження	51
	* Кримінологія. Загальні проблеми попередження злочинності	54
	* Економічна стратегія підприємства	53
	* Поетичне слово в українському фольклорі	51
2016	* Україна - земля козацька	86
	* Загальна терапія: народна і традиційна медицина	52
	* Традиції та звичаї українського народу: святково-обрядова культура	60
	* Державне управління та адміністративне право в Україні	51
	* Журналістика: основи професійної комунікації	52
	* Логіка: традиційна і сучасна	55
2017	* Виховний потенціал інноваційної педагогіки	59
	* Економічна географія і регіоналістика	45
	* Державні фінанси	52
	* Мовознавство: теорія і методологія	55
	* Українське мистецтво та архітектура	52
	* Археологічні дослідження в Україні	54
2018	* Соціальне управління : сутність, цінність, ефективність	53
	* Загальні проблеми психології	52
	* Загальні проблеми психології	50
	* Культурологія: люди та ідеї	60
2019	* Великі таємниці та загадки історії	52
	* Київ - місто на березі вічності	58
	* Спорт : економіка, політика, культура	44
	* Комп'ютерна графіка. Лідери графічних систем	51
2020	* Життя за доби Internet	30
	* Фундаментальні традиції філософії Сходу	45
	* Світові релігії. Історія та сучасність	30
	* Голодомор - трагедія, про яку маємо пам'ятати	50

РІК	НАЗВА ТЕМАТИЧНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ НИЖ ОВОЇ ВИСТАВКИ	КІЛЬКІСТЬ ЕЛ. ДОК.
2021	* Історія соціологічних вчень	30
	* Історія науки в Україні	30
	* Транспорт. Транспортне сполучення	30
	* Держава і фінанси: правовий зв'язок	30
2022	* Теорія держави і права в системі юридичних наук	40
	* Естетика - філософська наука. Виникнення та розвиток	38
	* Формування і розвиток особистості в дитячому віці	41
	* Григорій Сковорода - ідейна спадщина та сучасність	35
	* Як тебе не любити, Києве мій	58
	* Козаччина - героїчна сторінка в історії України	63
	РАЗОМ : 72 електронні тематичні виставки	4002 ел. док.

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

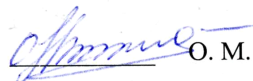
Відділ комплексного
бібліотечного обслуговування
сектор універсального
підсобного фонду і каталогів

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач відділу
комплексного бібліотечного
обслуговування
Т. М. Коваль
« 23 » вересня 2014 року

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ КНИЖКОВИХ ВИСТАВОК
НА БАЗІ УНІВЕРСАЛЬНОГО ПІДСОБНОГО ФОНДУ
ВІДДІЛУ КОМПЛЕКСНОГО
БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НБУВ:
МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ТА ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕННЯ
НА САЙТІ НБУВ**

СХВАЛЕНО

Протокол засідання Інституту
науково-методичного забезпечення
бібліотечно-інформаційної роботи
« 23 » вересня 2014 р. № 3
Директор Інституту
науково-методичного забезпечення
бібліотечно-інформаційної роботи

 О. М. Василенко

Київ 2014

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Інструкція розроблена відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.), Закону України «Про національну програму інформатизації» (1998); Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (2000), а також Статуту Бібліотеки та «Правил користування Бібліотекою».

1.2. Електронна книжкова виставка (далі – ЕКВ) є однією з нових форм доведення інформації до віддалених (дистанційних) користувачів, яка передбачає синтез традиційного книжкового та електронного засобів представлення інформації.

1.3. ЕКВ – це демонстрація в мережі Інтернет за допомогою засобів web-технологій віртуальних образів спеціально підібраних та систематизованих творів друку, що презентуються віддаленим (дистанційним) користувачам для огляду, ознайомлення та використання.

1.4. ЕКВ універсального підсобного фонду (далі – УПФ) – це складова частина електронних інформаційних Інтернет-ресурсів НБУВ, яка організовується з метою популяризації та розкриття УПФ через мережу Інтернет та ставить перед собою наступні завдання:

- сприяти задоволенню наукових, навчальних, виробничих, громадських та інших інтересів віддалених (дистанційних) користувачів;
- презентувати та популяризувати нові та актуальні друковані документи, що надійшли та зберігаються в УПФ;
- розкрити галузевий зміст УПФ згідно з інформаційними запитами користувачів;
- привернути увагу до ексклюзивних або вузькоспеціальних видань.

1.5. За глибиною змісту та оперативністю представлення документів ЕКВ УПФ поділяються на два основних види:

- тематичні;
- нових надходжень.

1.6. Тематична електронна книжкова виставка УПФ (далі – ТЕКВ УПФ) – це бібліотечний електронно-інформаційний продукт, створений на базі книжкових видань із певної тематики, що зберігаються в УПФ.

1.6.1. Основне завдання ТЕКВ УПФ – це надання допомоги дистанційному читачеві у набутті та поглибленні знань шляхом представлення спеціально відібраних документів за певною тематикою.

1.6.2. ТЕКВ розкривають УПФ у різних аспектах:

- ✓ виставки, присвячені актуальним проблемам розвитку науки, техніки і виробництва, питанням соціально-економічного, громадсько-політичного і культурного розвитку країни та ін.;
- ✓ виставки до знаменних та пам'ятних дат, які організовуються до річниць подій у житті країни, світової науки та культури;
- ✓ персональні виставки, присвячені життю та діяльності видатних людей;
- ✓ виставки, присвячені одному твору або циклу творів одного автора;

✓ серії виставок – комплекс експозицій, який організовується послідовно у рамках єдиної теми.

1.7. Електронна книжкова виставка нових надходжень до УПФ (далі – ЕКВНН УПФ) – це бібліотечний електронно-інформаційний продукт, створений на базі нових книжкових видань, що надійшли до УПФ упродовж нетривалого проміжку часу (1–3 місяці).

1.7.1. Основне завдання ЕКВНН УПФ – це систематичне інформування дистанційних читачів щодо надходження нових документів до УПФ.

1.7.1. ЕКВНН розкривають нові надходження УПФ в різних аспектах та групуються:

- ✦ за однією галуззю знань;
- ✦ за кількома галузями знань.

2. Розробка моделі електронної книжкової виставки

2.1. Електронний варіант моделі ЕКВ УПФ розробляється на основі традиційної книжкової виставки відповідно до плану науково-інформаційної роботи Відділу комплексного бібліотечного обслуговування передбачає:

2.1.2. попереднє вивчення теми та визначення джерел пошуку документів і матеріалів;

2.1.3. залучення (за необхідності) профільних науковців-консультантів щодо поглибленого розкриття тематики ЕКВ УПФ та її наповнення;

2.1.4. складання вступного слова (преамбули), що розкриває зміст ЕКВ УПФ;

2.1.5. попереднє визначення галузевих напрямів щодо підбору актуальних документів для ЕКВНН.

3. Пошук і добір документів

3.1. Попередній вибір, уточнення та узгодження теми (для ТЕКВ).

3.2. Ознайомлення з бібліографічними джерелами за темою (для ТЕКВ).

3.3. Відбір актуальних документів за галузевим напрямом (для ЕКВНН).

3.4. Добір друкованих документів з книжкових полиць (не менш 50 друкованих одиниць).

3.5. Визначення структури виставки.

3.6. Перегляд, аналіз та групування відібраних друкованих документів:

✦ за алфавітом – для тематичної виставки;

✦ за алфавітом та галузевим напрямом – для виставки нових надходжень.

3.7. Застосування додаткових елементів: фактографічної довідки про автора, списку додаткової літератури тощо (за необхідності).

3.8. Обрання засобів художнього представлення друкованих документів (кольорової обкладинки, ілюстрації, розкритої книги тощо).

3.9. Добір звукового (музичного) супроводу.

3.10. Обрання дизайнерських та естетичних прийомів розміщення друкованих документів (кольорової гами тощо).

4. Оцифрування та електронна обробка друкованих документів

4.1. Сканування кольорових обкладинок (ілюстрацій) відібраних друкованих документів у форматі графічного редактора JPG.

4.2. Сканування за допомогою комп'ютерної програми Abbyu FineReader видавничих анотацій відібраних друкованих документів. У випадку їх відсутності – сканування «змісту», вступу або фрагментів тексту друкованих документів.

4.3. Створення бібліографічного опису відібраних друкованих документів за алфавітом у форматі текстового редактора Microsoft office Word з шифрами основного книгосховища та шифрами підсобних книжкових фондів ВКБО.

4.4. Розміщення вступного слова (преамбули) у форматі текстового редактора Ms.Word для презентації ЕКВ ВКБО на сайті Бібліотеки.

4.5. Виділення за допомогою різних шрифтів текстового редактора Microsoft office Word (жирний шрифт, курсив, підкреслювання тощо) – ключових положень тексту.

4.6. Перегляд та редагування організованої ЕКВ УПФ.

4.7. Створення службової папки ЕКВ УПФ для її наступної передачі до відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж.

5. Заключні положення

5.1. Організована ЕКВ УПФ набуває форму бібліотечного електронного інформаційного продукту.

5.2. Організовану ЕКВ УПФ представлено:

❖ на сайті НБУВ у розділі «Електронні виставки» за адресою: <http://www.nbuv.gov.ua/exhibitions>;

❖ на сайті соціальної мережі Facebook, сторінці Офіційне мережеве співтовариство НБУВ у Facebook за адресою: <http://www.facebook.com/pages/Національна-бібліотека-України-імені-В.-І.-Вернадського/712692775441557?fr>.

5.3. Організована ЕКВ УПФ має необмежений термін експонування, доступу, дистанційного перегляду у мережі Інтернет, оновлення та доповнення.

5.4. Сукупність організованих ЕКВ УПФ складає їх архів та набуває статусу міні-сайту.

5.5. Опубліковані на сайті НБУВ ЕКВ УПФ передбачають маркетингові дослідження з вивчення ефективності їх читацького використання.

Вітрина нових надходжень до фонду основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

інтерактивне опитування віддалених користувачів НБУВ

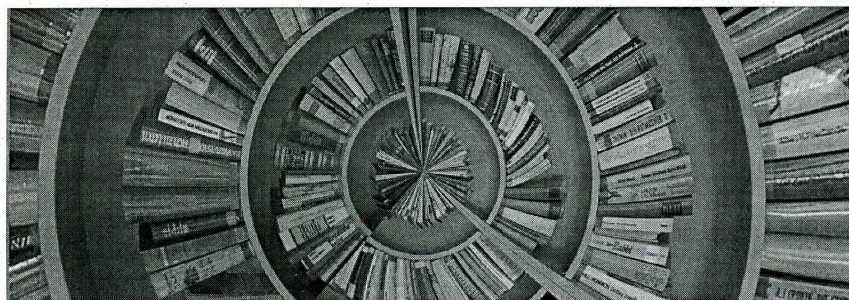
1. Чи є для вас корисною інформація з Вітрин нових надходжень до фонду основного зберігання НБУВ?

2. Чи подобається вам дизайн та оформлення Вітрин нових надходжень до фонду основного зберігання НБУВ?

3. Висловіть, будь ласка, свої побажання, поради або зауваження щодо організації Вітрин нових надходжень до фонду основного зберігання НБУВ.

4. Повідомте, будь ласка, свій вік, стать, освіту, професію.

5. ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

Компания Google не имеет никакого отношения к этому контенту.

Google Формы

Тетяна Коваль, Леся Туровська, Олена Яковенко, Інесса Смоляр

**ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО
БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ:
СПЕЦИФІКА, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ, ДОСВІД**

Методичні матеріали

Сучасна науково-методична діяльність (далі – НМД) є важливим напрямом функціонування українських бібліотек – методичних центрів. Її мета – підвищення рівня та ефективності роботи бібліотек і бібліотечних мереж, удосконалення та розвиток їхньої діяльності. Вітчизняний досвід і практика сьогодення свідчать про те, що активізація методичної функції бібліотек – методичних центрів розпочалася у незалежній Україні з 90-х років ХХ ст., коли набули поширення нові технології, а створення національної бібліотечно-інформаційної мережі потребувало уніфікації бібліотечних та інформаційних процесів для полегшення обміну інформацією. Відбувся перехід від методичного керівництва, яке жорстко регламентувало діяльність бібліотек, до демократичного стилю роботи – методичного забезпечення, при якому зберігаються та розвиваються як традиційні напрями методичної діяльності, зокрема: аналізування діяльності бібліотек, на якому будується вся система методичної роботи; моніторинг, виявлення та впровадження інновацій, розроблення методик і підготовки методичних матеріалів, організація безперервної освіти бібліотечних кадрів, так і не властиві управлінській діяльності: інноваційний, прогнозування, проектно-програмна діяльність, стратегічне планування. Соціально-політичні, економічні й технологічні перетворення в країні та світі трансформували концепцію організації методичної діяльності, яка на сучасному етапі розвитку бібліотечної галузі полягає у формуванні під впливом інформаційно-комунікаційних технологій відкритого науково-методичного інформаційного простору. Методична служба як гнучка система з різноманітністю змісту, форм, методів, продуктів, їхнім інноваційним характером довела свою життєздатність, актуальність і затребуваність. У НМД активно використовуються інформаційні технології, збільшується частка електронних методичних ресурсів і забезпечення віддаленого доступу до них, затребуванішими стають інтерактивні онлайн-форми методичної допомоги й підвищення кваліфікації: дистанційне навчання, вебінари, віртуальне консультування, електронна розсилка інформаційно-методичних матеріалів, підготовка мультимедійних презентацій, аудіо-, відеоматеріалів тощо. Сучасні інформаційні технології є робочим інструментом методичних служб, який дає змогу виконувати роботу якісніше й ефективніше.

НМД базується на єдиних принципах, які визначають її зміст, характер і напрями. Науковість – усі методичні рішення та рекомендації є науково обгрунтованими, експериментально перевіреними, базуються на досягненнях бібліотечної теорії. Актуальність – методичні рекомендації відповідають сучасним тенденціям розвитку вітчизняної та світової бібліотечної справи. Диференційований підхід – обов’язково враховуються специфіка бібліотек і бібліотечних мереж, рівень освіти й практичного досвіду їхніх працівників, умови, в яких вони функціонують. НМД базується на безпосередньому вивченні роботи бібліотек, наданні їм допомоги на місцях. Оперативність, яка передбачає своєчасне виявлення слабких і сильних сторін у роботі бібліотек, надання їм як консультативно-методичної допомоги, так і узагальнення та поширення передового досвіду в роботі. Систематичність, яка забезпечується планомірною, постійною допомогою бібліотекам.

Основними функціями НМД є: науково-дослідна (вивчення та узагальнення бібліотечної практики, експериментальна робота в бібліотеках і бібліотечних мережах); інформаційна (своєчасне, повне бібліографічне, фактографічне інформування бібліотечних фахівців про досягнення сучасної бібліотечної теорії та практики, а також про новачі у бібліотечній справі); організаційна (забезпечення консультативно-інформаційної та практичної допомоги фахівцям у реалізації методичних рекомендацій, підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, сприяння їхній безперервній освіті).

НМД здійснюється за такими основними напрямками: науково-дослідна робота; розробка організаційно-управлінської документації; аналітично-прогностична діяльність (аналізування стану й виявлення тенденцій розвитку як окремих бібліотек, так і мережі в цілому); консультативно-методична допомога бібліотечним фахівцям; інноваційна діяльність (пошук, розроблення та використання інновацій, які сприяють підвищенню ефективності та якості діяльності бібліотек); підвищення кваліфікації (проведення в межах організації безперервної освіти бібліотечних працівників заходів, спрямованих на підвищення їхнього професійного рівня).

Пріоритетність напрямів НМД змінюється відповідно до виконуваних завдань, їх важливість визначається об’єктивним станом конкретної бібліотеки, метою її діяльності й стратегічними завданнями. Науково-методична діяльність як типологічна функція та стратегічно важливий напрям подальшого розвитку притаманна національним бібліотекам України – методичним центрам, що регламентують їхні статuti. Зокрема, вітчизняні бібліотекознавці визначають методичну роботу національних

бібліотек як вироблення загальної стратегії розвитку бібліотечної галузі, аналізування діяльності й прогнозування розвитку бібліотек, накопичення та розповсюдження кращого досвіду, розроблення та впровадження інноваційних проєктів і технологій, організацію безперервної освіти бібліотечних кадрів.

Зазначимо, що питання трансформації НМД бібліотек незалежної України, тенденції, різноманітні аспекти, традиційні функції та нові підходи до реалізації її завдань, зокрема розвиток міжвідомчої взаємодії структур, які здійснюють методичну діяльність, використання цифрових технологій в методичній діяльності, формування електронних методичних ресурсів і забезпечення віддаленого доступу до них, розвиток форм, методів, напрямів, продуктів методичної діяльності відповідно до потреб бібліотечної практики висвітлено у низці робіт вітчизняних бібліотекознавців і бібліотечних фахівців, зокрема Т. Вилегжаніної, В. Загуменної, О. Кузьменко, Д. Дейч, Г. Ковальчук, В. Мудрохи, Р. Самотій, О. Сафоновой, А. Свободи, О. Сокур, Г. Солоїденко та інших. Питанням функціонування бібліотечних науково-методичних служб в електронному середовищі у своїх публікаціях приділили увагу українські спеціалісти О. Василенко, Т. Данильченко та інші.

Проблема оцінювання ефективності методичної роботи бібліотек – методичних центрів, зокрема державних і національних бібліотек, сучасних можливостей їх впливу на мережу бібліотек є важливою та актуальною. До цього питання найвпливовіші вітчизняні бібліотечні установи звертаються майже постійно. Значимим цьому контексті є питання щодо необхідності розроблення документів, які регламентують технологічні аспекти методичної роботи в умовах електронних технологій (критерії оцінки роботи методистів в Інтернеті, експертиза створених електронних ресурсів, активність у впровадженні інновацій тощо). Варто зазначити, що публікації окремих бібліотечних фахівців, на жаль, не впливають на стан проблеми, відсутні дискусії на сторінках фахових видань, а наукові дослідження бібліотек торкаються лише окремих аспектів цієї проблеми.

Отже, на сучасному етапі розвитку бібліотечної галузі практика підтверджує, що єдиного підходу до визначення сутності й функцій науково-методичної роботи сьогодні бути не може. Різноманіття форм діяльності методичних служб створює реальні умови для того, щоб кожна бібліотека – методичний центр, реорганізовуючи й перебудовуючи свою роботу, вибирала той варіант, який найбільше відповідає її ресурсним (зокрема й кадровим) можливостям, традиціям, умовам. Бібліотеками – методичними центрами різних рівнів накопичено багатий досвід із найрізноманітніших напрямів методичної діяльності. Методичні служби

стають і розробниками, і організаторами, і експертами у сфері бібліотечного життя. Очевидним є те, що все це різноманіття диктує необхідність виявлення та вивчення найефективніших напрямів і форм науково-методичного забезпечення роботи бібліотек, визначення перспектив модернізації методичних служб за сучасних умов на основі результатів оцінювання ефективності методичної діяльності, розроблення критеріїв і показників цього процесу.

Ефективність є співвідношенням результату з цілями або результату з витратами на його отримання, тобто це величина відносна, ця категорія є управлінською і відображає, насамперед, ступінь досягнення поставлених цілей. Ефективність – це здатність надавати ефект, результативність процесу, проєкту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, які забезпечили цей результат. З точки зору кінцевого результату ефективність можна розглядати як доведену корисність і результативність роботи бібліотеки або окремого напрямку її діяльності, у цьому випадку – науково-методичного, – що має чітко виражений соціальний характер, повноправно функціонує поряд з іншими видами професійної діяльності суб'єктів господарювання сучасного суспільства. Соціальний аспект передбачає віддалені результати. Соціальна ефективність вимірюється як відношення отриманих сприятливих соціальних результатів до витрат на їхнє досягнення, проте не завжди піддається простому вимірюванню та досягається тоді, коли задовольняються моральні, духовні потреби користувачів, співробітників бібліотеки, вирішуються конкретні соціальні завдання. Тобто, говорячи про ефективність діяльності бібліотек – методичних центрів, зокрема, про науково-методичний її складник, насамперед, ми маємо на увазі, як зазначають науковці в галузі економічних наук, відповідність фактичного результату бажаному, іншими словами – це рівень досягнення цілей установи та її здатність до життєдіяльності в конкурентному середовищі. Ефективність діяльності в такому розумінні застосовується для обґрунтування управлінських рішень і різноманітних аналітичних оцінок.

Виходячи з вищевикладеного, одним із найважливіших завдань удосконалення НМД є оцінювання стану методичної діяльності бібліотек усіх типів і видів, виявлення найефективніших напрямів і форм науково-методичного забезпечення роботи бібліотек, визначення перспектив модернізації діяльності методичних служб за сучасних умов, вивчення ефективності методичної роботи й пошук шляхів її підвищення відповідно до потреб бібліотечної практики, розроблення критеріїв і показників оцінювання діяльності бібліотек-методичних центрів усіх рівнів, зокрема національних, які посідають особливе місце в бібліотечній системі країни.

Досліджуючи питання ефективності науково-методичної діяльності

бібліотек, ми звертаємося до робіт вітчизняних науковців у галузі економічних наук, де, зокрема зазначено, що оцінювання ефективності діяльності є складним багатоаспектним поняттям і вважається найважливішим компонентом управління, який забезпечує досягнення цілей організації, є певною системою зі складною структурою, що дозволяє виконувати регулятивну функцію щодо діяльності співробітників, керівників, матеріально-технічної бази тощо.

Узявши за основу результати дослідження теоретико-методичних і практичних аспектів оцінювання ефективності господарської діяльності установ у сучасних умовах, застосуємо запропоновані *підходи та методи для характеристики механізму оцінювання ефективності науково-методичної роботи як стратегічного складника діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу*. Зауважимо, що методи й підходи до оцінювання ефективності мають враховувати результати діяльності в минулому, визначати тенденції розвитку на основі прогнозу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які впливають на діяльність бібліотеки в цілому і науково-методичну діяльність зокрема.

Далі визначатимемо критерії та показники оцінювання ефективності. Критерії ефективності характеризують якісні сторони процесу, його сутність. Вони є ознаками, на основі яких проводиться його оцінка, повинні відображати результати діяльності, фіксувати й вимірювати рівень досягнення поставленої мети. Показники виражають кількісну характеристику процесу, визначають його стан і динаміку. Критерії та показники тісно пов'язані між собою, вибір критерію буде визначати сукупність застосованих показників. Тобто, для оцінки ефективності діяльності бібліотеки чи, у цьому випадку, науково-методичної діяльності бібліотеки, та визначення шляхів підвищення ефективності потрібно сформулювати відповідну систему критеріїв і показників. На основі теоретичних і практичних напрацювань науковців, зазначаємо, що модель оцінки ефективності діяльності є індивідуальною розробкою для кожної бібліотеки – методичного центру, враховує її статус, рівень, функції, завдання, стратегічні цілі тощо. Водночас, можливо виділити деякі загальні напрями роботи, серед яких:

- формулювання мети проведення оцінювання ефективності діяльності бібліотеки або її НМД. На цьому етапі визначаються внутрішні й зовнішні фактори, які впливають на рівень ефективності діяльності бібліотеки. Так, до зовнішніх факторів належать, зокрема: нормативно-правове забезпечення діяльності, економічна й соціальна політика держави, структурні зміни, науково-технічний прогрес, конкурентоспроможність установи тощо. На внутрішньому рівні – це такі чинники: адаптивність і швидке реагування на зміни зовнішнього середовища, кваліфікація персоналу, безперервна

інноваційна діяльність, наявність матеріально-технічних ресурсів, система мотивації, методи контролю тощо. З метою забезпечення виконання цього етапу діяльності фахівці рекомендують застосовувати такі методи, як аналіз, синтез, метод порівнянь, широке обговорення проблеми, створення умов для творчості;

- формування системи критеріїв і показників ефективності, яка повинна всебічно характеризувати діяльність, урахувати сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів підвищення ефективності, сприяти об'єктивній її оцінці;

- збирання, опрацювання інформації для проведення аналізу ефективності діяльності із застосуванням методів порівняння з нормативами й порівняння за певними критеріями, групування на основі достовірної, оптимальної, науково обгрунтованої, систематизованої та своєчасної інформації;

- аналізування структури й динаміки системи показників оцінювання ефективності діяльності на основі системного й порівняльного аналізу, методів групування;

- оцінювання показників як за складниками ефективності, так і її інтегральна оцінка, при цьому застосовуються системний та порівняльний аналіз, збалансована система показників, групування, інтегральний метод тощо;

- оцінювання отриманих результатів, пошук засобів подальшого підвищення ефективності діяльності, зокрема за допомогою методів моделювання.

Розроблена науковцями послідовність аналітичної роботи, методи, які доцільно використати для розроблення індивідуальних моделей оцінювання ефективності діяльності бібліотек-методичних центрів з урахування їхнього статусу, рівня, функцій, завдань, стратегічних цілей, характеризують результати діяльності, враховують усю сукупність факторів підвищення ефективності, визначають принципові зміни функціонування бібліотек у мінливому середовищі й стратегічні пріоритети їхнього розвитку, які задовольняли б інформаційні потреби користувачів.

На нашу думку, вищезазначений підхід доцільно застосувати до оцінювання ефективності НМД національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу, яким є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

НМД є типологічною функцією та стратегічним напрямом діяльності НБУВ як національної бібліотеки з усіма покладеними на неї у цьому контексті завданнями, серед яких: участь у формуванні нормативно-правового підґрунтя системи методичного забезпечення діяльності бібліотечної мережі країни, у визначенні на державному рівні стратегії та тактики її розвитку; розроблення відповідних інструктивних документів, стандартів,

оновлення норм з питань методичної роботи бібліотек – методичних центрів, зокрема національних. Важливим напрямом діяльності НБУВ як національного методичного центру є її вплив як на розвиток вітчизняної бібліотечної галузі в цілому, так і на методичне забезпечення функціонування самої бібліотеки. Як свідчить бібліотечна практика, зокрема в НБУВ, методичні служби посідають особливе місце в управлінській ієрархії та відіграють значущу роль в управлінні бібліотекою як активні учасники розроблення стратегічних планів і програм розвитку бібліотек як загальнодержавних, так і внутрішньобібліотечних. НБУВ як науково-методичний та координаційний центр бібліотечно-інформаційної мережі НАН України сприяє вдосконаленню її діяльності, упровадженню інноваційного досвіду в практику роботи, підвищенню професійного рівня працівників бібліотек НАН України шляхом забезпечення всіх напрямів, процесів, форм і методів бібліотечної роботи відповідним інформаційним супроводом, аналітичним вивченням і рекомендаціями. Зміст, основні напрями науково-методичного забезпечення визначаються стратегією розвитку НБУВ як національної бібліотеки та науково-інформаційного центру НАН України й академічної бібліотечно-інформаційної мережі.

Різні аспекти діяльності НБУВ як науково-методичного центру за 30 років незалежності України висвітлено в численних наукових публікаціях, монографіях, дисертаційних дослідженнях, збірниках документів і матеріалів, випусках інформаційно-аналітичних оглядів. З 1997 р. НБУВ здійснює оновлення пакету науково-методичних документів щодо організації діяльності бібліотек наукових установ і видає збірник інструктивно-методичних матеріалів «Організація роботи бібліотеки науково-дослідної установи Національної академії наук України» (підготовлено 27 вип.). Видання містить: інформаційно-аналітичні огляди діяльності бібліотек наукових установ НАН України; законодавчі й інструктивно-методичні документи; методичні консультації з питань роботи бібліотеки; матеріали для підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців.

Щорічно на основі моніторингу 95-ти вебсайтів наукових установ НАН України виявляється стан представлення на них академічних бібліотек та їхніх онлайн-каталогів; систематизуються відомості про особові бібліотеки й колекції науковців НАН України. Постійне аналізування ситуації щодо різних аспектів роботи бібліотек, її систематичне опрацювання, виявлення проблемних зон і тенденцій розвитку є основою для визначення вибору пріоритетів методичної діяльності відповідно до намічених стратегічних цілей.

Питання ефективності роботи бібліотек наукових установ НАН України обговорюються під час проведення за участю провідних фахівців і керівників

структурних підрозділів НБУВ традиційного семінару за підсумками року для працівників керівної ланки бібліотек наукових установ і тематичних семінарів, що відбуваються на базі бібліотек з вивчення досвіду бібліотечно-інформаційної діяльності.

На основі аналізу стану роботи бібліотек наукових установ НАН України як складника бібліотечно-інформаційного комплексу виявлено позитивні й негативні чинники впливу на їхній подальший розвиток, визначено низку завдань щодо підвищення ефективності діяльності наукових бібліотек у новому цифровому середовищі. Визначення ефективності методичної діяльності базувалося також на врахуванні особливостей та характеристик, які дають змогу проаналізувати й порівняти якісні рівні діяльності кожної бібліотеки щодо інтегрованості бібліотечно-інформаційних ресурсів, оперативності й культури обслуговування, застосування інформаційно-комунікаційних технологій, взаємодії з партнерами тощо.

Внесок науковців і фахівців НБУВ у дослідження НМД відображено у щорічних звітах про наукову, бібліотечно-інформаційну діяльність НБУВ, представлено у бібліографічних покажчиках праць співробітників бібліотеки: Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського Академії наук України, 1918–1993 рр. (Київ, 1993, 299 с.); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 1918–1998 рр. (Київ, 1998, 165 с.); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003 рр.) (Київ, 2005, 518 с.); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: видання бібліотеки та література про її діяльність (2004–2018 рр.) (Київ, 2018, 593 с.).

Науково-методична діяльність НБУВ є складником її наукової діяльності, а науково-дослідна функція НМД, зокрема вивчення та узагальнення бібліотечної практики, експериментальна робота в бібліотеках мережі, є пріоритетною. У межах виконання науково-дослідних проєктів науковцями й фахівцями відділу науково-методичної роботи НБУВ було проаналізовано структурно-функціональні, організаційні, технологічні, кадрові перетворення, які відбувалися в бібліотечно-інформаційній системі НАН України, розроблено засади створення комплексного науково-інформаційного центру на базі бібліотеки шляхом об'єднання всіх інформаційних підрозділів установи як оптимальної організаційної структури забезпечення наукових досліджень.

До результатів наукової діяльності належать методики, нормативи, стандарти, науково-методичні документи, наукові видання, наукові публікації тощо. Пошуки нових форм і методів НМД сприяли активізації досліджень, появі низки публікацій та дисертаційних робіт у цій сфері. Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника в ретроспекції та на сучасному етапі стала об'єктом комплексного дисертаційного дослідження В. Мудрохи. Науково-організаційне

забезпечення взаємодії бібліотек наукових установ НАН України у формуванні вітчизняного наукового інформаційного простору комплексно досліджено О. Сокур.

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» все вищезазначене – це науковий результат як нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації у формах, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову. НБУВ розробляється безліч різних методик, серед них: методика роботи з книжковими пам'ятками, рукописами, архівними документами, методика опису й класифікації видань, обліку бібліотечних фондів, нормування бібліотечної праці, формування електронних ресурсів і багато інших, результати яких відображаються у науково-методичних рекомендаціях, положеннях, інструкціях, наукових публікаціях, формується система методичних посібників, які охоплюють усі напрями діяльності НБУВ як національного бібліотечно-інформаційного комплексу й визнані більшістю бібліотечних фахівців найефективнішою формою методичного впливу.

Згідно з планами НМД НБУВ щорічно переглядає інструктивно-методичні документи на предмет їхнього оновлення, внесення змін і розроблення нових відповідно до вимог законодавчих і нормативно-правових документів, прийнятих як на державному рівні, так і згідно з бібліотечним законодавством держав – членів Європейського Союзу. Зміни в технології та поява великої кількості електронних документів, документів на інших носіях інформації спонукали до перегляду «Інструкції з обліку документів, що входять до складу бібліотечних фондів НБУВ», «Положення про обмінні фонди НБУВ», «Положення про фонд основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Робота бібліотеки в новому електронному середовищі знайшла відображення у методичному посібнику Інституту бібліотекознавства «Бібліотечні послуги: облік, статистика, ефективність» та технологічній інструкції «Організація електронної вітрини нових надходжень до фонду основного зберігання НБУВ: методика підготовки та порядок представлення на сайті НБУВ».

Особливістю сучасного періоду є значне зростання науково-методичних видань. Це зумовлено як активізацією діяльності бібліотеки в новому інформаційно-комунікаційному середовищі, так і новими завданнями в роботі бібліотек (віртуальне методичне консультування, формування контенту професійного вебсайту, редагування матеріалів репозитарію, рейтингування науковців), що вимагають розроблення чіткого методичного інструментарію. Інститут інформаційних технологій НБУВ лише у 2021 р. підготував і затвердив «Положення про портал НБУВ», науково-методичний посібник

«Таблиця відповідності між науковими спеціальностями, спеціальностями, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, Рубрикатором НБУВ і УДК», «Методологічні рекомендації щодо створення біографічних довідок у системі баз даних» та чотири інструкції для співробітників НАН України: «Створення та впорядкування наукометричних профілів Author ID та Researcher ID», «Створення та впорядкування профілів наукових установ у Scopus та Web of Science», «Наукометричний профіль дослідника та установи у Google Scholar», «Наукова мережа Publons: профілі дослідника та установи».

Науковою роботою є проведення аналітичних моніторингів діяльності бібліотеки й бібліотечної мережі, підготовка концепцій, експертиз, прогнозів, розроблення стратегії розвитку бібліотек, бібліотечної галузі загалом. Водночас усе перераховане є напрямками, формами й найскладнішим інтелектуальним процесом НМД НБУВ. Щорічно підрозділи Інституту бібліотекознавства ініціюють анкетування користувачів і бібліотечних працівників наукових установ з різних питань і напрямів бібліотечної діяльності. Зокрема проводяться бліц-опитування, анкетування, збираються пропозиції та зауваження керівників і фахівців бібліотек щодо тематики занять з підвищення кваліфікації та оцінювання ступеня розробленості методичного забезпечення. У 2020 р. здійснювалось анкетування працівників мережі академічних бібліотек щодо їхнього режиму роботи під час карантинних заходів, пов'язаних із COVID-19. Також вивчалися питання ефективності е-послуг НБУВ як засобу бібліотечної наукової комунікації у віртуальному середовищі, з цією метою було розроблено відповідну анкету й проведено інтерактивне опитування віддалених користувачів НБУВ (жовтень 2020 – січень 2021 рр.).

Проте позитивні тенденції у розвитку наукової та методичної діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу НБУВ стримуються низкою факторів:

- ◎ недостатній рівень розробленості сучасних підходів до дослідницької та методичної роботи в умовах швидкого розвитку цифрових технологій;
- ◎ дефіцит кадрів, здатних виконувати складні методичні й дослідницькі завдання;
- ◎ недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення методичних заходів і, як наслідок, участь обмеженого кола фахівців у їхньому проведенні.

**Ефективність науково-методичного забезпечення
та взаємодії наукових бібліотек
в умовах розвитку електронної комунікації**

НБУВ посідає особливе місце в бібліотечній галузі України як національна й одночасно головна академічна наукова бібліотека – методичний та координаційний центр бібліотечно-інформаційної мережі НАН України й потужний академічний науково-дослідний інститут, якому притаманні комплексний характер роботи, що поєднує теоретичні дослідження з прикладною, видавничою та науково-організаційною діяльністю; потужний науковий потенціал і можливості апробації та впровадження отриманих наукових результатів; проведення наукової та освітньої діяльності; міжнародний авторитет і корпоративні зв'язки з науково-дослідними, бібліотечними й архівними установами України; розроблення та реалізація інноваційних продуктів і послуг тощо. У цьому контексті важливим є аналіз досвіду та результатів оцінювання ефективності діяльності НБУВ як на основі принципів і критеріїв, визначених вітчизняною нормативно-правовою базою, так і тих, що характеризують специфіку НБУВ як науково-дослідної установи й національного бібліотечно-інформаційного комплексу та її місце в єдиному науково-інформаційному просторі.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що НМД як напрям наукової діяльності НБУВ можна оцінювати за методиками оцінювання ефективності діяльності наукових установ, що забезпечують об'єктивність, відкритість і прозорість цього процесу, а ухвалення результатів оцінювання здійснюється незалежними експертами на основі якісного аналізу, який охоплює різні аспекти діяльності установи.

За останні роки оцінювання ефективності діяльності НБУВ відбулося двічі: у 2018 р. – Експертною комісією НАН України за участі науковців НАН України, представників вітчизняних позаакадемічних установ, зокрема іноземних експертів відповідно до «Методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України», затвердженої постановою Президії НАН України від 15.03.2017 р. № 75 зі змінами, внесеними постановою Президії НАН України від 11.07.2018 р. № 241. Методику було розроблено провідними науковцями відповідно до Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 рр. За результатами проведеного оцінювання ефективності діяльності НБУВ було віднесено до категорії «А» як наукову установу, яка є лідером за багатьма науковими напрямами, має вагомі наукові й практичні результати своєї діяльності, визнані на найвищому національному й міжнародному рівнях, має високий науковий потенціал та ефективно його використовує, винятковий вплив на науково-технічний та

соціальний розвиток, інтегрована у світовий науковий простір. 91 % наукових підрозділів бібліотеки було віднесено до категорії «А»¹. Основними напрямками діяльності цих підрозділів, що регламентують відповідні положення, є науково-дослідна, науково-організаційна та науково-методична діяльність. Стан НМД НБУВ, її напрями й форми роботи було визнано ефективними.

У 2020 р. ефективність діяльності НБУВ, її статус потужної наукової установи було підтверджено результатами атестації відповідно до «Порядку проведення державної атестації наукових установ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540. НБУВ було віднесено до найвищої першої класифікаційної групи за науковим напрямом соціогуманітарних наук як наукову установу-лідера, що демонструє високий науковий потенціал та ефективно його використовує для подальшого розвитку, інтегрована у світовий науковий простір, має високий рівень отриманих результатів діяльності, визнання в Україні та світі².

Отже, Методику НАН України пропонується використовувати для оцінювання ефективності НМД НБУВ. Варто зазначити, що вітчизняними науковцями, зокрема І. Єгоровим, І. Жукович, В. Артюшенко було розглянуто основні відмінності обох методик оцінювання, що використовуються нині для оцінювання діяльності наукових установ НАН України, проаналізовано й порівняно отримані результати. З'ясовано позитивні аспекти оцінювання наукових установ відповідно до Методики НАН України, в якій пріоритетним визначено якісне (експертне) оцінювання ефективності діяльності установи та її підрозділів порівняно з кількісними (зокрема, наукометричними) даними. Відхід від визначення результатів діяльності наукових установ лише шляхом розрахунку комплексного індикатора дав змогу експертам оцінити установи в цілому та їхні підрозділи, зважаючи на унікальність і особливості, відмінності й специфіку залежно від галузі науки, напрямів досліджень, а також сприяв визначенню перспектив розвитку, місця установ у національному й міжнародному наукових середовищах.

Зауважимо, що при розробці Методики було враховано досвід процедур та критеріїв оцінювання діяльності наукових установ Німеччини, Австрії, Великої Британії, Польщі, Чехії та інших країн, особливості національної статистики, а також результати широкого обговорення, зауваження та пропозиції наукових установ і окремих наукових співробітників НАН України.

¹ Протокол Постійної комісії НАН України з оцінювання ефективності діяльності від 28.05.2019 р.; постанови Президії НАН України «Про підсумки оцінювання діяльності наукових установ НАН України» від 12.06.2019 № 169.

² Протокольне рішення Експертної комісії МОН України з проведення державної атестації наукових установ від 19 листопада 2020 р. № 05. С. 15. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2020/Derzhavna%20atestatsiya%20naukovykh%20kadriv/ProtokRishenZasidKomisiyi.pdf>.

Так, від НБУВ активну участь у розробленні й доопрацюванні Методики, зокрема й питання щодо пріоритетності якісного (експертного) оцінювання ефективності діяльності установи та її підрозділів порівняно з кількісними (зокрема наукометричними) даними щодо їхньої діяльності; урахування особливостей науково-дослідних завдань, які вирішує установа, брали академік НАН України О. С. Онищенко, члени-кореспонденти НАН України Л. А. Дубровіна, В. І. Попик, доктор історичних наук, професор В. М. Горовий та інші.

НБУВ на власному досвіді пересвідчилася в об'єктивності й перевагах оцінювання ефективності діяльності за Методикою НАН України. Як уже зазначалося, пріоритетним було якісне (експертне) оцінювання ефективності діяльності бібліотеки та її підрозділів порівняно з кількісними (зокрема наукометричними) даними. Кількісні характеристики діяльності аналізувалися з урахуванням особливостей науково-дослідних завдань. Одним із базових принципів було врахування перспектив розвитку НБУВ і напрямів її наукових досліджень. Важливим для бібліотеки є те, що Методикою передбачено врахування особливостей дослідницьких завдань, які стоять перед установою, під час проведення аналізу кількісних відомостей щодо її діяльності й урахування, зокрема особливостей публікаційної активності установи, цитувань публікацій за галузями науки. Саме цих аспектів оцінювання стосуються специфічні показники, розроблені науковцями бібліотеки, зокрема показник (критерій) публікаційної активності, наукової результативності діяльності національних і наукових бібліотек, урахування яких дало змогу експертам об'єктивно визначити реальні результати наукової діяльності та її складників – науково-організаційної та науково-методичної роботи, і які представлено в аналітичній записці, поданій генеральним директором НБУВ, членом-кореспондентом НАН України Л. А. Дубровіною до Експертної комісії та в науковій статті [12].

Зазначимо також, що з використанням специфічних показників НБУВ значні обсяги науково-організаційної, науково-інформаційної та науково-методичної роботи, зокрема й тієї, яка покладена на НБУВ як науково-методичний центр бібліотечної та архівної системи установ НАН України, можуть бути обліковані в умовних авторських аркушах із застосуванням відповідних коефіцієнтів і також дають об'єктивні показники робочого навантаження виконавців і наукової результативності.

Важливим документом для оцінювання ефективності діяльності НБУВ, зокрема науково-методичного напрямку є «Положення про планування, облік і нормування наукової роботи в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» (керівник проєкту О. М. Василенко, 2016), у якому визначено напрями організації цієї діяльності, містяться рекомендації щодо

планування різних видів робіт, а також правила й норми часу для розрахунку трудового навантаження для працівників НБУВ; співвідношення між трудовитратами (в умовних авторських аркушах) на всі види діяльності наукових працівників бібліотеки. Важливим є визначення основних видів і процесів наукової, науково-організаційної (науково-методичної діяльності) і норм часу на ці процеси, які розраховано на якісне виконання робіт.

Слід зазначити, що НМД є видом бібліотечної діяльності, який підлягає первинному статистичному обліку як для підтвердження виконаної роботи, так і для аналізування та подальшого вдосконалення напрямів, форм, процесів, а також оцінювання ефективності методичної роботи бібліотеки. Так, кількісними показниками (відповідно до нормативних карт з одиницями виміру роботи й процесів вищезазначеного Положення) є, зокрема: розроблення та модифікація документів, які регламентують діяльність НБУВ; підготовлення, модифікація методичних посібників, вироблення методичних рекомендацій; розроблення та модифікація чинних документів електронних облікових форм, зразків таблиць; підготовлення інформаційно-аналітичних, науково-методичних матеріалів; письмових консультацій, інформаційно-аналітичних довідок (за результатами аналізування статистичних даних, про проведення заходів, за запитами дирекції, інституту тощо); оглядів діяльності бібліотеки за визначеною тематикою; заходів і пропозицій, спрямованих на оптимізацію та удосконалення бібліотечно-інформаційної роботи, поширення прогресивного досвіду; текстів доповідей, виступів, лекцій науково-методичного характеру; методичних консультацій з питань бібліотечно-інформаційної роботи; аналітичних оглядів і довідок; організація та проведення заходів із підвищення кваліфікації; відвідування бібліотек, виїзди у відрядження з метою вивчення роботи й надання методичної допомоги; підготовка засідань проблемних комісій, груп, творчих колективів; організаційно-управлінські заходи тощо. Ці кількісні показники, які обраховуються за відповідними одиницями обліку, можуть бути використані як основа для розроблення методики розрахунку показників оцінювання ефективності НМД.

Слід враховувати, що вищезазначені документи, на нашу думку, є базовими для розроблення комплексної методики оцінювання ефективності НМД національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу. Важливими частинами такої методики будуть якісні, як основні, та кількісні показники, що характеризуватимуть НМД НБУВ, сприятимуть удосконаленню та розвитку пріоритетних напрямів науково-методичного забезпечення, визначатимуть найефективніші форми й методи, коло питань, котрі потребуватимуть напрацювання нових методичних, організаційних, управлінських, технологічних рішень; перелік і тематику методичних

документів, які необхідно буде розробити першочергово для формування та вдосконалення інструктивно-методичної бази, спрямованої на забезпечення інноваційного розвитку бібліотечної галузі країни в цілому, НБУВ і бібліотек наукових установ НАН України.

Отже, задля визначення ефективності НМД НБУВ з урахуванням її особливого статусу в бібліотечній та науковій галузях країни доцільно застосовувати як внутрішні нормативні документи, так і методику, розроблену в НАН України для оцінювання ефективності діяльності наукових установ, якою зокрема є НБУВ з 1971 р.

Список бібліографічних посилань

1. Василенко О. Проблеми наукової комунікації професійного середовища у бібліотекознавчих проєктах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 3. С. 22–38.

2. Василенко О. М., Данильченко Т. В. Електронне середовище як засіб організації науково-методичної роботи. *Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)*. Київ, 2015. Ч. 1. С. 23–26.

3. Вилегжаніна Т. Методична діяльність бібліотек у віртуальному просторі. *Бібліотечна планета*. 2017. № 2. С. 4–6.

4. Горєва В., Кулаковська Т. Аналіз ефективності діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як наукової установи: нормативно-правовий та науково-організаційний аспекти. *Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2020. Вып. 18. С. 21–51.

5. Дубровіна Л. А. Національні бібліотеки Національної академії наук України в процесі атестації наукових установ: аспект оцінювання публікаційної активності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 69–73.

6. Єгоров І. Ю., Жукович І. А., Артющенко В. В. Проміжні результати та проблеми впровадження Методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ НАН України. *Вісник НАН України*. 2019. № 11. С. 39–44.

7. Жукович І. А., Єгоров І. Ю. Еволюція методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності науково-дослідних установ в Україні. *Статистика України*. 2021. № 2. С. 4–15.

8. Загуменна В. В., Кузьменко О. І., Дейч Д. М. Науково-методична діяльність як важлива складова розвитку сучасної бібліотеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 2. С. 20–27.

9. Ковальчук Г. Формування методичного простору в бібліотечному середовищі України у пострадянський період. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2018. № 3 (13). С. 26–30.

10. Мудроха В. Методична діяльність бібліотек: сучасний стан та проблеми. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства: матеріали II наук.-практ. конф.* Львів, 2010. С. 326–335.

11. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 452–456. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>.
12. Самотий Р. Методична робота як чинник формування стратегії розвитку бібліотеки. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали II наук.-практ. конф. Львів, 2010. С. 299–308.
13. Сафонова Т. Науково-методична діяльність у бібліотечній сфері: основні напрями та тенденції. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 6. С. 28–31.
14. Свобода А. Методична діяльність як типологічна функція національної бібліотеки (перспективи її розвитку в НБУВ). *Бібліотечний вісник*. 1998. № 2. С. 6–9.
15. Сокур О. Науково-методична робота бібліотечно-інформаційного комплексу в умовах цифровізації. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Відуправління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.). Київ. С. 129–131.
16. Солоіденко Г. І. Науково-методична робота бібліотек: становлення та новий вектор розвитку. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 188–202.
17. Цвіркун І. Трансформація ролі науково-методичного керівництва на сучасному етапі розвитку бібліотеки. *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2009. Вип. 4. С. 225–229.

Галина Солоіденко, Тетяна Кулаковська

Науково-методичне видання

**Підвищення ефективності діяльності
бібліотечно-інформаційного комплексу
в умовах цифровізації**

Науковий редактор:

Яковенко Олена Григорівна

Редактор:

Г. М. Малигон

Комп'ютерна верстка та дизайн:

Л. І. Загородня

Підп. до друку. Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. 12,85. Обл.-вид. арк. 11,45

Наклад 100 пр. Зам. № 26.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Для нотаток

Для заметок

Для нотаток